

ಶಿಷ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ ಮಾಲಿಕೆ

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ

ಡಾ. ನಂ. ತಪಸ್ವೀಕುಮಾರ್

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಗೌನ
ಆರೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗರು ೫೬೦ ೦೦೨

ಶಿವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ-೨

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ

ಡಾ. ನಂ. ತಪಸ್ವೀಕುಮಾರ್

ಕರ್ನಾಟಕ ಜಾನಪದ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ
ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RATNAKARAVARNI MATTU JANAPADA (Classic Literature & Folklore Series-7) : *Written By. Dr. Nam. Tapasvikumar*
Pub. M.S. Siddegowda Registrar, Janapada and Yakshagana Academy, Nrupatunga Road, Bangalore.- 560 002.

Pages XIII + 106

Price : Rs. 35/-

© Publisher

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು :

ಪ್ರೊ. ಎಚ್. ಜೆ. ಲಕ್ಷಪ್ಪಗೌಡ

ಸಂಪಾದಕರು :

ಪ್ರೊ. ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ

ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣ : ೧೯೯೭

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೩೫/-

ಭಾಯಾಕ್ಷರ ಜೋಡಣೆ:

ವರ್ಷಿಣಿ ಗ್ರಾಫಿಕ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು - ೪೦ ☎ : 3402575

ಮುದ್ರಕರು :

ಸ್ನೇಹಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್

೨೨, ೨ನೇ ಮೈನ್, ಅತ್ತಿಗುಪ್ಪೆ

ವಿಜಯನಗರ ೨ನೇ ಹಂತ

ಬೆಂಗಳೂರು - ೪೦ ☎ : 3302417

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು

೧

ಲೋಕದ ಜ್ಞಾನ - ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ತಾಯಿಬೇರು ಜಾನಪದ ಎಂಬುದು ಈಗಾಗಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುವ ಸಂಗತಿ. ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ, ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವ ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಜಾನಪದದ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ, ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ, ಸತ್ವವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದು ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಉಸಿರನ್ನು ಬೆರೆಸಿದೆ ಎಂಬುದು ಆಳವಾದ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಮೂಲಕ ವಿದಿತವಾಗಿದೆ.

೨

ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಥರ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದರೆ ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅನಕ್ಷರಸ್ಥರ ಸೃಜನಶೀಲ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಅತಿ ಸಹಜವಾದ ಶಕ್ತಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹುಟ್ಟುವ ಮೊದಲೇ ಅದಿ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ದೈನಂದಿನ ನೋವು - ನಲಿವುಗಳನ್ನು, ಅನಿಸಿಕೆ-ಅನುಭವಗಳನ್ನು, ಕನಸು- ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು, ಕ್ರಿಯೆ- ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮೌಖಿಕವಾಗಿ ಹಾಡಿನ ಮೂಲಕ, ಕಥೆಯ ಮೂಲಕ, ಗಾಡೆ ಒಗಟು ಒಡಪುಗಳ ಮೂಲಕ ತೋಡಿಕೊಂಡರು. ಇದು ಆಡು ಮಾತಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು, ಬನಿಯನ್ನು, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು, ಪರಿಣಾಮವನ್ನು, ಹೊಸ ಹೊಳಪುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಮರೆಯುವುದು

ಸುಲಭವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಕೇಳಿದ ಜನ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ, ಮಗದೊಬ್ಬರಿಗೆ, ಇಡೀ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕಂಠ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಗಳ ಮೂಲಕ ದಾಟಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಅದು ಅಂಬುತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶರಾವತಿಯಂತೆ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಬರುಬರುತ್ತಾ ತೊರೆಯಾಗಿ ನೆರೆಯಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿಯಿತು. ಈ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಜನತೆಯ ಜೀವನದ ಎಲ್ಲಾ ಮಗ್ಗುಲುಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೈ ತೆರೆದುಕೊಂಡವು. ಲಿಪಿಯ ಉಗಮದೊಡನೆ, ಅಕ್ಷರ ಕಲಿಕೆಯೊಡನೆ, ಶಿಕ್ಷಣ ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಈ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಅನುಭವಗಳು ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ಕವಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಅವರ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಜೀವಧಾತುವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದವು. ಈ ಸಂಗತಿ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಜನಜೀವನದಿಂದ ಹೊರತಾದುದಲ್ಲ. ಜನರಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ, ಜನರಿಗಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಸಾಹಿತ್ಯ ಶಕ್ತವೂ ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಜೀವನಬದ್ಧವೂ ಮತ್ತು ಚಿರಂತನವೂ ಆಗಬೇಕಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು ಕಣ್ಣಡೆಯಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಜಾನಪದವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದ ಯಾವ ಮಹಾಕೃತಿಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸತ್ಯ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಈ ಸಂಗತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಯಣದ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಪಾತ್ರಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಆದರ್ಶದ ಸೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ರಾಮಾಯಣದ ಕತೆ ಕೂಡ ಮೂಲತಃ ಜನಪದ ಗಾಯಕರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡಿದ್ದು ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರಗೊಂಡಿದ್ದು. ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರೌಂಚವಧೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ವ್ಯಾಧನಿಗೆ ಶಾಪಕೊಟ್ಟ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತನ್ನ ಎಲೆಮನೆಗೆ ಹೋದಮೇಲೆ ತಾನು ಕೊಟ್ಟ ಶಾಪ ಹೇಗೆ ತಂತ್ರೀಲಯ ಸಮ್ನಾತವಾಗಿ, ಶ್ಲೋಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿ ಬಂದು ಶ್ರೀಧಾಮನ ಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ರಾಮಾಯಣ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವಂತೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ರಾಮನೆಂಬ ಆದರ್ಶ ನಾಯಕನ,

ಸೀತೆ ಎಂಬ ಆದರ್ಶ ಸತಿಯ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ-ಭರತರೆಂಬ ಆದರ್ಶ ಸಹೋದರರ, ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಆದರ್ಶ ಸೇವಕನ ಕತೆ ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹಬ್ಬಿ ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಪಕ್ವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ನಾರದ ಹೇಳಿದಂಥ ಕತೆಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತಗೊಂಡು ನಾಡಿನ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಕಾಡು, ಹಳ್ಳಿ, ನಗರಗಳೆನ್ನದೆ ಸಂಚರಿಸಿ ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ ರಾಮ ಕತೆಯ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತಾನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ರಾಮ ಕತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸುಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಹೆಣೆದಿರಬೇಕು. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ, ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯ ಮತ್ತು ಲಂಕೆಯ ಜನಜೀವನದ ಚಿತ್ರಗಳು ಆ ಕಾಲದ ಜನರ ಚಿತ್ರಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ತಮ್ಮ ವಿವೇಚನೆಗೆ ಮೀರಿದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ, ತಮ್ಮ ಅಳತೆಗೆ ದಕ್ಕಲಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅತಿಮಾನುಷತೆಯನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವುದು ಜನಪದರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಗುಣ. ಅದರಂತೆ ಮಾನವನಾಗಿದ್ದ ರಾಮನನ್ನು ದೈವ ಸಮಾನನನ್ನಾಗಿ, ಅನಂತರ ದೇವತಾ ಅವತಾರವನ್ನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಜನ ಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾಗಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ವಾನರರೆಂದೂ; ದೈಹಿಕ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಭಾವೋನ್ಮಾದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷತನದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರೆಂದೂ ಮತ್ತು ಇತರರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟದ ಹಾಗೂ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹ ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದ ಜನಾಂಗವನ್ನು ದೇವರೆಂದೂ ನಮ್ಮವರು ಪರಿಭಾವಿಸಿರಬೇಕು. ಈ ಕಲ್ಪನೆಗಳೇ ಮುಂದೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಾಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಉತ್ತರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಲವಕುಶರಿಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮಧುರ ಕಂಠದಿಂದ ಆ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹಾಡಿದರೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಉಲ್ಲೇಖ ಭಾರತದ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಜನಪದ ಗಾಯಕರನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅಕ್ಷರ ನಾಗರಿಕತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯಗೊಳಿಸಲು ಈ ಕುಶಲವರೆಂಬ ಗಾಯಕದ್ವಯರನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಇವರೇ ಮುಂದೆ ರಾಮನ

ಮಕ್ಕಳೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ
 ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿವಿಧ ಜನರ ಸ್ವಭಾವಗಳು, ನಡವಳಿಕೆಗಳು,
 ಆಚರಣೆಗಳು ಆ ಕಾಲದ ಜನಜೀವನವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ
 ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿವೆ. ನೇಗಿಲ ತೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಹುಟ್ಟಿದಳು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆ, ಅವಳು
 ಜನಕನಿಗೆ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಳೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಕೂಡ ಯಾವುದೋ
 ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಾಥ ಹೆಣ್ಣೊಂದರ ಕತೆಯ ಅತಿಮಾನುಷ
 ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಊಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿದೆ. ಬೇಡನಾಗಿ, ದಲಿತನಾಗಿ
 ಹುಟ್ಟಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಾದ ಕವಿ ಈ ಮೂಲಕ ಪರಿತ್ಯಜಿತ ಹೆಣ್ಣು ಮಗುವೊಂದನ್ನು
 ನಾಯಕಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆಕೆ ಸಕಲ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆದರ್ಶ ಮಾತೆಯಾಗಿ ಹೇಗೆ
 ಬೆಳೆದಳು ಎಂಬ ರೋಚಕ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೀಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದಲಿತ
 ಯಶೋಗಾಥೆಯನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಈ
 ಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಮಾನುಷ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಸರಿಸಿ ಯಾವುದೇ
 ಸಂಪ್ರದಾಯಶೀಲ ಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಹಾಕದೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಇಂತಹ ಜಾನಪದೀಯ
 ತಥ್ಯಗಳು ಹೊಮ್ಮುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮನೂ, ತಮ್ಮನ
 ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಅಣ್ಣನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ
 ಗುಡ್ಡುಗಾಡು ಜನರ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಯಾವುದೇ ಅಶ್ಲೀಲತೆಯ ಅಥವಾ
 ಜಿಗುಪ್ಸೆಯ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತಮ್ಮ ರಾಕ್ಷಸ
 ಬಲದಿಂದ ಮನ ಬಂದವರನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಮತ್ತು ಭೋಗಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಸ್ಕೃತಿ
 ಕೂಡ ಆದಿಮಾನವ ಜನಾಂಗದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಕತೆ ಕೂಡ ಇದಕ್ಕಿಂತ
 ಭಿನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ
 ದಾಯಾದಿಗಳ ಕಲಹದ ದುರಂತ ಕತೆ ಕರ್ಣಾಕರ್ಣಿಯಾಗಿ ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ
 ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹಾದು ಬಂದು ವ್ಯಾಸ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಭಾಶೀಲ ಸಂಯೋಜಕ ಕವಿಯ
 ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಈಗಿನ ರೂಪವನ್ನು ತಳೆದಿದೆ. ವ್ಯಾಸ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೂಡ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ
 ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಸ ಎಂದರೆ ಸುದೀರ್ಘವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ
 ಜನಪದ ಕವಿಗಳ ಒಂದು ಸುದೀರ್ಘ ಸರಣಿಯೇ ಇಷ್ಟು ಬೃಹತ್ ಕತೆಯ
 ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಊಹಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಮಹಾಭಾರತ
 ಕಾಲದ ವಿವಿಧ ಜನಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವೈಭವೀಕೃತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ

ಮೂಲ ಏನು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯುವುದು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಬೆಸ್ತರ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಋಷಿ
 ಮರುಳಾಗುವುದು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರು ಕೆಳವರ್ಗದ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು
 ತಮ್ಮ ಉಪಭೋಗದ ವಸ್ತುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರ ಸಂಕೇತ. ಪರಾಶರ ಅವಳನ್ನು
 ಯೋಜನಗಂಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆ ಅಥವಾ ಅವಳು
 ಬೆಸ್ತ ಜೀವನವನ್ನು ತೊರೆದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಳು
 ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ. ಹಾಗೆಯೇ ಗಂಡಂದಿರಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಾಗದಿದ್ದಾಗ ಹಿರಿಯರ
 ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಬೇರೊಬ್ಬ ಗಂಡಸಿನಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ನಿಯೋಗ
 ಪದ್ಧತಿ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾನಪದ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕುಂತಿಗೆ
 ದೂರ್ವಾಸರು ಕೊಟ್ಟ ವರಗಳ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
 ಪಾಂಡುರಾಜ ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ಯಮಧರ್ಮ, ಇಂದ್ರ, ವಾಯು, ಅಶ್ವಿನಿ
 ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಹುಟ್ಟುವ ಕ್ರಿಯೆ ಕೂಡ ಗಂಡನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು
 ಪಡೆದು ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ವೈಭವೀಕರಣ.
 ಹಾಗೆಯೇ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಿಡಿಂಬೆ, ಘಟೋದ್ಗಜ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಎನ್ನಲಾದ
 ಜನಾಂಗ ಕೂಡ ಕಾಡಿನ ನಾಡಿನ ಅನಾಗರಿಕ ಜನಾಂಗದ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ರೂಪ.
 ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗಗಳು,
 ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಧಾನಗಳ ಚಿತ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರದ
 ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೇಡ ಏಕಲವ್ಯ
 ಸಮಸಪ್ತಕೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು, ಅರಸು ಮನೆತನದ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ
 ಜಾನಪದೀಯವೇ. ಸಮಾಜದ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮೇಲ್ವರ್ಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರನ್ನು
 ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾನವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿರ್ಣಾಯಕ
 ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದಂಥ ಚಿತ್ರಣ ಕೂಡ ಜಾನಪದೀಯ ಕಲ್ಪನೆಯೇ. ದ್ರೌಪದಿ
 ಪಂಚ ಪಾಂಡವರ ಪತ್ನಿಯಾದರೂ ಅವಳಿಗೆ ಪತಿವ್ರತೆ ಎಂಬ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ
 ಬಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವಾಹ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಗುಡ್ಡಗಾಡು
 ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರೆಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬಳೇ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ
 ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಅದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಪಾಂಡವರು ಬಹುಶಃ
 ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಅವರಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಐಕ್ಯಮತ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
 ಕೂಡ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮದುವೆಯಾದರು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ

ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಜಾನಪದ ಹೇಗೆ ಹರಿದಿದೆ-ಸಾಹಿತ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಜೀವನ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಗ್ರೀಸಿನ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಾದ ಇಲಿಯಡ್ ಮತ್ತು ಒಡಿಸ್ಸಿ ಕಾವ್ಯಗಳು ಸಹ ಮೂಲತಃ ಜನಪದ ಕಾವ್ಯಗಳೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳ ಕರ್ತೃ ಹೋಮರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ್ದರೂ ಹೋಮರ್ ಎಂಬ ಪದ ಹೋಮರಾಯ್ ಪದದಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಹೋಮರಾಯ್ ಎಂದರೆ ಅಂಧ ಗಾಯಕರ ಗುಂಪು ಎಂದೂ ಸಂಶೋಧಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಗ್ರೀಸ್‌ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ವೀರರ ಕತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿನ ಜನಪದ ಗಾಯಕರು ಹಾಡಿ ರಾಷ್ಟ್ರದ ತುಂಬಾ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸತ್ಯ ಕತೆಗಳಿಗೆ ಶುದ್ಧ ಜನಪದ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅತಿಮಾನುಷ ಪರಿವೇಷ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಇವೆರಡೂ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ಓದಿದಾಗ ಇಲ್ಲಿನ ಮಾನವರು, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮೂಲತಃ ಜಾನಪದೀಯವಾಗಿ ದೈಹಿಕ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಭಾವ ತೀವ್ರತೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಜನಪದ ಕಥೆಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದುದರ ಕುರುಹಾಗಿದೆ. ವರ್ಜಿಲನ 'ಈನಿಯಡ್' ಕೂಡ ಇಂತಹ ಜನಪದ ಕತೆಯ ಮರು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಮಿಲ್ಟನ್‌ನ 'ಪ್ಯಾರಡೈಸ್ ಲಾಸ್ತ್' ಬೈಬಲಿನ ಕತೆಗೆ ಕ್ರಿಸ್ತನ ಸುತ್ತ ಹೆಣೆದ ಜನಪದ ಕಲ್ಪನೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಋದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೂರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಾ ಹೋಗಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಜಾನಪದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಅವಿಭಾಜ್ಯವೂ ಅನನ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ಅಂಗವಾಗಿದೆ.

ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಾಗ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಜಾನಪದದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜೀವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪಂಪ, ರನ್ನ, ನಾಗವರ್ಮ, ನಯಸೇನ, ಬಂಧುವರ್ಮ, ಶಿವಕೋಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಶಿವ, ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಚನ ಕೀರ್ತನೆ ರಗಳೆಗಳಲ್ಲಿ;

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ಸರ್ವಜ್ಞ; ಆಧುನಿಕ ಕತೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ನಾಟಕ, ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು ಜೀವಸತ್ವಗಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

೩

ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಲ್ಲ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪಂಡಿತ ಸಮುಖವಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅದರ ವಸ್ತುವಿನ್ಯಾಸ, ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣ, ನಿರೂಪಣಾ ವಿಧಾನ, ಭಾಷಾ ಪ್ರಯೋಗ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಹೆಚ್ಚೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚೆ ಇಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಾರಣ ಅನಕ್ಷರಸ್ಥ ಗ್ರಾಮೀಣರ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನವನ್ನು ಅವರನ್ನಾಳುವ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು, ಅವರು ಅನುಸರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು, ಅವರ ಮನೋಲಹರಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಡುವ ಅಸಲು ಕಸುಬನ್ನು ಈ ಕವಿಗಳು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕವಿಗಳ ಒಂದು ಕಣ್ಣು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಾತನಾದ ರಾಜನ ಮೇಲೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಣ್ಣು ಅವರನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿ ಅಟ್ಟಕ್ಕೇರಿಸುವ ಕವಿ - ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಅವರು ಜನರಿಗಾಗಿ ಜನರದ್ದೇ ಅದ ಜೀವನ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಿಡಿ ಮಂದಿಗಲ್ಲ, ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಹುಮಂದಿಯ ಜೀವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ವಚನಕಾರರು ಅನನ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರವತಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸಹಜವಾಗಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಜಾಡನ್ನೇ ಹಿಡಿದ ರಗಳೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೇಂದ್ರ ನೆಲೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಜನರ ಭಾಷೆ, ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಆಶಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವು. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜರನ್ನು ರಾಜಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜನದಡೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆದ ಕವಿಗಳು ಪುರಾಣ ಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತು ಜೀವಂತವಾದ ಹೊಸ ಅನುಭವ ಲೋಕವನ್ನು ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ, ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಪಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ, ಆವರಣ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಈ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಜಡ್ಡು ಕಟ್ಟಿದ ರಾಜಾಸ್ಥಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಕೋಲೆಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆಳೆದು ಜನರ ನಡುವೆ ತಂದವು.

ಹಳಗನ್ನಡ ಮತ್ತು ನಡುಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಸಹ ಜಾನಪದದ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ದೂರವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲೇ ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಇದು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಯುಗ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಮತ್ತು ಸ್ತರದ ಜನರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಬೆಳಕು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ದೊರೆಯಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಕಾರಣ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಜನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅಕ್ಷರ ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದ ಈ ವರ್ಗದ ಜನ ಸಹ ಸುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ತೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇದು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಅನುಭವಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟರಾಗಿರುವ ಲೇಖಕರು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ, ಜಾನಪದ ಜೀವನವನ್ನೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಲು ತೊಡಗಿದರು. ನವೋದಯ, ಪ್ರಗತಿಶೀಲ, ದಲಿತ ಮತ್ತು ಬಂಡಾಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಂಥಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ನೆಲೆಯಿಂದಲೇ ಅವಿಭವಿಸಿವೆ. ತುಂಬಾ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಜಾನಪದದ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅನುಭವಲೋಕಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ತೆರೆದಿಟ್ಟು, ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಹೀಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಾಮೀಪ್ಯವರ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವ ಕನ್ನಡದ ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಷ್ಟು ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಫಲಪ್ರದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾಡೆಮಿ 'ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ' ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಜಾನಪದೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವೊಂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ಫಲವೇ ಈಗ ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳು. ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಹೆಸರು ಮಾಡಿರುವ ಹಿರಿ ಕಿರಿಯ ಲೇಖಕರು ಈ ಮಾಲಿಕೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

ಅವರ ಆಳವಾದ ಅಧ್ಯಯನ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಶ್ಲೇಷಣಾ ಶಕ್ತಿ, ಜಾನಪದದ ಬಗೆಗಿನ ದಟ್ಟವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ನಿರೂಪಣೆಯ ಸೊಗಸುಗಳು ಮೇಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇವು ತೋರುಗಂಬಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಕೋರಿಕೆ ಮೇರೆಗೆ ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಲೇಖಕ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರೂ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಆದ ಮಾನ್ಯ ಮಿತ್ರರಾದ ಪ್ರೊ. ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯನವರು ಈ ಮಾಲೆಯ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬಿಡುವಿರದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಲೇಖಕರೊಡನೆ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಿ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿರುವ ಋಣಭಾರ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಮೀರಿದ್ದು. ಅವರನ್ನು ನಾನು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಚ್ಚಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಸ್ನೇಹಾ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಮಾಲೀಕರು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ನನ್ನ ನಮನಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

೫-೧೨-೯೭

ಡಾ. ಎಚ್. ಜೆ. ಲಕ್ಕಪ್ಪಗೌಡ

ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು, ಪ್ರೌಢವಾದದ್ದು. ಒಂದೂವರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಅಖಂಡತೆ ಹಾಗೂ ಸಾತತ್ಯ ಇರುವ ಈ ಶಿಷ್ಟಪದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿವೆ. ಶಿಷ್ಟಪದ ಸಾಹಿತ್ಯಾಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಜಾನಪದೀಯ ಸತ್ತ್ವ-ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕರಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ದಿಕ್ಕಿನ ಕೆಲಸ, ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಬಿಡಿ ಬರೆಹದ ಹೊರತು, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿಯೂ ನಡೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಅಧ್ಯಯನದ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು. ಬಹುಕಾಲದ ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಮನಗಂಡು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖರಾದ ಆದ್ಯ ಪುರುಷರು ಕರ್ನಾಟಕ ಜಾನಪದ-ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಈಗಿನ ಹಾಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ.ಎಚ್.ಜೆ. ಲಕ್ಷಪ್ಪಗೌಡರು. ಅವರಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಜಾನಪದ ಪರಂಪರೆಯ ಹಾಗೂ ಇತ್ತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ತಲಸ್ಪರ್ಶಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಭಾಗ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೊಸ ಯೋಜನೆಯ ಅಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿ ಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರದ ತವನಿಧಿಯೊಳಗೆ ಕುಳಿತ ಜಾನಪದ ನಿಧಿಯನ್ನು ತನಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದು ತೋರಿಸುವ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರರಾದರು. 'ಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ' ಎಂಬ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ ಅವರ ಕನಸು.

ಈ ಯೋಜನೆಯ ಸಂಪಾದಕನಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಡಾ.ಎಚ್.ಜೆ. ಲಕ್ಷಪ್ಪಗೌಡರು ನನಗೆ ವಹಿಸಿದಾಗ ನಾನು

ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಎರಡು ಪ್ರಬಲ ಕಾರಣಗಳಿದ್ದವು: ೧. ಈ ಕೆಲಸದ ಅಗತ್ಯ ಎಷ್ಟು ಜರೂರಿನದೆಂಬ ಅರಿವು ನನಗೂ ಇದ್ದುದು. ೨. ಡಾ.ಎಚ್.ಜೆ. ಲಕ್ಷಪ್ಪಗೌಡರು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಸಕಾಲಿಕವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಹಕರಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆ. ಈ ಅವಕಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೂ ಇತರ ಕಾರ್ಯ ಸಮಿತಿ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

‘ಶಿಷ್ಟಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ’ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ನಮ್ಮ ಕೋರಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಡಾ. ನಂ. ತಪಸ್ವೀಕುಮಾರ್ ಅವರು ‘ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಅಕಾಡೆಮಿ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ವತಿಯಿಂದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಮಾಲೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿದ ಸ್ನೇಹಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನೂರು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಹೊರತರುವುದು ಮೊದಲ ಯೋಜನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಅದರ ಪ್ರಾರಂಭದ ಹಂತವೆಂದು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕವಾದ ಕನ್ನಡ ಕವಿ-ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಹನ್ನೆರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳ ಒಂದು ಕಂತು ಬಿಡುಗಡೆ ಆಗುತ್ತಿದೆ. ಹಣದ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಲೇಖಕರ ಸಕಾಲಿಕ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಯಥಾವಕಾಶ ಉಳಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿದೆ.

ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ಸರ್ವಜ್ಞರಂತೆ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಕೂಡ ಜನತಾಕವಿ. ಆತನ ಬಹು ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಭರತೇಶ ವೈಭವ ಒಂದು ನಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಶಿಷ್ಟಕಾವ್ಯ, ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹುಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಜನತಾಕಾವ್ಯ, ಜನಪದಕಾವ್ಯ. ಲೋಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾನವಸಹಜ ಭೋಗ ಮತ್ತು ಪಾರಲೌಕಿಕ ಯೋಗಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಸಮುಚಿತವಾಗಿ ಸಮ್ಮೇಳನಗೊಳಿಸಿ ಜನ ಬಾಳಿದರೆ ಇಹಪರ ಸೌಖ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದು ಕವಿ ದಾರ್ಶನಿಕ ರತ್ನಾಕರನ ಬಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಭೋಗ-ಯೋಗ ಸಮನ್ವಿತ ಒದುಕೇ ಸಾರ್ಥಕ; ಮಿಕ್ಕದ್ದು ನಿರರ್ಥಕ, ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಕವಿ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಎದೆತುಂಬಿ ಹಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಜೀವನ ಸಂಜೀವಿನೀ ಗೀತಕಾವ್ಯ ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಮೆಚ್ಚಾಗಬಲ್ಲದು ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಆತನಿಗಿದೆ:

“ಆಯ್ಯಯ್ಯಾ! ಚೆನ್ನಾದುದು! ಎನೆ ಕನ್ನಡಿಗರು,
ರಯ್ಯಾ! ಮಂಚಿಡಿ! ಎನೆ ತೆಲುಗ(ರು),
ಆಯ್ಯಯ್ಯ! ಎಂಚ ಪೊರ್ಲಾಂಡ್! ಎಂದು ತುಳುವರು”

ಮೈ ಉಬ್ಬಿ ತನ್ನ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಓದಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕವಿ ಹಾರೈಸಿದ್ದಾನೆ, ಅದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಓಲೆಯ ಹಾಗೂ ಕಾಗದದ ಪ್ರತಿಗಳು ನೂರಾರು ಸಾವಿರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಡಿನಾದ್ಯಂತ ದೊರಕಿವೆ. ಆ ಕಾವ್ಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯ ಹಾಡುವ, ಆರಾಧಿಸುವ ಪರಂಪರೆ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.

ಭರತೇಶ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದು ಶಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಜನಪದ ಕಾವ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು - ಮಾರ್ಗೀಯ ಮತ್ತು ದೇಶೀಯ ಅಂಶ ಸಮನ್ವಿತ ಕಾವ್ಯಧರ್ಮವನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿ, ಹೊಸ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಹಾಡುವ ಶೈಲಿ. ಅದು ರತ್ನಾಕರನಿಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿದೆ. ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಅದ್ಯಂತವೂ ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ನಿತ್ಯಸತ್ಯ ಜನಜೀವನ ಅತ್ಯಂತ ವರ್ಣಮಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಣಗೊಂಡಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕೆನೆಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದೆ. ಸರಿಸುಮಾರು ೧೦ ಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಆ ಬೃಹತ್ಕಾವ್ಯದ ಮುಕ್ತಾಯ ಮೂರು ವೀಸ ಪಾಲಿನ ಪಾತ್ರಗಳು, ಘಟನೆಗಳು, ಭರತೇಶನ ಪರಿವಾರದವರ ಮಾತು ಕತೆ, ನಿತ್ಯ ವಿನೋದಾವಳಿ, ನೀತಿ ನಿಯತ್ತು, ವರ್ತನೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನತೆಯವೇ ಆಗಿವೆ. ದಿಟ, ಅಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿ ಮಾನ್ಯರು, ಕವಿ, ಗಾಯಕರು, ಮುಂತಾದವರ ಶಿಷ್ಟ ಮಂಡಲಿ ಇದೆ; ಅವರ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಇದೆ.

ಆದರೆ ಅದೆಲ್ಲ ಗೌಣ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಾಡಿಸಿದಲ್ಲೆಲ್ಲ ನಮಗೆ ಎದ್ದು ತೋರುವಂಥವು ದೈನಂದಿನ ವ್ಯವಹಾರದ ಆಡುನುಡಿಗಳು, ಗಾದೆ-ಒಗಟುಗಳು, ಹಾಸ್ಯ ವಿಡಂಬನೆಗಳು, ಜನ ನಂಬಿಕೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶಕುನಗಳು, ಆಣೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ವಿಧಿ ನಿಷೇಧಗಳು, ಸೂತಕ ಪಾತಕ, ಪಾರಣೆ ಪೌರೋಹಿತಕ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳು- ಇವೇ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗ ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ತುಂಬ ಕನ್ನಡ ಜಾನಪದ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಉಜ್ಜೀವಿಸಿರುವ ಸಂಗತಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ ಕವಿಯ ದೃಷ್ಟಿ ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ರತ್ನಾಕರ ಪಂಡಿತ, ಶಿಷ್ಟ, ಮಡಿವಂತ ಕವಿಯಾಗಿ ಇರಬಯಸಿದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ವಿಶಾಲ ಮನೋಭಾವದ, ಸರ್ವಜನೋದ್ಧಾರಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ, ಸರಸ ಜನತಾಕವಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಷ್ಟ ಮೂಲೀಯ ಅಲ್ಪ ಸಾಂಖ್ಯಿಕ ಜನಮನ್ನಣೆಗಿಂತ, ದೇಶೀಯ ಸೊಗಡನ್ನುಳ್ಳ ಬಹುಸಾಂಖ್ಯಿಕ ಜನತೆಯ ಮುಖವಾಣಿಯಾಗಿ, ಅವರ ಆಶೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸತಕ್ಕ ಜನಪ್ರಿಯ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿ, ಜೈನಧರ್ಮದೊಂದಿಗೆ ಮಾನವ್ಯಧರ್ಮದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಸಾರಬೇಕು, ಎಂಬ ಹಿರಿಯಾಸೆ ಕವಿಗಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಎಂತಲೇ ಆತ ಮೂಲಕಥೆಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದೆಂದೂ ಕಂಡರಿಯದಿದ್ದಂತಹ ಭರತೇಶನ ಭೋಗಯೋಗ ಸಮಸ್ತ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಕಥೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿ, ಹೊಸದಾಗಿಯೇ ಕನ್ನಡ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಂತಲೇ ಭರತೇಶ ವೈಭವ ಶಿಷ್ಟಮೂಲೀಯ ಕಥಾನಾಯಕನನ್ನು ಆದರೂ ಅಚ್ಚ ದೇಶೀಯ ಜನಪ್ರಿಯ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ; ಜನಪದ ಮಹಾಕಾವ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಥಮ ಜನಪದ ಮಹಾಕವಿಯೂ ಆಗಬಲ್ಲವನು.

ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದಕರು ಆಡಿರುವ ಈ ಕೆಲವು ನುಡಿಗಳು ಉದ್ಧರಣಾರ್ಥವಾಗಿವೆ: “ಜನಪದ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ದಿನಬಳಕೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ದಿನಚರಿಯ ಬದುಕನ್ನು ರತ್ನಾಕರ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇರೆ ಉಪಕಾರ ಬೇಕೆ?” (ಪುಟ ೨೪, ಕವಿಕಾವ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ)

ಆಡುನುಡಿಗೆ ಅತಿ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವಂತಹ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯನ್ನು ರತ್ನಾಕರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸರಳ ಸಂಗೀತಬದ್ಧ ಸಾಂಗತ್ಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭರತೇಶವೈಭವ ಗೇಯಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ, ಪಂಡಿತ ಮಂಡಲಿಯನ್ನೋ ರಾಜಕೃಪಾಶ್ರಯವನ್ನೋ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸದೆ, ಜನತೆಯ ಆನಂದಕ್ಕಾಗಿ, ಅವರ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಯಾದ ಭರತೇಶನ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸರಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ಹಾಡುವುದರ ಮುಖಾಂತರ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಪಂಡಿತರೂ ವಿವಿಧ ಕಲಾಮಂಡಿತರೂ ಮಡಿವಂತರೂ ಆದ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಭರತೇಶ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಕುಂದು ಕೊರತೆಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಆ ಬಗೆಗೆ ಕವಿಗೂ ಅರಿವಿದೆ. “ಸಕಲ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಬಿರುಸು ಮಾಡಿದರೆ ಪುಸ್ತಕದ ಬದನೆಕಾಯಹುದು” ಎಂದು ಹೇಳಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ.

ಮೇಲಾಗಿ, ರತ್ನಾಕರನಿಗೆ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೀರ್ತಿ, ಹಣ, ಅಂತಸ್ತು, ಸನ್ಮಾನ, ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕಾಳಜಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. “ಬೇಕಾದರಾಲಿಸುವುದು, ಬೇಡವಾಗೆ ಪರಾಕು ಮಾಡುವುದು; ಎನಗಲ್ಲಿ

ವ್ಯಾಕುಲವಿಲ್ಲ, ಸಂತಸವಿಲ್ಲ, ನಾನು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿ..... ಅಧ್ಯಾತ್ಮವೆ ನಿಚಿತ ಪ್ರಯೋಜನವೆನಗೆ” ಎಂಬ ನಿಲುವು.

ಈ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ ವಿವೇಚನೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದಕರ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬರೆಯುವುದು ಸೂಕ್ತವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ: “..... ಕನ್ನಡಿಗರು ರತ್ನಾಕರ ಕವಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಓದಬಹುದಾಗಿತ್ತೋ ಅಷ್ಟು ಓದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಂಕಟದಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ..... ಭೇದವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಹಂಸಕಲೆ ಈತನ ಅಪೂರ್ವ ದರ್ಶನವಾದ ಯೋಗ ಭೋಗ ಸಮಸ್ವಯಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಸದ ಸ್ಪರ್ಶನವನ್ನಿತ್ತುದರಿಂದ ಈತನ ಘನ ತತ್ವಗಳೆಲ್ಲ ವಿಶ್ವ ತತ್ವಗಳಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸಿವೆ..... ರತ್ನಾಕರ ವಿಶ್ವಕವಿಯಾಗಿರುವನು”! (ಆದೇ, ಪುಟ ೨೫-೨೬).

ಹೀಗೆ ತೆರೆದ ಮನಸ್ಸಿನ ವರಕವಿಯಾದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬರುವಂತಹ ಜಾನಪದೀಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಸುಮಾರು ೨೦-೪೦ ಪುಟದ ಒಂದು ಪುಸ್ತಿಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಭರತೇಶ ವೈಭವದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಜಾನಪದೀಯತೆಯೇ ರಾರಾಜಿಸಿದಂತೆ, ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಎಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನವಾಣಿ ಮೊಳಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಗುರುತಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿ, ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರೆ ಬೇರೊಂದು ಜನಪದ ಭರತೇಶ ವೈಭವವನ್ನು ಬರೆದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ! ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾಗಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಜನಪದ ಪರಿಸರದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಆತನ ಶತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವಂತಹ ಜಾನಪದೀಯ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಭರತೇಶನ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದೀಯತೆ

ಕಥಾನಾಯಕ ಭರತೇಶನ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅಲೌಕಿಕ ಸಂಪತ್ತು ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದರೂ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕವಿ ಅನಾಮತ್ತಾಗಿ, ಕಾವ್ಯದ ಆದಿಯಲ್ಲೇ ಭರತೇಶ ಪ್ರಭುವಿನ ಒಡ್ಡೋಲಗ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ತಂದು ತೋರುವ ತಂತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಕರಾವಳಿ ಪ್ರಾಂತದ ಯಕ್ಷಿಗಾನ, ಬಯಲಾಟ ಪದ್ಧತಿಗೆ ತಕ್ಕದಾಗಿರುವ ತಂತ್ರ. ಅದು ತುಂಬ

ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ರಾಜ ವೈಭವವನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಅನಂತರ ಗಮನಿಸೋಣ.

ಮೇಲಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯಾಂಶವಿದೆ: ರತ್ನಾಕರನ ಭರತೇಶ ಹೆಸರಿಗಷ್ಟೇ ಪುರಾಣಪುರುಷ, ಆದಿದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ, ರಾಜಕುಮಾರ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಕವಿ ತಾನು ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಒಡನಾಡಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ ಹೌದೇನೋ ಎಂಬಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ, ಆಪ್ತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೂಲ ಪೂರ್ವಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭರತನಿಗೂ ಈತನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲವೇನೋ ಎಂಬ ಹಾಗೆ, ಈ ಭರತೇಶ ಅತ್ಯಪೂರ್ವವಾಗಿ, ವಿನೂತನವಾಗಿ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಪಡೆದವನಂತೆ ರೂಪಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ಮಾತು ಕತೆ ವರ್ತನೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯದ ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ಸಹಜ ಮಾನವ ಜೀವಿಯ ದೈನಂದಿನ ಬಾಳ್ವೆಯವೇ ಆಗಿ ನಿರೂಪಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಭರತೇಶ ಪ್ರಭು ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬಂಧುವಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಬಳಗವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಮ್ಮ ಬದುಕಿಗೆ ಊರುಗೋಲಾಗಿ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿ, ಮಾದರಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಲ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಸಾಕಾರಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ, ಜೀವಂತವಾಗಿ ಆತ ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ನಡೆದಾಡುತ್ತಾನೆ; ಮಾತು ಕತೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಂತೆಯೇ ಆಡುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಓದುಗ ಕೇಳುಗ ಸಮಸ್ತರ ಅತ್ಯಾಪ್ತ ಬಂಧು ಮಿತ್ರ ಗುರುವಾಗಿ ಬದುಕಿ, ಮೋಕ್ಷದತ್ತ ತಾನೂ ನಡೆದು, ಶ್ರಾವಕರಾದ ಇತರರನ್ನೂ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ಈ ಕನ್ನಡ ಭರತೇಶ ಬುದ್ಧನಂತೆ, ಆದಿದೇವನಂತೆ, ಕ್ರಿಸ್ತನಂತೆ, ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿಯಂತೆ ಭಾಸವಾದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಪರಮಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾದರೂ ವಿಶ್ವಕಲ್ಯಾಣವೇ. ಆತ ಜೈನ ಹೌದು, ಆದರೆ ಅದನ್ನೂ ಮೀರಿದ ವಿಶ್ವಮಾನವತಾವಾದಿ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಂಡು, ರತ್ನಾಕರನ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಅಗತ್ಯ ಇನ್ನೂ ಇದೆ.

ಈಗ ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಆದಿಯ ಆಸ್ಥಾನಸಂಧಿಯತ್ತ ಹೊರಳಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಜಾನಪದೀಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ. ಕವಿ ಆದಿ ಜಿನ ವೃಷಭ ತೀರ್ಥಂಕರನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ಅಂಥ ಮಹಾಮಹಿಮನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಭರತೇಶನ ಯೋಗ-ಭೋಗದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜನ ಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯಸುಖದೊಳೋಲಾಡಿ ಧಾ-
 ರುಣ ಮೆಚ್ಚಿ ಜಿನಯೋಗಿಯಾಗಿ
 ಕ್ಷಣಕೆ ಕರ್ಮವ ಸುಟ್ಟು ಜಿನನಾದ ಭೂಭುಜಾ
 ಗ್ರಣೆಯ ವೈಭವವ ಲಾಲಿಸಿರೊ.

ಆಗಮ- ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಅಳವಟ್ಟು, ಶೃಂಗಾರ,
 ತ್ಯಾಗಭೋಗದ ಮೋಡಿ ಮೆರೆಯೆ,
 ಭೋಗಿಯೋಗಿಗಳೆದೆ ಜುಮ್ಮು ಜುಮ್ಮೆನೆ ನೇಮ
 ವಾಗಿ ಸೊಲ್ಲಿಸುವೆ ಆಲಿಸಿರೊ.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕವಿ ಸಹೃದಯರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾವ್ಯದೇವಿ ಶಾರದೆಯನ್ನು
 ಸ್ಮರಿಸಲೂ ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕನ್ನಡ ಪೂರ್ವಕವಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವ ಕವಿ, ಭರತೇಶನ ಜನ್ಮಸಂದರ್ಭ, ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು,
 ಯೌವನದ ಆವೇಶವೇ ಆದಿಯಾದ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ
 ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಆ ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ
 ತಂದಿದ್ದರೆ ಭರತೇಶನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಕವಿಗೆ ಅದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತೋರದೆ, ಭರತೇಶನ ರಾಜ ಕೌಟುಂಬಿಕ
 ಜೀವನ ದೃಶ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಬರುವ ಒಡ್ಡೋಲಗದ ವರ್ಣನೆ ತಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇದರ
 ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಭರತೇಶ ಆಗಲೇ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನೂ ಗೃಹಸ್ಥನೂ ಆಗಿದ್ದು, ಸಂಸಾರದ
 ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪಳಗಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ
 ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಭರತಖಂಡದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದಲ್ಲಿ ಭರತೇಶ ಅತ್ಯಂತ
 ವೈಭವದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಸದಳ.
 ಆತನಿಗೆ ಆಹಾರವುಂಟು, ಆದರೆ ಮಲಮೂತ್ರವಿಲ್ಲ! ಅವನು ಸಮಸ್ತರಿಗೂ
 ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತಹ ಗುಣ, ರೂಪು, ಯೌವನಗಳಿಂದ ಶೋಭೆಗೊಂಡಿದ್ದನು.

ಅಂಥ ಭರತೇಶ ಒಂದು ದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆದ್ದು, ನಿತ್ಯಕರ್ಮ
 ಮುಗಿಸಿ, ಜಿನ ದೇವತಾರ್ಚನೆಗೈದು ಒಡ್ಡೋಲಗಗೊಟ್ಟನು. ಆತನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತಹ
 ರತ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಇತರ ಸಭಾಸದರೊಂದಿಗೆ ಮಂಡಿಸಿದ್ದನು. ಆಗ ಭರತೇಶ

ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಚಂದ್ರನಂತೆ ಪ್ರಭಾಪೂರ್ಣ ಶೋಭೆಯಿಂದ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದನು
 ಎಂಮ ಹೇಳಿ, ಅವನ ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ, ರಾಜತೇಜಾದಿ ಅಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕವಿ
 ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಅಡಿಯಿಂದ ಮುಡಿಯವರೆಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆದರ ಕೆಲವು ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು:

ಉದಯಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮೆರೆವ ಭಾನುವಿಗೆ ಮತ್ತೆ
 ಇದಿರಾದ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯನಂತೆ
 ಪದುಳದ-ಉತ್ತುಂಗ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿ ದೇಹದ
 ಕಾಂತಿ ಮೆರೆಯ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ.

ಆವ ಬಿಂಕವೊ, ಎಡಗಾಲ ಗದ್ದುಗೆಯ ಮೇಲೆ
 ಓವಿ ಮಡಿದು, ಮತ್ತೆ ಕೆಳಗೆ
 ಹಾವುಗೆಯೊಳು ಪೆಂಡೆಯದ ಬಲಗಾಲೂರಿ
 ರೀವಿಯೊಳೆಸೆದನಾ ರಾಯ.

ಬಲಗೈಯೊಳಾಂತ ಹೊನ್ನೂರೆಯ ಕಠಾರಿಯ
 ನೆಲಕೂರಿ, ಮತ್ತೆ ಎಡಗೈಯ
 ಮಲಗಿನ ಮೇಲೂರಿ, ವೀರ ಸಿರಿಯನಾಳ್
 ಕಲಿಗಳ ದೇವನೊಪ್ಪಿದನು.

ನರುಸುಯ್ಯುಗಳಿಗೆ ತೇಲ್ವ ದುಕೂಲವ
 ಸೆರಗು ಸೇರಿಸುತ ಕಳಿ ಹೊದೆದು,
 ತೆರಪಿನೆದೆಯ ಹೊನ್ನ ಜನ್ನಿವಾರದ ರೇಖೆ
 ಮೆರೆಯೆ, ರಾಜೇಂದ್ರ ಮೆರೆದನು!

ಮಿರುಪ ಕಿರೀಟವುಂಟು, -ಅದನಂದು ಧರಿಸಿತಿಲ್ಲ,
 ಉರೆ ಮನದೊಂದು ಲೀಲೆಯೊಳು,
 ತುರುಬು ಚುಂಗು-ಎಸೆಯೆ ಚಿಮ್ಮುರಿಸುತ್ತಿ ಸೊಬಗನೆ
 ಕರೆವುತ್ತಿದ್ದನು ನೋಡುವರಿಗೆ!

ಹೊಂಬಣ್ಣ(ದ) ಮೈಗೆ ಮೋಹಿಸುವ ಕಾಗಿನ ಧಟ್ಟಿ,
 ತುಂಬಿದ ಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕ,
 ಮುಂಟಾಯ ಕರ್ಪೂರ ವೀಳಿಯದಿಂದ ಕಣ್ಣೆ
 ಇಂಬಾದನಾ ಗಾಡಿಕಾರ!

ಸುಮನ ಸುಗಂಧ ಕದಂಬದ ಕಂಪನು
ತಿಮಿರಿ ತೆಗೆಯಲಾಗಿ, ಸಭೆಗೆ
ಘಮಘಮಿಸುವ ದೇಹ ಪರಿಮಳದಿಂದ ಒಂದು
ಗಮಕದೊಳಿಸಿದನಾ ರಾಯ.

ನೋಡುವ ರೀವಿ, ಹತ್ತೆಂಟಕೆ- ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮಾ-
ತಾಡುವ ನುಡಿಯ ವಿಡಾಯ,.....
ಏಕೆ ನುಡಿಯನೋ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ? ಎಂಬಂತೆ ಒಂದು
ತೂಕದೊಳಿಸಿದನಾ ರಾಯ!

ಗಂಭೀರವೆಂಬುದು ಸರ್ವಗುಣಗಳೆಂಬ
ಅಂಬೋಧಿಯಾದಿಯಾಗಿ- ಇಹುದು,
ಗಂಭೀರ ಬೇಕು ರಾಜಗು, ಯೋಗಿರಾಜಗು,
ಗಂಭೀರ ಕೆಟ್ಟರೇನುಂಟು?

ಉಬ್ಬಿ ಬೆಳೆದು ಬಾಗಿತಿಲ್ಲ ರೇಖೆಗೆ ಬಂದು
ಹುಬ್ಬಿನಂತೆ- ಎಸೆವ ಎಳೆಮೀಸೆ!
ಹುಬ್ಬು ಮೀಸೆಯ ನೋಡಿ ನಲಿವ ಬವರಿಕಣ್ಣು-
ಹಬ್ಬವ ಮಾಳ್ವನೆಲ್ಲರಿಗೆ!

.....

ಆರು ಬಣ್ಣಪರು-ಅವನ ಅಂಗದ ನಿರ್ಮಲಾ-
ಕಾರವ? ಕೊರಳೊಳಿಕ್ಕಿದಾರ್-
ತೋರ ಮುತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ತಿಳಗೊಳದೊಳು ತೋರ್ಪ
ತಾರಗೆಯಂತೆ ತೋರಿದವು!

ಪದಕ ಕಡಗ ಕಂಠಮಾಲೆಯ ನವರತ್ನದ
ಉದಿತಾಂಶು ದೇಹಕಾಂತಿಯೊಳು
ಪುದಿದು ಪೊಳೆಯೆ, ಕಣ್ಣೆ ತೋರಿದನು-ಇಂದ್ರ ಚಾ-
ಪದೊಳು ಮೂಡಿದ ಸೃಷನಂತೆ!

ಮಿಗೆ ತೋರಮುತ್ತಿನ ತೊಡಿಗೆಯೊಡನೆ ಧಗ
ಧಗಿಸುವ ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ
ಧಗಿಸುವ ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ
ಹಗಲು ನಕ್ಷತ್ರವೆರಸಿ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಮ
ಸೊಗಸಿದಂತೆ-ಎಸೆದನಾ ಚಕ್ರ!

ಹೀಗೆ ರತ್ನಾಕರ ಭರತೇಶನ ಅತ್ಯಪೂರ್ವತೆರನಾದ ರೂಪ ಲಾವಣ್ಯ, ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮನದಣಿಯೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನುಡಿಚಿತ್ರದ ಆಧಾರದಿಂದ ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದನೊಬ್ಬ ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾದ ಭರತೇಶನ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಭಾವ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ರೂಪಿಸಬಲ್ಲಷ್ಟು ವಿವರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಇಂತಹ ಚೆಲುವ ಚೆನ್ನಿಗ ಯಾರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲಾರ?

ಹೆಂಗಳ ರೂಪು ಗಂಡರಿಗೆ, ಗಂಡರ ರೂಪು
ಹೆಂಗಳ ಸೋಲಿಪುದು, -ಎಂಬ
ಪಾಂಗಲ್ಲವು -ಅವನ ಚೆಲ್ಲಿಕೆ; ಗಂಡು, ವೆಣ್ಣಳ
ಕಂಗಳ ಸೆರೆವಿಡಿದಿಹುದು!

ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತ ಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮು-
ದಟ್ಟಿಸುತಿಹುದು ರೂಪು -ಅವನ!
ಬಟ್ಟಿ ಜಪ್ಪನೆಯರು- ಅಂತಿಂತಾದರೇನು ಬಾಯ್
ಬಿಟ್ಟನ್ನು ನುಡಿಯಲದೇಕೆ?

ಅಂಗವು, -ಅಂಗಕೆ ತಕ್ಕ ಲಾವಣ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯದ-
ಇಂಗಿತ ಪ್ರಾಯ, ಪ್ರಾಯದೊಳು
ಸಂಗಡಿಸಿದ ಸಿರಿ, ಗಂಭೀರ ವಿಕ್ರಮ
ಶೃಂಗಾರ ಶೋಭೆಯೊಳೆಸೆವ!

.....
ನೋಡುವವರಿಗೆ ಕಣ್ಣ-ಅಲಸಿಕೆ ಇಲ್ಲ, ಕೊಂ-
ಡಾಡುವವರಿಗೆ -ಆಸರೆ ಇಲ್ಲ;
ನೋಡಿದನಿತಕೆ, ಕೊಂಡಾಡಿದನಿತಕೆ-ಇಚ್ಛೆ
ಮಾಡುವ ಸೊಬಗಿನೊಳು ಎಸೆವ!

ಈ ರೂಪು ರೇಖೆ, ಮತ್ತೆ -ಈ ಗಾಡಿ ಮೋಡಿ ಇಂತು
ಈ ರಾಯಗಲ್ಲದೆ -ಅನ್ಯರಿಗೆ
ಬಾರದು; ಬಂದರು- ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಮೆರೆಯದು, -ಎಂದು
ತೋರುತಿಹರು ತಮತಮಗೆ!

ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಭೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕ ಚಂದ್ರಮನಂತೆ, ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ
ಸೂರ್ಯದೇವನಂತೆ ಭರತೇಶ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕವಿ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ

ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ದೇಸಿ ಹಾಗೂ ಮಾರ್ಗೀಯ ಶೈಲಿಗಳು ಹುರಿಗೊಂಡಿದ್ದು, ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಮುಂದೆ ರತ್ನಾಕರನು ಭರತೇಶನ ರಾಜಸಭಾವರ್ಣನೆಗೆ ತೊಡಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವರ್ಣನೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ರಾಜ ವೈಭವದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾರೆಲ್ಲ ಇದ್ದರು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ:

ಬಲದೊಳು ಭೂಭುಜರು, -ಎಡದಲ್ಲಿ ಗಣಿಕೆಯರು,
ಒಲುಮೆಯ ಕವಿಗಳು ಮುಂದೆ
ನಿಲೆ, ಹಿಂದೆ ಹಿತವರು ಬಳಸಿದ -ಎಕ್ಕಡಿಗರ
ಬಲು ಬಜಾವಣೆಯೊಳು- ಒಪ್ಪಿದನು.

ಕೆಳೆಯರು, ಸಚಿವರು, ಸಾರಲಿ -ಇದ್ದರು, ದೃಷ್ಟಿ
ಸಲುವಷ್ಟರೊಳು ಮಂದಿ ಇಹುದು;
ಗಿಳಿ, ಅರಸಂಚೆ ತಂಬೆಲರಿಂದ ಬಳಸಿ ಕಂ-
ಗೊಳಿಸುವ ಮದನನಂತೆ -ಇರ್ದ!

(ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಪದಗಳಿಂದ ಎಕ್ಕಡಿಗರು ಎಂದರೆ- ಹಾಸ್ಯಗಾರರು, ಬಜಾವಣೆ =ಸಮೂಹ, ಸಾರಲಿ=ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ, ಅರಸಂಚೆ= ರಾಜಹಂಸ, ಮದನ=ಮನ್ಮಥ, ಎಂದು ಅರ್ಥ). ಈ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಭಾಸದರಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿದ್ದ ಭರತೇಶನ ಒಡ್ಡೋಲಗ ಮನ್ಮಥನ ಸಭಾಸ್ಥಾನದಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿತ್ತು, ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಂತಹ ರಾಜಸಭೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು, ಶಿಸ್ತನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಲು ತಕ್ಕ ರಾಜ ಸೇವಕ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು.

ಅವರು ಜನರನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತ, ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದೃಶ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೂಡ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮರೆಯದೆ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಗಲಭೆ(ಸದ್ದು)! ಹೋ ನಿಲ್ಲು, ಸಮುಖವಾಗು, ಚಿತ್ತೈಸು,
ತೊಲಗು, ಲಾಲಿಸು, ಕುಳ್ಳಿರು, -ಎಂದು

ಸುಳಿವ ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರರು- ಅಸ್ಥಾನದೊಳು

.....

-ಕಾರುಬಾರು ನಡೆಸುತ್ತ ಇದ್ದುದು ಒಂದು ಕಡೆಯಾದರೆ,

ಕಿಮ್ತಬಾರದು, ನಗಬಾರದು, ಅತ್ತಿತ್ತ,

ಕಿಮ್ತಬಾರದು ಸಭೆಯೊಳಗೆ!

-ಎಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜಭಟರನ್ನು ಕಂಡು ಜನ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ
ಗಂಭೀರವಾಗಿದ್ದ ನೋಟವನ್ನು ಕವಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಸತ್ತಾನಮೌನ ಕವಿದು, ರಾಜಸಭೆ ಕಳೆಗುಂದಿದ್ದಿತೆ? ಎಂದರೆ,
ಇಲ್ಲ; ಔಚಿತ್ಯವರಿತು ನುಡಿವ ನಡೆವ ಜನರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದರು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ
ಸೂಚಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು:

ಕಲೆಯನರಿದು, ಕಾಲವ ಅರಿತು, ರಾಯನ ಮನದ

ಒಲವನು ಅರಿತು, ಮತ್ತೆ ಪರರ

ಒಳಗು ಹೊರಗನರಿದು, ಒಯ್ಯನೆ ಕೆಲಬರು

ಸಲುಗೆಯುಳ್ಳವರು ನುಡಿವರು!

ಇದು ರಾಜಸಭಾಮರ್ಯಾದೆಯ ಚಿತ್ರ. ಮುಂದೆ ಕವಿ, ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ
ಮಂಡಿಸಿದ್ದ ವಿವಿಧ ಅಂತಸ್ತು ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಗಣ್ಯಮಾನ್ಯರನ್ನು
ಪರಿಚಯಿಸಿರುವ ಬಗೆ ಕೂಡ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ:

ಮಂಡಲಿಕರ ಮೊತ್ತ, ರಾಜಕುಮಾರರ

ತಂಡ, ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕದಂಬ (ಸಮೂಹ),

ಪಂಡಿತರ-ಒಡ್ಡು (ಗುಂಪು), ಗಾಯಕರ ಸಂತತಿ, ಎಡೆ-

ಗೊಂಡಿರ್ದು ಒಲಗದೊಳಗೆ!

ನಟ್ಟುವರು, ಅಕ್ಕರಿಗರು, ಉಭಯಕಾರರು,

ಭಟ್ಟರು, ವೈದ್ಯ, ಜೋಯಿಸರು,

ಜಟ್ಟಿಗಳು, ಅಂಕದಾಳುಗಳು, ಇದ್ದರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ

ಮಿಟ್ಟಿನ ಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದು!

ಮಾವತಿಗರು, ಸಾಣೆಗರು, ಹೇರಿಗರು, ಸೇನ-

ಬೋವರು, ಮಂತ್ರಜೀವಿಗರು,

ರಾವುತರು, ಎಕ್ಕಡಿಗರು, ನಾಯಕರು, ಬಹು
ಸೇವಕರು-ಇದ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ!

ಈ ಎಲ್ಲ ಸಭಾಸದರ ಜೊತೆಗೆ ವಾರನಾರಿಯರೆನ್ನಿಸಿದ್ದ ವೇಶ್ಯೆಯರು ಕೂಡ
ತಮಗೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರು, ಎಂಬುದನ್ನೂ ರತ್ನಾಕರ
ಹೇಳಲು ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿಂದೆಲ್ಲ ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು
ಗುರುಮನೆ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಾನಿಪುಣೆಯರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ ಕೂಡ ಮೇಲಾದ
ಮರ್ಯಾದೆ, ಸನ್ಮಾನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು.

ಹಾಗೆ ತುಂಬಿದ್ದ ರಾಜ ಸಭೆಯನ್ನು ರಂಜಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದ ಗಾಯಕ-
ಗಾಯಕಿಯರು, ನರ್ತಕಿಯರೇ ಆದಿಯಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲಾವಿದರು ರಾಜನ
ಸೂಚನೆಗಾಗಿ ಕಾತರದಿಂದ ಕಾದಿದ್ದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜ ಭರತೇಶ
ಒಲವಿನಿಂದ ಗಾಯಕರತ್ತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಿ, ಹಾಡುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಿದ್ದೇ
ತಡ, ಇಂಗಿತವರಿತ ಅವರು ಸೊಗಸಾಗಿ ಹಾಡತೊಡಗಿದರು.

ಆ ರಾಜ ಗಾಯಕರು ಕೆಲವರ ಹೆಸರುಗಳು ಹೀಗಿದ್ದವೆಂದು ಕವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.
ರೋಮಾಂಚನ ಸಿದ್ಧ, ಜುಂಜುಂ ಆಳಾಪಗಾನಾಮೋದ, ಚುಂಚುಮಾಲಾದ್ಯ,
ಶ್ರೀಮಂತ್ರ, ಗಾಂಧಾರರಾಗ ನರ್ತಕ! -ಇತ್ಯಾದಿಗಳು.

ಅವರು ಔಚಿತ್ಯವರಿತು ಹಾಡಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದ
ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ವವಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಿ ಅತ್ಯಂತ
ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ:

ಬಳ್ಳ ಬಾಯ್ತರೆಯದೆ, ಭ್ರಾಂತುಗೊಂಡಂತೆ ಮೈ
ಎಲ್ಲ ತೂಗಾಡದೆ, ಒಂದಿನಿಸು
ಅಲ್ಲಾಟವುಂಟು, ಓಜೆವಿಡಿದು ಬಾಯ್ತರೆಯುಂಟು,
ಸಲ್ಲಲಿತದೊಳು ಹಾಡಿದರು!

ತಬ್ಬಿತ್ತಿ ಆಗದೆ, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ,
ಬೊಬ್ಬಿ ಇಕ್ಕದೆ, ಜೋಕೆ ಅರಿದು
ಒಬ್ಬರು -ಇಬ್ಬರು-ಮೂವರು ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯ ಮೈ
ಉಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು!

ಬಳ್ಳದಂತೆ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗಲಿಸಿ ಕಿರಿಚದೆ, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವರಂತೆ ಮೈ
 ಕೈಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒದರುತ್ತ, ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಕುಲುಕಿಸುತ್ತ ಹಾಡದೆ, ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ
 ಶಾಸ್ತ್ರ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ತುಸುವೇ ಒಲೆಯುತ್ತ ಹಾಡಿದರಂತೆ! ಅವರು
 ತಮ್ಮ ಗಾಯನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ತಾವೇ ಮರುಳಾದವರಂತೆ ಬೀಗದೆ, ಆತಂಕಪಡದೆ,
 ಬೊಬ್ಬೆ ಹಾಕದೆ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ, ಇಬ್ಬರೊಂದಾಗಿ, ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಮೂವರು
 ಕೂಡಿ ಹಾಡಿ, ಸಭಾರಂಜನೆ ಮಾಡಿದರಂತೆ! ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ:

ಜೋಡು ಜೋಡಾಗಿ ತಾವರೆ ಇದಿರೊಳು ಸ್ವರ
 ಮಾಡುವ ತುಂಬಿಗಳಂತೆ,
 ನೋಡುತ ಭರತರಾಜನ ಮುಖ ಪದ್ಮವ
 ಮಾಡಿದರು ಆಲಾಪಗಳನು.

ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ರಾಗದೊಳೊಡಗೂಡಿ
 ವಿತರಾಗನ ಸ್ಮರಣೆಗಳ
 ರೀತಿಯರಿತು ಹಾಡಿದರು, ಕೇಳ್ವರೆಲ್ಲರ
 ಪಾತಕ ಪರಿದೋಡುವಂತೆ!

ಅವರು ಯಾವೆಲ್ಲ ಬಗೆಯ ರಾಗಗಳಿಂದ ಮನತುಂಬಿ ಹಾಡಿ ರಂಜಿಸಿದರು,
 ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ವಿವಿಧ ರಾಗಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ರತ್ನಾಕರನ
 ಸಂಗೀತತಜ್ಞತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಬಲ್ಲಂತಿದೆ.

ಭೂಪಾಲಿಯಿಂದ, ಧನ್ಯಾಸಿಯಿಂದ, ಆ ಸರ್ವ
 ಭೂಪಾಲಿಗೆ (ರಾಜರಿಗೆ) ಒಡೆಯನ ಮುಂದೆ
 ಶ್ರೀ ಪುರುನಾಥನ ಪಾಡಿದರೆಲ್ಲರು
 ಪಾಪಲೋಪನನ್ನೆದುವಂತೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಆ ದಿವ್ಯ ಗಾಯಕರು ಮಲಹರಿ ರಾಗದಿಂದ, ಮಂಗಳಕೌಶಿಕೆ
 ರಾಗದಿಂದ, ಚೈರವಿರಾಗದಿಂದೆಲ್ಲ ಆದಿ ಜಿನಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಭರತೇಶನ
 ಮಹೋನ್ನತಿಕೆಯನ್ನೂ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಹಾಡಿ ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದರು,
 ಎಂದು ಕವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗಾಯನದ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೇ ವೀಣಾವಾದನವನ್ನೂ ಸಮ್ಮೇಳನಗೊಳಿಸಿ ಅವರು ಹಾಡಿದ ಬಗೆ ಅಪೂರ್ವ ಬಗೆಯದಾಗಿತ್ತು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ವೀಣೆಯ ದನಿಯಾವುದು? ಅದರೊಳು ಪಾಡುವ
ಗಾನದ ಧ್ವನಿಯಾವುದು? ಎಂದು
ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಜಿನಿಸಿದ್ದಮಹಿಮೆಯ
ಕಾಣಿಸಿ ಪಾಡಿದರು-ಒಲಿದು!

ಚೀರದೆ, ಬತ್ತದೆ, ಜಾತಿಯ ಕಟ್ಟಳೆ
ಜಾರದೆ, ಒಡಲ ದಂಡಿಸದೆ,
ಏರಲು ಇಳಿಯಲು ಅಹುದು, ಎನೆ, ಲೇಸೆನೆ ಸವಿ
ತೋರಿ ಹಾಡಿದರು ಗಾಯಕರು!

ಕಿನ್ನರಿವಿಡಿದು -ಆದಿದೇವನ ಮಹಿಮೆಯ
ಬಿನ್ನಾಣವರಿದು ಪಾಡಿದರು,
ಕಿನ್ನರರೇಕೆ? ಕಿಂಪುರುಷರೇಕೆ? ಇವರೇ ಸಾಕು;
ಇನ್ನೇಕೆ ಹಲವರು? ಎಂದೆನಲು,

ರನ್ನಮೂವರ-ರತ್ನತ್ರಯದ-ಗುಣವನು ಮುಖವೀಣೆಯ
ಸನ್ನಾಹದಿಂದ ಪಾಡಿದರು!
ಚಿನ್ನಾಯ್ತು! ಸೊಬಗಾಯ್ತು ಸೊಗಸಾಯ್ತು ಲೇಸು, ಲೇಸು!
ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ, ಎಂದು ಕೇಳಂತೆ,

ಆ ಗಾಯಕರು ಹರ್ಷೋಲ್ಲಾಸಗಳಿಂದ ಎದೆ ತುಂಬಿ ಹಾಡಿದರಂತೆ! ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಮುದಗೊಂಡ ರಸಿಕರು ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದರು:

ದನಿ ಲೇಸು, ಮೇಳದ ಜೋಕೆ ಲೇಸು, ಆಲಾಪ
ಅನುಭವ ಲೇಸು, ಮತ್ತಲ್ಲಿ
ಜಿನನಾಮ ಕೂಡಿತು, ಲೇಸು ಲೇಸು! ಎಂದು ರಾ-
ಯನ ಮುಂದೆ ನುಡಿದರು ಇಚ್ಛಿಗರು!

ತುಂಬಿಯ ಗಾನವಂತಿರಲಿ, ಕೋಕಿಲನಾದವು!-
ಎಂಬರ ಮಾತದು -ಅಂತಿರಲಿ,

ತುಂಬರನಾರದರಿನ್ನೇಕೆ? ಭಾಪುರ!

ಎಂಬಂತೆ ಸೋಗಿಸಿ ಹಾಡಿದರು!

ಆ ಬಗ್ಗೆ ಕವಿ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತ, ಸೋಗಿಸಾದ ಸಂಗೀತವು ಪಶುಪಕ್ಷಿಯಾದಿಯಾಗಿ ಮರ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡ ಸಮ್ಮೋಹಿಸುವ ಅಪೂರ್ವ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಧನವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾನೆ:

ಹಸುಳೆ, ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಪಾವು, ಪಶು ಮೃಗಗಳು ಗಾನ
ರಸಕೆ ಸೋಲುವುವು, -ಎಂದರೆ, ಇನ್ನು
ರಸಿಕರು ಸೋಲರೆ? ಸಭೆಯೆಲ್ಲ ಕೇಳು ಮೈ
ಮಸಕದೆ ಇರ್ದುದು ಬೆರಗಾಗಿ!

ಕೊಳಲಿಗೆ ಪಶು, ಮಿಗ-ಜಿಂಕೆ-ಘಂಟೆಗೆ, ಹಸುಳೆ ಜೋ-
ಗುಳೆಗೆ, ಸರ್ಪ ಸುನಾಗ ಸ್ವರಕೆ,
ಎಳೆವೆಣ್ಣು ದನಿಗೆ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ ಗುಂಡಾಕ್ರಿಗೆ
ಶಿಲೆ ಒಸರುವುದು; ಇದು ಘನವೆ?

ಗಾನವು -ಎಲ್ಲಕೆ ಹಿತವಹುದು, -ಅದು ಧರ್ಮ ಕ-
ಥಾನುಚರಿತವಾಗೆ? ಪುಣ್ಯ!

ಎಂದು ಸಾರಿರುವ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ಆಸ್ಥಾನದ ದಿವ್ಯಗಾಯಕರು ಆದಿ ಜಿನಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಭರತೇಶ್ವರನ ವೈಭವವನ್ನೂ ಮನದಣಿಯೆ ಹಾಡಿ ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದರು, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ದಿಂದಿಮಿ ದಂದಣ ತೊದಿಗಿಂದಿಮಿಹು, ದಿಂ,
ಎಂದು, ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ
ವೃಂದಾರಕ ವೃಂದ ಬಾಜಿಸುತಿಹ ಸುರ
ದುಂದುಭಿ ರವವ ಪಾಡಿದರು!

ಮಂಜು ಸುತ್ತಲು ಸುಳಿದಾಡುವೆಡೆಯೊಳು ಅಪ-
ರಂಜಿಯ ಗಿರಿ ಮೆರೆವಂತೆ,
ರಂಜಿಸುವ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಚಾಮರದ ಪ-
ರಂಜ್ಯೋತಿಯ ಇರವ ಹಾಡಿದರು!

ಜಿನನ ಪೊಗಳಿ, ಕೂಡೆ ಸಿದ್ಧರ ಕೀರ್ತಿಸಿ,
ಮುನಿಗಳ ವಂದಿಸಿ, ಮತ್ತೆ

ತನುವಿನೊಳಿದ್ದಾತ್ಮ ತತ್ವ ವಿಚಾರವ
ಜನಪತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಹಾಡಿದರು! ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ಅತ್ಯಂತ ಗಹನವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ತತ್ವಗಳನ್ನು
ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅರಿವಾಗುವಂತೆ ಸರಳವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಸೂಕ್ತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
ಒದಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹೊಳೆವ ಕನ್ನಡಿ ಕೈಯೊಳ್ದೂರ ನೋಡದೆ, ನೀರ
ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಮೊಗವ ನೋಳ್ವಂತೆ,
ಒಳಗಿದ್ದ ಚಿದ್ರೂಪ ನೋಡದೆ, ಜಗವೆಲ್ಲ
ಬಳಲುತಿಹುದು ಹೊರಗೆ ಆಡಿ!

ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಿದ್ದ ನಿಧಿಯ ಕಾಣದೆ, ಹೋಗಿ
ಧನಿಕರ ಯಾಚಿಸುವಂತೆ,
ತನುವಿನೊಳಿದ್ದಾತ್ಮರೂಪ ನಿಟ್ಟಿಸದೆ ಮೇ-
ದಿನಿಯ ತೊಳಲಿ ನೋಡುತಿಹರು!

ಪಸುರೇಲೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು, ತನಿ ಕಬ್ಬಿನೊಳಗಣ
ರಸವ ಕೊಂಬ ಆನೆಗಳಂತೆ,
ಹಸಗೆಟ್ಟು ತನುಸುಖಖೆ- ಒಲಿಯದೆ, ಕೆಲರು ಭೇ-
ದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು!

ತಿಳಿವೆ ಶರೀರ, ತಿಳಿವೆ ರೂಪು, ಬೆಳಗೆ ಮೈ
ಒಳಗೆ ತಾನಾಗಿರುತಿಹುದು,
ತಿಳಿವು ಬೆಳಗುಗಳ ಹಂಸನ ಕುರುಹೆಂದು
ತಿಳಿದು ನೋಳ್ವವನು -ಈಗ ಧನ್ಯ!

ನಾಲಗೆ ಕುಡುಹು, ಶರೀರವೆ ವಾದ್ಯ, ನಿ-
ರಾಳಾತ್ಮನೇ ವಾದ್ಯಕಾರ,
ತಾಳಿ ನುಡಿಸುತಿದುರ್ ಬಿಟ್ಟುಹೋದರೆ ದೇಹ
ದೋಲಿನಂದದೊಳು ಬಿದ್ದಿಹುದು!

ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ, ಮುಕ್ತಿ ವಿರಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಗಾಯನದಲ್ಲಿ
ಮೇಳವಿಸಿ ಆ ಗಾಯಕರು ಹಾಡಿ, ಇಹಲೋಕ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮ

ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧನವಾಗುವ ಜಿನಮಹಿಮೆಯನ್ನು
ಕೊಂಡಾಡಿದರು, ಎಂದು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ,

ರಾಜನಾಗಲಿ, ಯೋಗಿಯಾಗಲಿ, ಗೃಹಿ ಆಗಲಿ,
ಈ ಜಿನ ತತ್ವವನು ಅರಿತು,
ಶ್ರೀಜಿನ ಭಕ್ತಿಯೊಳಿರೆ ಮುಕ್ತಿ ತಪ್ಪದು, ಎಂದು
ಆ ಜಾಣರು ಒಲ್ಲ ಪಾಡಿದರು!

ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಹಾಡಿ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ದಿವ್ಯ ಗಾಯಕರನ್ನು
ಮೆಚ್ಚಿದ ಭೂಪ ಭರತೇಶ ಅವರನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಅಂದಿನ ರಾಜ ಸಭೆ
ಮುಗಿಯಿತು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿ, ಆಸ್ಥಾನ ಸಂಧಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕಾವ್ಯದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಶ್ವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಶ್ವಾಸದ ಹೆಸರು ಕವಿ ವಾಕ್ಯ ಸಂಧಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿ
ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ದಿವಿಜಕಲಾಧರ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದ ರಾಜಕವಿಯು ಹೇಗೆ
ತನ್ನ ಕವಿತಾ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.
ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಆ ದಿವಿಜಕಲಾಧರ ಮತ್ತೆ ಯಾರೋ ಆಗಿರದೆ, ನಮ್ಮ
ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯೇ ಆಹುದು, ಎಂಬ ವಾಸ್ತವಾಂಶ ಕಾವ್ಯದ ಓದುಗರಿಗೆ
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಆ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಮತ್ತು ರಾಜರಿಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾದಂತಹ
ಜೀವನದರ್ಶನವೇ ಅಡಗಿದೆ. ಆ ತತ್ವವನ್ನು ಕವಿ ತುಂಬ ಸರಳವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು,
ಇದು ಜಾನಪದೀಯ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.
ಈ ಭಾಗದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿಕೊಡಬಹುದು.

ಸಂಗೀತಗೋಷ್ಠಿಯು ನಿಂದುದು; ಸಾಹಿತ್ಯ ಸು-
ಸಂಗತಿಗೆ- ಎಳಸಿ ನೃಪೇಂದ್ರ,
ತುಂಗ ವಿದ್ವಾಂಸರ ನೆರವಿಗೆ ಒಯ್ಯನೆ ತನ್ನ
ಕಂಗಳ ಕಾಂತಿ ತೋರಿದನು!

ಕವಿಗಳು ಹಲವರುಂಟು, -ಅವರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಬ್ಬ
ದಿವಿಜಕಲಾಧರನೆಂಬ

ಕವಿಯಿದ್ದನು, -ಅವನ ಮೊಗವ ನೋಡಲು, ಒಡನೆ ಆ ಕವಿ ನುಡಿದನು ಭಾವವ -ಅರಿತು.

ಎಂದು ಕವಿ ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ದಿವಿಜಕಲಾಧರ ಹೇಗೆ ಇಹ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕದ ಉನ್ನತ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಮತ್ತು ರಾಜಸಭೆಗೆ ನಿವೇದಿಸಿ ಕೊಂಡನು, ಎಂಬುದನ್ನು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಳುವುದೊಳಿತು.

ಲೌಕಿಕ ಜಯವಂತರು-ಉಂಟು ಪಲಂಬರು, ಆ
ಲೌಕಿಕ, ಪರಮಾರ್ಥವೆರಡು-ಆ
ಭೂಕಾಂತರಲ್ಲಿ ಪಡೆವುದು ದುರ್ಲಭ ಸುವಿ-
ವೇಕ ಬೇಕು ಅದಕೆ ಚಕ್ರೇಶ!

ಭೋಗ ವಿಚಾರವು ಬೇಕು ನೃಪತಿಗೆ, ಆತ್ಮ
ಯೋಗ ವಿಚಾರವೂ ಬೇಕು.

ರಾಗ ರಸಿಕನಾಗಬೇಕು ಭಾವಿಸಿ ನೀತ-
ರಾಗ ರಸಿಕನಾಗಬೇಕು.

ಶೃಂಗಾರ ಕೋವಿದನಾಗಬೇಕು, ಆತ್ಮ ಸು-
ಸಂಗ ಸಮುಖನಾಗಬೇಕು.

.....
ಇಹಲೋಕ ಸುಖವ ಭೋಗಿಸಬೇಕು ನೃಪತಿಯು, ಉ-
ತ್ಸಹನಾಗಬೇಕು ಧರ್ಮದೊಳು,

.....
ಧರ್ಮದಿಂದಾದುದು ಸಿರಿ, ಎಂದು ಸುಖಿಸುತ್ತ
ಧರ್ಮವ ಮರೆಯರು -ಉತ್ತಮರು;
ಧರ್ಮವೇತರರು? ಎಂದು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಮರುಳಾಗಿ
ಕರ್ಮಿಗಳು ಆಚರಿಸುವರು.....

ಮುಂದಿನ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳಂತೂ ಜನತೆಗೆ ನೀಡಿದ ನಿತ್ಯೋಪದೇಶದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳವೂ ಸಾರ್ಥಕವೂ ಆಗಿವೆ. ದಾನಗುಣ -ವಿವೇಕವಂತಿಕೆ, ನುಡಿ-ಮೌನ, ಬಡತನ- ಸಿರಿತನ, ಮಿತ್ರ-ಶತ್ರು, ಸೇವಕ-ಬಂಧು, ಜ್ಞಾನ- ಅಜ್ಞಾನ -ಇವುಗಳ ಫಲಾಫಲಗಳನ್ನು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳವಾಗಿ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಕೊಡಬೇಕು (ಆದರೆ), ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವರಿಯಬೇಕು,
ನುಡಿಬೇಕು, ಮೌನವೂ ಬೇಕು;

ಬದವರಂತಿರಬೇಕು, ಪ್ರಭುವಿನಂತಿರಬೇಕು,
ನಡೆಯಿದು ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯರ!

ಪರವೆಂಗಳಿಗೆ ಹೇಡಿ ಕದನಕ್ಕೆ ಕಡುಗಲಿ,
ಪರಮತಕ್ಕೊಡಂಬಡೆ ಮೂರ್ಖ,

ಎರಳೆ, ಮೀನು, ಆನೆ, ಪತಂಗ, ತುಂಬಿಗಳು ಕಾ-
ತರಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯದೊಳು
ಪರಿಭವವಡೆದವು -ಇನ್ನು ಐದಿಂದ್ರಿಯಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ
ಆರಸು ಕೆಡುವುದು -ಆವ ಚೋದ್ಯ?

ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಭೋಗಿಸುವ ಭೋಗಿ ಭವರೋಗಿ!
ಜ್ಞಾನವಿಡಿದ ಭೋಗಿ ಯೋಗಿ!

ಸಿರಿಗೆ -ಉಬ್ಬನು; ಎಡರಿಗೆ ತಗ್ಗನು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿ!
ಪರಿಹಾಸ ಗೋಷ್ಠಿಗೆ -ಎಳಸನು.
ಹರವರಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯನು, ಧೈರ್ಯದೊಳು ಮಂ-
ದರದಂತಿಹನು ರಾಜೇಂದ್ರ!

ಆಗಾಗ ದೇಹಬೇರೆ, ಆತ್ಮ ಬೇರೆ, ಎಂದು ವಿ-
ಭಾಗಿಸಿ, ತನ್ನ ತಾ ನೆಮ್ಮಿ
ಭೋಗಿಸಿದರೆ ಕರ್ಮಬಂಧವಿಲ್ಲ ಆ
ಭೋಗಿ ತಾನೇ ಯೋಗಿಯಲ್ಲೆ?

ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹೂಳ್ಳ ಲೋಹ ಕಬ್ಬಿಣ ಮಣ್ಣೆಡಿವುದು;
ಹೇಮ (ಚಿನ್ನ) ಮಣ್ಣೆಡಿವುದೆ ನೃಪತಿ?
ಕಾಮಿಸಿ ಭೋಗಿಸುವಗೆ ಕರ್ಮಬಂಧ, ನಿಷ್ಕ-
ಪ್ರೇಮ ಭೋಗಿಗೆ ಬಂಧವುಂಟೆ?

ಹುರಿದು ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜ ಮೊಳೆವುದೆ? ರಾಗಾಂ-
ಕುರವ ಕೆಡಿಸಿದಾತ್ಮವೇದಿ
ವರಭೋಗದೊಳಿದ್ದರೇನಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ನಿ
ಷ್ಕೂರ ಕರ್ಮದುತ್ಪತ್ತಿ ಉಂಟೆ?

ತುಡುಕಲು -ಎಲ್ಲರ ಕೊಲ್ಲ ವಿಷವದು ಸಿದ್ಧ ಗಾ-
ರುಡಿಗನ ಕೊಲುವುದೆ? ಚಕ್ರಿ!

ಪೊಡವಿಯೊಳು ಎಲ್ಲರ ಕೆಡಿಸುವ ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖ
ಕೆಡಿಸಬಲ್ಲುದೆ ತತ್ಪರತನ?

.....

ನಿನ್ನ ವರ್ತನವಿದು ಪರಮರಹಸ್ಯವೆಂದು
ಇನ್ನೊಬ್ಬರೊಳು ಕಾಣ್ಕೊಡೆ ಇಲ್ಲ,
ನಿನ್ನ ನಡೆಯ, ನಿನ್ನ ನುಡಿಯ, ನಿನ್ನೊಳೆ ಕಂಡು
ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ಓದಿದವು ಆರಸ!

.....

ಈ ಸಿರಿ, ಈ ಸೊಬಗು, ಈ ಪ್ರಾಯದೊಳು, ಬುದ್ಧಿ
ಬೀಸರವಾಗದೆ, ಎಚ್ಚತ್ತು,
ಆ ಸಿದ್ಧಪದವಿಗೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟ ತತ್ಪ ವಿ-
ಲಾಸಿಯಾರರಸ ನಿನ್ನಂತೆ?

.....

ಇವನನು, ಅವನನು ಗೆಲ್ತರೆ ಆವುದು ಉಪಾಯ? ಎಂದು
ಅವನಿಯೊಳು ಎಣಿಸುವರುಂಟು;
ಜವನ-ಯಮನ-ಜಯಿಸುವರೆ ಉಪಾಯವೇನೆಂದೆಂಬ
ಭುವನೇಶರುಂಟೆ ನಿನ್ನಂತೆ?

ಗಾನಮದ್ದಳೆ ತಾಳಲಯಕೆ ನರ್ತಿಪ ಮಂದ-
ಯಾನೆಗೆ ಶಿರದ ಕುಂಭದೊಳು -ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕಳಸದಲ್ಲಿ-
ಧ್ಯಾನವಿಪ್ರಂತೆ, ರಾಜ್ಯದೊಳಿದು ಮುಕ್ತಿ ಸಂ-
ಧಾನದೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ನೆನಪು!

ಪಟಗಾರನುರೆ ಸೂತ್ರವಿಡಿದಿದ್ದರಾ ಗಾಳಿ-
ಪಟ ಗಗನದೊಳಾಡುವಂತೆ,
ಕುಟಿಲವಲ್ಲ-ಆತ್ಮ ನಿನ್ನಂಗದೊಳಿದು ಸಂ-
ಘಟಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಅದೆ ಬುದ್ಧಿ!

-ಹೀಗೆ ಹಲವು ಉಪಮೆ, ನಿದರ್ಶನಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಇತರ ಲೌಕಿಕರಿಗೂ
ಸಿದ್ಧನಾಗಲಿದ್ದ ಭರತೇಶನಿಗೂ ಇದ್ದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕವಿ ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ,

ಅನಂತರ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಥರ ಧೋರಣೆಗೂ ಭರತೇಶನ ವಿಮರ್ಶನ ದೃಷ್ಟಿ ಧೋರಣೆಗಳಿಗೂ ಎಷ್ಟು ಅಂತರವಿದೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ದೇಸಿಯ ನುಡಿಗಟ್ಟು ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದು, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ನುಡಿ ನಡಾವಳಿಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದಂತೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು:

ಮೊಲೆ, ಮುಡಿ, ಮುಖ, ನಖ, ಕಟಿ, ತುಟಿ, ಎಂದರೆ
ಒಲಿದು ಈವರುಂಟು ಲೋಕದೊಳು!
ಒಳಹೊರಗೆ ಆತ್ಮ-ಶರೀರ, ಎಂಬ ಈ ನುಡಿಗೆ
ಒಲಿದೀವರುಂಟೆ ನಿನ್ನಂತೆ?

ನಡುಸಣ್ಣ, ಮುಡಿತೋರ, ತೊಡೆನುಳ್ಳು, ಮೊಲೆಗಳು ಇ-
ಟ್ಟೆಡೆ, ಎಂದರೆ, ಆರೆ ಬಾಯಬಿಟ್ಟು
ಮಿಡುಕದೆ ಕೇಳರುಂಟು; ಅಲ್ಲದೆ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ
ನುಡಿಗೇಳರುಂಟೆ ನಿನ್ನಂತೆ?

ರಣಕಥೆ, ಜಾರ ಚೋರರ ಕಥೆ, ಸ್ಮರಕಥೆ,
ಗಣಕಾಕಥೆಗೆ ಎದೆಸೋತು
ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ಭವಕೆ ಒಳಗಹರು, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ
ಗುಣಕೆ ಮೆಚ್ಚುವರಾರು ನೃಪತಿ?

ಒಳಗಿದ್ದ ದೇವನ ಕಾಣದೆ, ಹೊರಗೆ ದೇ-
ಗುಲವ ಪೂಜಿಸುವ -ಎಗ್ಗರಂತೆ,
ಒಳಗಣ ಆತ್ಮನ ಬಿಟ್ಟು, ಮೈಯನೇ ತಾವೆಂದು
ಸಲೆ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳುತಿಹರು!

ನೃತ್ಯ ಕೇಳಿಯೊಳು, ಸಂಗೀತ ಕೇಳಿಯೊಳು, ಸಾ-
ಹಿತ್ಯ ಕೇಳಿಯೊಳು ಆತ್ಮಕಲೆಯ
ಅತ್ಯಂತ ಮಮತೆಯೊಳು ಆದರಿಸುವ ಕೃತ
ಕೃತ್ಯರಾರು ಅರಸ ನಿನ್ನಂತೆ?

ಭೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಭೋಗಿಯಹುದು ನಿನ್ನೊಳಗೆ, ಆತ್ಮ
ಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಯೋಗಿಯಹುದು!

ಭೋಗದೊಳಿದ್ದು ಯೋಗವ ಮಾಡಿ ಭವಮುಕ್ತರು
ಆಗುವರಾರು ನಿನ್ನಂತೆ?

ಕಂಡವರಿಗೆ ಪುಣ್ಯ ನೃಪತಿ ನಿನ್ನಯ ಪೆಸರ್-
ಕೊಂಡವರಿಗೆ ಪಾಪನಾಶ!

ಕಂಡುದ ನುಡಿದನು, ಸ್ತುತಿ ಎನ್ನದಿರು, ಲೇಸ
ಕಂಡು ಬಾಯಿಬಿಡದವನು ಕವಿಯೆ?

ಹೀಗೆ, ಆತ್ಮತತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿದ್ದ ಭರತೇಶನ ಅಪೂರ್ವ ಮಹಿಮೆ
ಗುಣಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಶದವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯು
ಮುಂದುವರಿದು, ಆತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮರನ್ನು ಕುರಿತ ಅರಿವು ತಟಕ್ಕನೆ ಮೂಡಲಾರದು.
ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಾಧನೆ, ಕಾಲಲಬ್ಧಿಗಳೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
ಹೇಳಿರುವ ಬಗೆ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ:

ಭೋಗಗ್ನನೆ ಒಂದೇ ದಿನದೊಳು ತೋರನು ಆತ್ಮನು,
ಬಗ್ಗಿದಾಗಲೆ ಬಾಗಿಲಹುದೆ?
ನುಗ್ಗಿಯ ಮರನಲ್ಲ ಕರ್ಮವೆಂಬುದು. ಕರ್ಮ
ಜಗ್ಗಲು ಒಯ್ಯನೆ ತೋರುತಿಹನು!

ನುಡಿಯಿಲ್ಲ ನಡೆಯಿಲ್ಲ ತನುವಿಲ್ಲ ಮನವಿಲ್ಲ
ಕಡೆಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲ,
ಕಡುಸುಖ ಸುಜ್ಞಾನ ಕಾಂತಿಯೆ ರೂಪಾಗಿ
ಒಡಲು ತುಂಬಿಹುದು ಆತ್ಮರೂಪು!

.....

-ಹೀಗೆಲ್ಲ ದಿವಿಜಕಲಾಧರನೆಂಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆ ತತ್ವವನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧಿಸುವವರು
ಅತ್ಯಲ್ಪ ಜನ ಮಾತ್ರ, ಎಂಬುದನ್ನು ಕೊನೆಗೆ ಸಾರುತ್ತಾನೆ.

ಈಕಡೆಗೆ ಆಕಡೆಗೆ ಎಡೆಯಾಡಬಹುದು ಎಲ್ಲರು,
ಆಕಾಶದೊಳಗಾಡಬಹುದೆ?
ಲೋಕವೆಲ್ಲವ ಹೇಳಬಹುದು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮವು ಆದು
ಏಕೆ ಬಹುದು ಬಾಹ್ಯ ಜನಕೆ?

ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನೋದಿ ತಗರುತಗರಿನಂತೆ
 ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಹೊಡೆದಾಡಬಹುದು;
 ಅರ್ಕನಂತೆ ಎಸೆವ ಆತ್ಮಯೋಗ ಇಂತಿಹುದು, ಎಂದು
 ಬೇರ್ಕೈದು ವಚನಿಸಲು ಅರಿದು.

ಆಗಮ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕದೊಳು ಎಲ್ಲರ ತಲೆ
 ತೂಗಿಸಿ ಮಲಗಿಸಬಹುದು;
 ಮೂಗರು ಕಂಡ ಕನಸಿನಂತೆ ಮೆರೆವ ಆತ್ಮ-
 ಯೋಗವನು ಆರು ಆಡಬಹುದು?

ಉಂಡವ ತೇಗುವಂತೆ, ಆತ್ಮನ ಭಾವಿಸಿ
 ಕಂಡು, ಕಂಡವ ಪೇಳಬೇಕು.
 ಕಂಡು ಪೇಳಿದರು ನಿರ್ಭವ್ಯರು ಒಪ್ಪರು, ಭವ್ಯ
 ಪುಂಡರೀಕರು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು.

-ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಸರಳ ಸುಂದರ
 ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕವಿ ದಿವಿಜಕಲಾಧರನನ್ನು ನಮ್ಮ ಕವಿ
 ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯನ್ನು -ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿದ ಭರತೇಶನು ಆತನ ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
 ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಆತನನ್ನು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ,
 ಆತನಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಾಜಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅಭಿನಂದಿಸಿದನು, ಎಂಬುದನ್ನು
 ಕವಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಬಾರೈ ದಿವಿಜಕಲಾಧರ! ಸುಕವಿ! ಎಂದು
 ಆ ರಾಯನು ಒತ್ತಿಗೆ ಕರೆದು,
 ತೋರಹಸ್ತದೊಳು ಉಡುಗೊರೆಯನಿತ್ತನು ಕಲ್ಪ
 ಭೂರುಪ ಕೈ ನೀಡಿದಂತೆ!

ಕಡಗ, ಕಂಠಮಾಲೆ, ಪದಕ, ಕುಂಡಲವಿತ್ತನು,
 ಒಡನೆ ಕುಲ್ಲಾಯಿ, ಕಬಾಯಿ,
 ನಿಡುಬೊಂಬೆ ಪಟ್ಟೆ, ಪಚ್ಚಡವಿತ್ತು, ವೀಳೆಯ
 ಕೊಡುತ ಜಾಳಿಗೆ ನೂರ ಕೊಟ್ಟ!

ಭದ್ರ ಹಸ್ತಿಯೊಳು ಹತ್ತೆಂಟು, ಕೀಲಾರ ಸ-
 ಮುದ್ರದಿ ನೂರಾರ ಕೊಟ್ಟ!

ಮುದ್ರಿಸಿ ನೂರಂಟು ಗ್ರಾಮವ ದಾರಿದ್ರ್ಯ
ವಿದ್ಯಾವಣ ಧಾರೆ ಎರೆದ!

ಹಾಗೆ ಕವಿಗೆ ಭರತೇಶ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಡುಗೊರೆಗಳನ್ನು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯೇ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ? (ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ, ಕುಲ್ಪಾಯಿ ಎಂದರೆ ಕುಲಾವಿ, ಟೋಪಿ, ಕಬಾಯಿ ಎಂದರೆ ಇಜಾರವೆ? ಪಚ್ಚಡ ಎಂದರೆ ಹಚ್ಚಡ, ಎಂದರೆ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, ಹೊದೆಯುವ ಸಾಧನ, ಕೀಲಾರ ಎಂದರೆ ಕರೆಯುವ ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು)

ಹಾಗೆ ಭರತೇಶನಿಂದ ಭೂರಿ ದಾನಪಡೆದು ಸನ್ಮಾನಿತನಾದ ಕವಿ ದಿವಿಜಕಲಾಧರ ಸಭೆಯಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದನಂತರ, ರಾಜ ಮತ್ತು ಪರಿವಾರದವರು ಆ ಕವಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ವೇಳೆಗೆ ಊಟದ ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿ ಬಂದಿತು. ತಕ್ಷಣವೆ ಭರತೇಶ ತಾನು ಊಟಮಾಡುವ ಮೊದಲು ಜೈನಮುನಿಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದನಂತರವೇ ಆಹಾರ ಸೇವಿಸುವ ನೇಮವಿದ್ದವನಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಮುನಿಗಳ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿ ಎರಡನೆಯ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಾಜಸಭೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವಿದ್ದರೂ ಆ ಜನರೆಲ್ಲ ವರ್ತಿಸುವುದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಕೂಡ ಅರಿತು ಆಚರಿಸಬಹುದಾದಂತಹ ಸರಳ ಸಹಜ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ; ಕವಿಯಾದರೂ ಜನತಾಕವಿಯಾಗಿ, ಘನತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹ ಅಂಶ.

ಮುನಿಭುಕ್ತಿ ಸಂಧಿ ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದ ಶೀರ್ಷಿಕೆ. ಅದು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ರಾಜೇಂದ್ರ ಭರತೇಶ ಪರಮಪೂಜ್ಯರಾದ ಜೈನಮುನಿವರರಿಗೆ ಅನ್ನ ಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ. ಅದಾದ ನಂತರವೇ ರಾಜ ಆಹಾರ ಸೇವಿಸಿದನೆಂದು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ಹಾಗೂ ಕವಿ ರತ್ನಾಕರನ ಜೈನ ಧರ್ಮನಿಷ್ಠೆ ಒಡೆದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಜೈನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಆರೋಗಣೆ ಮಾಡಿಸುವ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ರಾಜ ಭರತೇಶ ಯಾವ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಾಧಾರಣ ಜೈನ ಗೃಹಸ್ಥನಂತೆ-ಶ್ರಾವಕನಂತೆ, ತನ್ನ ವೇಷ ಭೂಷಣ, ಮಾತು ಕತೆ, ವರ್ತನೆಗಳೆಲ್ಲವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣತೆ ಮತ್ತು ಸರಳತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಮುನಿವರರಿಗೆ ಅನ್ನ ಸಂತರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ, ಸಂತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಿ ಧನ್ಯನಾದನು, ಎಂಬುದರ ಚಿತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕವಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಾನಪದೀಯ ವಾತಾವರಣ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ಪಂಡಿತ ಪಾಮರರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾವ್ಯ ಮೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಭತ್ತ ಚಾಮರ ಖಡ್ಗ ಹಾವುಗೆ ಮುಂತಾದ
ಧಾತ್ರೀಶ ಚಿಹ್ನನ ನಿರಿಸಿ,
ಪಾತ್ರದಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಶ್ರಾವಕ
ಮಾತ್ರವೆಂದೆನೆ ನಡೆತಂದ.

ಒಡನಿದ್ದ ಸೇವಕರೆಲ್ಲರ ತೊಲಗಿಸಿ,
ಇಮ್ಮಡಿಮುಟ್ಟು ಧೋತ್ರವನುಟ್ಟು
ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಣಬೀರೆ ಹೊದದ ದುಕೂಲವ
ಉಡಿಸುತ್ತಿ, ನಡೆದನಾ ರಾಯ!

ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ ಭರತೇಶನ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಅವನು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕವಾದ ರಾಜ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ಭತ್ತ ಚಾಮರಾದಿ ರಾಜ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಸಾಧಾರಣ ಜೈನ ಗೃಹಸ್ಥನಂತೆ ಕನಿಷ್ಠ ಆಲಂಕಾರಗಳಿಂದಿದ್ದನು. ಸೇವಕರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಜೊತೆಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇಮ್ಮಡಿಗಳಿಗೆ ಸೋಕುವಂತೆ ಧೋತ್ರ ಉಟ್ಟಿದ್ದನು! ರಾಜನ ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರತಕ್ಕಂತಹ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮೇಲ್ವಸ್ತ್ರವನ್ನು-ಶಾಲಿನಂತಹ ಉಡುಪನ್ನು, ಮೈಮೇಲೆ ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೊದೆಯದೆ, ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಕಿಂಕರ ಭಾವ ಪ್ರಕಟನೆಯ ಸಾಧನವೆಂಬಂತೆ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದನು! ಇದಲ್ಲವೆ ವಿನಯ, ಸೌಜನ್ಯತೆಯ ಸಂಕೇತ? ಅಷ್ಟೊಂದು ವಿನಯ ಮತ್ತು ಸರಳತೆಯಿಂದ ರಾಜನಿದ್ದನು, ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಭಕ್ತ ಭರತೇಶನು ಯಾವೆಲ್ಲ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಜೈನಮುನಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಆರೋಗಣೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು, ಎಂಬುದರ ವಿವರಣಾ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮೂಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಎಡಗೈಯೊಳು-ಆಂತ (ಹಿಡಿದ) ಹೊಂಬಟ್ಟಿ (ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ), ಅಕ್ಷತೆ, ಪುಷ್ಪ,
ನಿಡುಗಿಂಡಿ ಬಲದ ಹಸ್ತದೊಳು,
ತೊಡಿಗೆಯ ಪ್ರಭೆ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪಸರಿಸಿ
ನಡೆಯೆ, ನಡೆದನಾ ರಾಯ!

ಬಲಿ ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ನಿಧಿಯನು ತರಲು
ಒಲಿದು ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಿ ಪೋಷಂತೆ,
ಚೆಲುವರ ಅರಸನು ಅರ್ಚನಾದ್ರವ್ಯವೆರಿಸಿ ನಿ
ರ್ಮಲ ಯೋಗಿ ಪಥಕೆ ಐದಿದನು!

ಮಂಡಲಿಕರ ಕೈಲಿ ಹಡಪ ಹಾವುಗೆ ಕುಂಚ
ಗಿಂಡಿಯ ಪಿಡಿಸಿಕೊಂಬವನು
ಗಂಡ ಗರ್ವರ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆದನು, ಗುರುವಿಗೆ
ಗಿಂಡಿಯ ಊಳಿಗದವನಾಗಿ!

ಆಯ್ಕೆ, ಜೀಯ ಎನಲಿಲ್ಲ, ತನ್ನನು ಒಬ್ಬರು ಕಂಡು
ಕೈಯ ಮುಗಿಯಬಾರದು ಆಗ;
ಮೈಯ ಬೆನ್ಬಳಿಯೊಳು ಒಬ್ಬರು ಬರಬಾರದು;
ಮೈಲುಳ್ಳ ಮದನನು ಐದಿದನು!

- ರಾಜನ ಮುಂದೆ ಭೃತ್ಯಗೆ, ಗುರುವಿನ ಮುಂದೆ
ರಾಜಗೆ, ಹಮ್ಮು ಸಲ್ಲ-ಎಂಬ
ರಾಜನೀತಿಯನು-ಅರಿದ ಆ ರಾಜ ನಡೆದನು
ರಾಜ ವಿಡಾಯವ ಬಿಟ್ಟು.

ದಾನ ಪೂಜೆಯ ತನ್ನ ತನು ಮನ ಮುಟ್ಟಿ ಸ್ವಾ
ಧೀನದಿ ಮಾಡಬೇಕು; ಅದಕೆ
ತಾನು ಲೋಗರ ತೋರಲಾಗದು, ಎಂದರಿದು ಮಹ
ಆನಂದವೆರಿಸಿ ನಡೆದನು!

ಹೀಗೆ ಭಕ್ತ ಭರತೇಶ ರಾಜಭೋಗದ ಯಾವುದೊಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ತೋರದೆ, ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಉಡುಪು ತೊಡಪುಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುರು ಸೇವೆಗೆ ಆಣೆಯಾಗಿದ್ದನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಂತರ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಿದನೆಂಬುದನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಭಾಗದ ದೇಸೀಯತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ:

ಎಡಬಲನ, ಅತ್ತಇತ್ತ, ನೋಡದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟೆ
ವಿಡಿದು ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಒಯ್ಯನೆ ಐದಿ,
ಕಡೆಯ ಚಾವಡಿಯ ಮುಂಗಡೆಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ
ಎಡೆಯ ಕುಸುಕದಲ್ಲಿ ನಿಂದ!

ಬಳಿಕ ಹಸ್ತದ ಗಿಂಡಿಬಟ್ಟಲನು-ಅಲ್ಲಿ ಹೊನ್
ಬಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ-ಒಯ್ಯನೆ ಇರಿಸಿ,
ಹೊಳೆವ ಸುವರ್ಣದ ಕಂಭವ ನೆಮ್ಮಿ ದಿಕ್
ವಲಯವ ನೋಡುತ್ತ ನಿಂದ!

ಈ ಸಂಸಾರ ಸಮುದ್ರವನು ಎಂದಿಗೆ
ಈಸಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೋಹೆನು? ಎಂಬ
ಭಾಸುರ ಚಿಂತೆಯೋ? ಎಂಬಂತೆ ಮೆರೆದನು
ನಾಸಿಕಾಗ್ರದ ಬೆರಳಿಂದ!

ಕಡಲು ಸಾಸಿವೆಯೊಳು ಆಡಗಿದಂತೆ, ಈ ಮೂರು
ಪೊಡವಿಯಷ್ಟುಗಲದ ಹಂಸ
ಬಡ ಮೈಯೊಳಿರ್ದು ನೆನೆದು ಬೆಕ್ಕನ ಬಟ್ಟೆ
ಬೆಡಗೋ, ಎಂದನೆ ನೃಪನು ಎಸೆದ!

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ, ಧರ್ಮಗುರುಗಳ ಆಗಮನದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭರತೇಶನು,

ಆ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಎಡ, ಬಲಕ್ಕೆ, ಇದಿರು,-ಎಂಬ ಮೂ
ದಾರಿಗೆ ದಿಟ್ಟಿ ಹರಿವುತ,
ಆ ರಾಜನಿದ್ದನು ಮುನಿಗಳ ಬರವನು
ಹಾರುತ ಶಾಂತ ಭಾವದೊಳು!

ಮುನಿಗಳು ಬಪ್ಪ ಬಟ್ಟೆಯ (ದಾರಿಯ) ಚರ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯೊಳು
 ಆನುವಿಸಿ ನೋಡುವನೊಮ್ಮೆ,
 ತನುವಿನೊಳಿದ್ದಾತ್ಮ ರೂಪ ಸುಜ್ಞಾನಲೋ
 ಚನದಿಂದ ನೋಡುವನೊಮ್ಮೆ;

ಹೊರಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಮುನಿಗಳ ಬರವ ನೋಡುವನು,-ಒಳಗೆ
 ಎರಗಿ ತನ್ನನೆ ನೋಳ್ವನು ಒಮ್ಮೆ
 ಹೊರಗೆ ಒಳಗೆ ಒಂದಿನಿಸಾದರು ತನ್ನಲ್ಲಿ
 ಮರಹಿಲ್ಲದಿದ್ದನು, ಏನೆಂಬೆ!

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕವಿ ಭರತೇಶನ ಶರಣಗುಣವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭರತೇಶ ಹಾಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧರ್ಮಗುರುಗಳನ್ನು ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ
 ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಆ ಮುನಿಗಳೇಕೆ ತಡಮಾಡಿದರು!

ಭಾವರಿಗೊಟ್ಟ ಯೋಗೀಂದ್ರರನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ
 ಶ್ರಾವಕರಲ್ಲ ನಿಲ್ಲಿಸಲು,
 ಭಾವರ-ಅಗ್ರಣೆಯ ಅರಮನೆಯತ್ತ ಹೊಳೆದುದಿಲ್ಲ
 ಆ ವೇಳೆಯೊಳು ಯೋಗಿ ರೂಪು!

ಗುರುಗಳ ಬರವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಹಾಗೆ ತಡವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ, ರಾಜ
 ಭರತೇಶ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತ, ಹಲತೆರನಾಗಿ ಊಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು:

ಬಲದ ಬೀದಿಯ ನೋಳ್ವನು,- ಎಡದ ಬೀದಿಯ ನೋಳ್ವನು,
 ಒಲಿದು ಇದಿರ್ವೀದಿಯ ನೋಳ್ವೆ!
 ಬಲಗೈಯ ಪೆಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ (ಹೆಗಲಲ್ಲಿರಿಸಿ) ಬಪ್ಪ ಯೋಗೀಂದ್ರರ
 ಸುಳುಹುಗಾಣದೆ ಚಿಂತೆ ಮಾಳ್ವೆ!

ದೂರಕೆ ದಿಟ್ಟಿಯ ಪಸರಿಸಿ ಕೊರಲೆತ್ತಿ
 ದಾರಿ ದಾರಿಯ ತೂಗಿ ನೋಳ್ವೆ,
 ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಒಬ್ಬರಾದರು ಮುನಿಗಳು
 ಬಾರದಿದ್ದುದ ಕಂಡು ನೋವೆ!

ಇಂದೇನು ಪರ್ವೋಪವಾಸವೊ ಮುನಿಗಳಿಗೆ?
 ಎಂದು-ಆಗ ತಿಥಿಯನು ಆರೈಪ,

ಇಂದಿದು ಪರ್ವವಲ್ಲ, ಏಕೆ ಚಿತ್ಪ್ರಸಿತ್ತಿಲ್ಲ?
ಎಂದು-ಎದೆಯೊಳು ಮರುಗುವನು!

ಆನೆ ಕುದುರೆ ಬಟ್ಟೆಗೆ-ಇಟ್ಟಣಿಸಿದವೊ? ಕು
ಮಾನವರು ಉರೆ ನಿಂದಿಸಿದರೊ?
ಏನು ಕಾರಣ ಎನ್ನ ಮನೆಗೆ ಇಂದು ಯೋಗಿ ಸಂ
ತಾನ ಎಯ್ಯುದುದಿಲ್ಲ? ಎಂಬ.

ಮುಗಿದುದಲ್ಲ, ಮುನಿಗಳನು ಒಬ್ಬ ಜರವಾಗ
ಜಗದ ಒಡತನ ನನಗೆ ಉಂಟೆ?
ಬಗೆಯಲು ಆ ಪಾಟಿಯ (ತೆರದ) ಜನಗಳಲ್ಲ; ಏಕೆ ಯೋ
ಗಿಗಳತ್ತ ಸುಳಿದುದಿಲ್ಲ? ಎಂಬ!

ಹಡಗು ದ್ವೀಪಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ಅಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವ
ಗಡಣಿಸಿ ಕಳುಹುವನಂತೆ,
ಬಿಡದೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೋಹ ಮುನಿಯ ಕೈಗೆ ಅನ್ನವನು
ಇಡಬೇಡವೆ? ಎಂದು ನೆನೆವ!

ಸುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳು ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜ ಹುಸಿವುದೆ?
ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಯ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ
ಭಿಕ್ಷವನಿತ್ತರೆ ಹುಸಿವುದೆ? ನಾಳೆ ಪ್ರ
ತ್ಯಕ್ಷ ಫಲವನೀವುದಲ್ಲೆ?

ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಸ್ವಾತಿಯ ಸೀರ್ಪು(ಹನಿ)
ಸುಪ್ಪಾಣೆ ಮುತ್ತಾಗುವಂತೆ,
ಒಪ್ಪುವ ಭವ್ಯನು ಆತ್ಮಾರಾಮಗೆ ಉಣಲಿತ್ತರೆ
ಅಪ್ಪುದು ಅಚ್ಚರಿಯೆ ಕೈವಲ್ಯ?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದ ಭರತೇಶ, ಜಂಗಮ
ಜಿನಸ್ವರೂಪರಾದ ಜೈನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಭಕ್ತಿ
ಕ್ರಮ, ಎಂಬುದಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದ, ಎಂದು ಕವಿ ರತ್ನಾಕರ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ವೀರಶೈವ
ಧರ್ಮ ತತ್ವವಾದ, ಜಂಗಮರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿವನ ಅವತಾರಿಗಳು. ಅವರ ಸತ್ಕಾರ
ಶಿವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲಾಧಾರಿ, ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವಂತಿದೆ.

ಉಣಲರಿಯದ ಜನಪ್ರತಿಮೆಯ ಪೂಜೆಯಿಂದ
 ಉಣಿಸುವುದು ಉಪಚಾರ ಭಕ್ತಿ ;
 ಉಣಬಲ್ಲ ಮುನಿಯೆಂಬ ಜನಗೆ ಅನ್ನವ ಈವ ಸಂ
 ದನೆ ಮುಖ್ಯ ಭಕ್ತಿ , ಎಂದೆಂಬ!

ಏಕೆ ಇಂದು ಮುನಿಗಳು ಈ ದೆಸೆಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿಲ್ಲ? ಎಂದು
 ಭೂಕಾಂತ ಚಿಂತಿಸುವಾಗ,
 ಆಕಾಶದೊಳಗೊಂದು ವಿಸ್ಮಯವಾದ ಮ
 ಹಾ ಕಾಂತಿಯ ಒಡ್ಡು (ಗುಂಪು) ಕಾಣಿಸಿತು?

ಅತ್ತಿತ್ತ ನೋಳ್ತಿದ್ದ ಮಾಣ್ಣು ಒಡನೆ ಆಕಾಶ
 ದತ್ತ ಕಣ್ಣಟ್ಟು ನೋಡಿದನು.
 ಹತ್ತಿರವಲ್ಲ ದೂರದೊಳು ಆ ಪ್ರಭೆಯ ಒಡ್ಡು
 ಇತ್ತುದು ಆ ನೃಪಗೆ ಕೌತುಕವ!

ಏನೆನ್ನಬಹುದು? ಈ ಪ್ರಭೆ ನೋಡೆ ಬೇರೊಂದು
 ಭಾನುವಿನಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ!
 ಶ್ರೀ ನಿರಂಜನ ಸಿದ್ಧ! ಎನುತ ನೋಳ್ವಾಗ, ಅದು
 ತಾನು-ಎರಡಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿತು!

ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಆಕಾಶ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು
 ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತ, ಮೊದಲು ಒಂದು ಮೂರ್ತಿಯಂತಿದ್ದುದು, ಹತ್ತಿರ ಬಂದಂತೆಲ್ಲ
 ಎರಡು ಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿ ತೋರಿದವು. ಅವು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರಂತೆ
 ತೇಜೋಮಯವಾಗಿದ್ದವು. ಹಾಗೆ ನೋಡುನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೊಂಡಾಗ, ಅವರು ಚಾರಣಮುನಿಗಳೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ನೆನೆದು ಭರತೇಶ
 ಹರ್ಷಗೊಂಡನು. ನನ್ನ ಪುಣ್ಯ ಬಹು ದೊಡ್ಡದು, ಎಂದು ಹಿಗ್ಗಿದನು. ಅವರು
 ಬಂದು ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಾಗ, ಕಡುಹರ್ಷದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಹೀಗೆ ಆದರಿಸಿ
 ಉಪಚರಿಸಿದನು, ಎಂಬುದಾಗಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಡೆದು ನಿಂತು, ತಿಷ್ಠ ತಿಷ್ಠ-ನಿಲ್ಲಿರಿ, ನಿಲ್ಲಿರಿ,
 ಎಂದು ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವರನ್ನು ಆದರ ಗೌರವಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದನು.
 ಅನಂತರ ಗಂಧ ಅಕ್ಷತೆ ಪುಷ್ಪಾದಿ ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಆ ಮುನಿಗಳಿಗೆ
 ದರ್ಶನಾಂಜಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ಗಿಂಡಿಯಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧ ಜಲವನ್ನು

ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವರಿಗೆ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಜಲಶುದ್ಧಿ ಕರ್ಮ ನೆರವೇರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಮುನಿವರರಿಗೆ ಮೂರು ಬಾರಿ ಎರಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಇದು ಮುನಿಪೂಜೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಘಟ್ಟ.

ಆ ಮೇಲೆ ರಾಜ ಪರಿವಾರದವರು ಜಿನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಜಯಘೋಷ ಮಾಡುತ್ತ, ಹರ್ಷದಿಂದ ಮುನಿಗಳ ಮುಂದಿನ ಉಪಚಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಬಿಳಿಯ ಮಡಿಬಟ್ಟೆಯೇ ಆದಿಯಾದ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ತಂದು ರಾಜನಿಗಿತ್ತು ಮುನಿಪೂಜೆಗೆ ನೆರವಾದರು. ಅವರನ್ನು ಭರತೇಶನು ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅರಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದನು.

ಹೊನ್ನ ಬಾಗಿಲುಗಳ, ರನ್ನ ತೋರಣಗಳ,
ಪನ್ನೀರು ಸಾದಿನಿಂದ-ಎಸೆವ
ಕನ್ನಡಿನೆಲದ-ಅರಮನೆಯೊಳು ಹೊಕ್ಕು ನಿ
ಭಿನ್ನಾಂತರಂಗರು ಬದಿದರು!

ಆ ವೈಭವೋಪೇತ ಅರಮನೆಯ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ಸೊಬಗುಗಳು ಬೆರಗನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತೆ ಇದ್ದವು. ಅಂಥ ಕಡೆ ಮುನಿವರರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಆಗದಂತೆ, ರಾಜ ಭರತೇಶನೇ ಸೇವಕನಂತೆ ಮುಂದಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತ, ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಉಪಚರಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿ ರಸವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ವಿವರವಿವರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಭಾಗದಿಂದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಕೊಡಬಹುದು.

ತಗ್ಗು ಸೋಪಾನದೊಳು ಇಳಿವಾಗ, ಮುನಿಗಳ್ಳೆ
ಬೊಗ್ಗನೆ ಕೈಲಾಗು-ಕೈನೆರವು-ಕೊಡುವ!
ಉಗ್ಗಡದ ಏರು ಸೋಪಾನದೊಳು ಅವರ ಕೈ
ಒಗ್ಗಿ ಹಿಡಿದು, ಮೇಲೆ ನೆಗೆವ!
ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀಪಾದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಎಂಬನು, ಕೂಡ
ಆ ಮಾತನು ಉಪಚಾರವೆಂಬ!

ವ್ಯೋಮ (ಆಕಾಶ)ದೊಳು ಎಯ್ದುವ (ತಿರುಗುವ)ನಿಮಗೆ ಪೈಸರ ಉಂಟೆ?
ಶ್ರೀಮುನಿತಿಲಕರಿಗೆ? ಎಂಬ!
'ಅದಕಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿರ, ನೋಡಿ, ನಾವಿಪ್ಪ

ಸದನವೆಲ್ಲವು ಡೊಂಕು! ನಮ್ಮ
ಹೃದಯವಿನ್ನೆಷ್ಟು ಡೊಂಕೋ? ನೀವು ಬಲ್ಲಿರಿ,' ಎಂದು
ಎದೆಗೆ ಇಂಪು ತೋರಿ ನುಡಿದನು!

'ಮನೆ ಡೊಂಕು, ಮನಸು ಡೊಂಕಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಶಿ-
ಷ್ಯನ ಮೇಲಣ ಆತಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ
ಜಿನಕಲ್ಪರಿರ, ಬಿಜಯಗೃಧಿರಿ! ಇನ್ನು ಎನ್ನ
ಮನೆ ಮನಗಳು ನೇರ,' ಎಂದ!

ಆಡುವ ನೃಪನ ಮಾತಿಗೆ ನಸುನಗುತ ಇಷ್ಟು,
ನೋಡುವರು ಆ ಮುನಿವರರು,
ಕೂಡೆ ಒಂದು ಮಾತ ನುಡಿಯರು, ಇಬ್ಬರು ಶಾಂತಿ-
ಕೂಡಿ ನಡೆದರು ಮೌನದೊಳು.

ನುಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಉಂಟು, ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಮುನ್ನ
ನುಡಿಯೆವು, ಎಂಬುದೆ ವ್ರತ ತಮಗೆ;
ಒಡಲೊಳು (ಮನದಲ್ಲಿ) ಆತನ ಭಕ್ತಿರಸಕೆ ಮೆಚ್ಚುತ, ಮುಂದೆ
ನಡೆದರು ನಡೆಜಿನರುಗಳು (ಜಂಗಮ ಜಿನರು)!

ಭಯ ಭಕ್ತಿ ವಿನಯದಿಂದ ಆ ರಾಯ ರಾಜ ಆ-
ಲಯಕೆ ಯೋಗಿಗಳನು ಒಯ್ಯಾಗ
ಜಯ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯರು ಇದಿರುಗೊಂಬಂತೆ ರಾ-
ಣೆಯರು ಬಂದರು ಚಕ್ರಧರನ!

.....

ಕಲಸ ಕನ್ನಡಿಯ ಕನ್ನಿಕೆಯರು ಮುಂದೆ, ಎಡ
ಬಲದಿ ಮಂಗಲ ಗಾಯಕರು,
ಹೊಳೆವ ಆರತಿ ತಮ್ಮ ಹಸ್ತದೊಳೆಸೆಯಲು
ಕುಲಸತಿಯರು ಬಂದರಾಗ.

ಆರತಿ ಎತ್ತಿ, ನಿವಾಳಿಯನಿಟ್ಟು ಗಂ-
ಭೀರ ಗಮಕದ ಓಜೆಯಿಂದ
ಚಾರಣ ಯೋಗೀಂದ್ರರ ಅಡಿಗಳಿಗೆ ಆ ನೃಪ-
ನಾರಿಯರು ಒಲ್ಲು ಎರಗಿದರು!

ಒಬ್ಬರು ಇಬ್ಬರಿಗಲ್ಲ, ತಮಗೆಲ್ಲ ಹೊಸತೊಂದು
ಹಬ್ಬ ಬಂದಂತೆ ನಲಿದರು!
ಹಬ್ಬವೇನು ಅಧಿಕ? ಅಂತಿರಲಿ, ಒಂದು ಮದುವೆಯ
ದಿಬ್ಬಣವೆನೆ ರಾಗಿಸಿದರು!

ಕಿನ್ನರಿ ವೇಣು ವಿಣಾರವದ ಒಡಗೂಡಿ
ಕಿನ್ನರ ನಾರಿಯರಂತೆ
ಚೆನ್ನೆಯರು ಎಡಬಲವಿಡಿದು ಪಾಡುತ ಬಂದರು
ಅನ್ನದಾನದ ಮಹಿಮೆಯನು!

ನಡೆಮಡಿ ನಾಲ್ಕೆಂಟು ಮಾರು ಐದಲು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ
ಒಡನೆ ಎತ್ತುವ ಆರತಿ, ಸೇಸೆ,
ಇಡುವ ನಿವಾಳಿ, ಧಾಳಿಸುತ ಚಾಮರಗಳಿಂದ
ಆಡಿ ಇಡಿಸಿದರು ಯೋಗಿಗಳ.

ಭೃತ್ಯನ ಮನೆಗೆ ಒಡೆಯನೆ ಬಂದರೆ, ಒಡೆಯಗೆ ಆ
ಭೃತ್ಯ ಮಾಡುವ ಸೇವೆಯಂತೆ,
ಸತ್ಯ ನಿಧಿಯರ ಒಡಗೂಡಿ ತಾಪಸರಿಗೆ ಆ
ನಿತ್ಯಾರ್ಥಿ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡಿದನು!

ಭರತೇಶನು ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಸತ್ಯವ್ರತೆಯರೂ ಪತಿವ್ರತೆಯರೂ ಆಗಿದ್ದ
ಕುಲಸತಿಯರೊಡಗೂಡಿ ಮುನಿದ್ವಯರಿಗೆ ಸೇವಾ ಕೈಂಕರ್ಯವೆಸಗಿದನು. ಆ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಜಿನಮುನಿವರರ ವರ್ತನೆ ಹಾಗೂ ಮನೋವರ್ತನೆಗಳು ಯಾವ
ತೆರನಾಗಿದ್ದವು, ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ತೂಚಿಸಲು ಕವಿ ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಸಾರ್ಥಕ
ಚಿತ್ರಣ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ:

ಜನಪನೇರಗಿದ(ನೆಂಬ) ಹಮ್ಮಿಲ್ಲ ; ಪೆಣ್ಣಳ ಕಂಡು
ತನು ನಸು ಜುಂ ಎನಲಿಲ್ಲ ;
ಮನವನು ಆತ್ಮನೊಳು (ದೇವರಲ್ಲಿ) ಇಟ್ಟು, ತನುವೆಂಬ ಜಂತ್ರವ(ಯಂತ್ರ)
ಮುನಿಗಳು ಒಯ್ಯನೆ ನಡಿಸಿದರು!

ಅರಸ ಕಂಡು, ಅರಮನೆ ಕಂಡು, ಅರಸಿಯರ ಕಂಡು,
ಅರಸಿನ ಗೀತಕಾಂತೆಯರ
ಸ್ವರಗೇಳು, ಚಿತ್ರವು ಅತ್ತಿತ್ತ ಆಗದೆ, ಆ ಯೋಗಿ
ವರರು ಅಡಿಯಿಟ್ಟರು ಓಜೆಯೊಳು!

ಅಂತಹ ದೃಢಚಿತ್ತದ ಯೋಗೀಶ್ವರರನ್ನು ರಾಜ ಭರತೇಶನು ತನ್ನ ರಾಣಿ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದ್ದರ ಚಿತ್ರ ಮುಂದೆ ಬಂದಿದೆ.

ಉನ್ನತಾಸನವಿತ್ತು, ಪಾದಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ,
ಹೊನ್ನ ಉಪಕರಣವ ಹರಹಿ,
ತನ್ನ ಅಬಲೆಯರು, ತಾನು ಎಚ್ಚಿತ್ತು ಮುನಿಗಳಿಗೆ
ಅನ್ನದಾನವನಿತ್ತರು ಒಸೆದು.

ಆರು ಬಣ್ಣಸಬಲ್ಲರು ಆ ವಿಭು ಮಾಳ್ ಆ-
ಹಾರದಾನದ ಸಂಭ್ರಮವ?

ಈ ನೆಲದೊಳಗುಳ್ಳ ಸಾರವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ
ಎನಿಲ್ಲ ಅವನ ಗೃಹದೊಳು?

ಜ್ಞಾನಶೀಲರಿಗೆ ಅಮೃತಾನ್ನವಿತ್ತನು ಕಾಮ
ಧೇನುವೆ ಹಯನಾದಂತೆ!

ಭಕ್ಷ ಪಾಯಸ ಶಾಕ ಪಾಕ ಮುಂತಾದ ಸು
ಭಕ್ಷ ಸುಪಕ್ಷ ಫಲಗಳ
ಮೋಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಹದನರಿದು ಇಕ್ಕಿದನು, ಕಲ್ಪ
ವೃಕ್ಷ ಪನ್ನಾಳ ನೀಡುವಂತೆ!

ಬಡಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯುಕ್ತಿ, ಹಸ್ತಕೆ ತುತ್ತ
ಕೊಡುವ ರಾಯನ ಅದೊಂದು ಯುಕ್ತಿ,
ಬಡವಿಲ್ಲದೆ ಎಸೆವ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಭಕ್ತಿ, ಹೋ!
ತಡೆಯದು ಇನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ!

ಭಿನ್ನರುಚಿಗೆ ಹಿಗ್ಗದೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವ ಬೇಡಿ
ಸನ್ನೆ ತೋರದೆ, ಮುನಿವರರು
ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನು ಇತ್ತ ದಿವ್ಯ
ಅನ್ನವ ಕೊಂಡು ದಣಿದರು!

ಭುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆ ಮುನಿಗಳ ತಣಿಸಿದನು, ಸು
 ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನೆರೆ ತಣಿಸಿದನು,
 ಸಪ್ತ ವಿಧಗಳಿಂದ ನವವಿಧ ಪುಣ್ಯ ಸಂ
 ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮ ಅನ್ನವನು.

.....

ಆ ಪುಣ್ಯದ ಫಲವಾಗಿ ಅರಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಮಳದ ಗಾಳಿ
 ಬೀಸಿತ್ತು; ಚಿನ್ನದ ಮಳೆ ಸುರಿಯಿತ್ತು; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗಿತು.
 ಸುರರೆಲ್ಲರೂ ಭರತೇಶನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಾಡಿದರು.

ಸುರಲೋಕದೊಳು ಪುಟ್ಟ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖವನು ಉಣು-
 ತಿರುತಿರ್ದರ್ ಎನಾಯ್ತು? ನಮಗೆ
 ಭರತೇಶ ನಿನ್ನಂತೆ ಪಾತ್ರದಾನವ ಮಾಳ್
 ಸಿರಿ ದೊರಕಿತೆ? ಎಂದರವರು.
 ವ್ರತದಿಂದ ತಪದಿಂದ ದಾನದಿಂದ ಈ ಸ್ವರ್ಗ
 ಗತಿಯ ಪಡೆದವಹುದು; ಇಲ್ಲಿ
 ವ್ರತವಿಲ್ಲ ತಪವಿಲ್ಲ ದಾನವಿಲ್ಲ, ಎಲೆ ಭೂಮಿ
 ಪತಿ, ನಿನ್ನ ಸಿರಿಗೆ ಎಣೆಯುಂಟೆ?

‘ಅನ್ನವನು ಈವರೆ ಎಮಗೆ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಹುದು,
 ಅನ್ನವನು ಇತ್ತಪೆವು’ ಎನಲು
 ಸನ್ನುತ ವ್ರತಕರಿಲ್ಲ; ಅದರಿಂದ ಆ ಮುನಿ-
 ರನ್ನರು ಒಲ್ಲರು ಭವ್ಯರತ್ನ!

.....

ಭುಕ್ತಿಯನು ಈವರುಂಟು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭೂಪರು,
 ಯುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ, ಉರೆ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ,
 ಯುಕ್ತಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳು ಒಡಗೂಡಿ ಭುಕ್ತಿಯನು ಈವ
 ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧಕ ನೀನೆ ಚಕ್ರಿ!
 ನರರ ಸೊಕ್ಕಿಸುವ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೊಕ್ಕಿಸಿತಿಲ್ಲ,
 ಹರೆಯ ಸೊಕ್ಕಿಸಿತಿಲ್ಲ ನಿನ್ನ,
 ವರ ಭೋಗ ಮೂರ್ಛೆಯ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲ, ಆತ್ಮನ
 ಸರಿಯ ನೀನೇ ಕಂಡೆ ನೃಪತಿ!

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ಜಿನಮುನಿ ಸೇವಾ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಸುರಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳು ಮನವಾರೆ ಕೊಂಡಾಡಿ ಹೊಗಳಿದರು.

ಇನ್ನು ಆ ಮುನಿಗಳು ಹೊರಡುವ ಸಮಯವಾಯಿತು. ಅವರು ಅರಮನೆಯ ಸುಖಾಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಅನುವಾದರು. ಭರತೇಶನೂ ಭರದಿಂದ ಎದ್ದು, ಅವರ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ನಡೆಯತೊಡಗಿದನು. ಆಗಿನ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕವಿ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ:

‘ನಿಲ್ಲೆಲೆ ಭವ್ಯ’, ಎಂಬರು ಯೋಗಿಗಳು; ‘ದೇವರು
ಮೆಲ್ಲಗೆ ಚಿತ್ತೈಸಿರಿ’ ಎನುತ,
ಮೆಲ್ಲಗೆ ಎರಡು ರೂಪ ಕೈಕೊಂಡು ಕೈಲಾಗಿ-
ನಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದನು ಆ ರಾಯ.

ನಾಕೆಂಟು ಮಾರು ನಡೆದು ಮುನಿಗಳು, ‘ಕೂಡೆ
ಸಾಕು, ನಿಲ್ಲೆಂಬರು ನೃಪನ,
‘ಸಾಕಾಗದಿದೆ ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆ, ಇನ್ನು ಒಪ್ಪಚ್ಚಿ (ಸ್ವಲ್ಪ)
ಬೇಕು, ಚಿತ್ತೈಸಿ,’ ಎಂದೆಂಬ!

ಮತ್ತೆ ಕಿರಿದು ದೂರ ನಡೆವರು ಮುನಿಗಳು, ‘ಇನ್ನು
ಇತ್ತ ಬಾರದಿರು’, ಎಂಬರು ಒಡನೆ,
‘ಇತ್ತ ಬಾರೆಂದು ಎನ್ನನು ಉದ್ಧರಿಸದೆ ದೇವರು
ಒತ್ತರಿಪರೆ?’ ಎಂದು ನಡೆದ!

ಮನದಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗುತಿಹರು ಯೋಗಿನಾಥರು
ಮನುವಿನ ವಿನಯವ ಕಂಡು!
‘ಜಿನನ ಕುಮಾರನಲ್ಲವೆ?’ ಎಂದು ನುಡಿಯದೆ
ನೆನೆವುತ ನಡೆದರು ಓಜೆಯೊಳು!

‘ಹೊತ್ತಾದುದು, ಅರಸೆ, ಹೋಗು ಊಟಕೆ’ ಎಂದು ಆ ಮುನಿ-
-ಪೋತ್ತಮರು ಒಡನೆ ನಿಲ್ಲುವರು!
‘ಚಿತ್ತೈಸಿ ಇನ್ನಿಷ್ಟುದೂರ’ ಎನುತ ಭಕ್ತಿ-
ವೆತ್ತು ಮುಂದೊಯ್ದನು ಆ ರಾಯ.

ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿ ಬಿಡದೆ ಬಂದನು, ಮತ್ತು
ಬಿಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಾದುದಿಲ್ಲ ಅವರ;

ಬಿಡದೆ ಹಂಸನ ಕಾಣ್ತು ಯೋಗಿರತ್ತರ ಕಂಡು
ಬಿಡುವರೆ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗಳು?

'ಆದಿ ಈಶನ ಆಣೆ, ನೀನಿನ್ನು ನಿಲ್ಲ', ಎಂದು ಅವರು
ಆದರ ಮಿಗೆ ನಿಲಿಸಿದರು.

ಪಾದಕೆರಗಿದನು ಇವರಿಗೆ, ಒಡನೆ ಒಂದೇ ರೂ-
ಪಾದನು ಆ ವಿಸ್ಮಯರೂಪ!

ಭರತೇಶನ ಈ ಬಗೆಯ ಮುನಿಸೇವೆಯಿಂದ ಪರಮ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಆ
ಮುನಿವರರು

ನಡನೋಡಿ ನಲವಿಂದ ಹರಸಿದರು, ಅವರು ಮತ್ತೆ
ಒಡನೆ ಲಂಘಿಸಿದರು ಅಂಬರಕೆ!
ಕುಡಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆದು ಹೋಪ ಯತಿಗಳ
ಬೆಡಗ ಕಣ್ಣೆಟ್ಟು ನೋಡಿದನು!

ಹಾಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋದ ಚಂದ್ರಗತಿ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯ-
ಸೂರ್ಯ- ಗತಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆ ಜಿನ ಮುನಿವರರನ್ನು ತುಂಬ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ
ಭರತೇಶ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ನಿಂತಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ನಿಧಾನವಾಗಿ ತನ್ನ ಅರಮನೆಗೆ
ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕ ಭತ್ತ ಚಾಮರಾದಿ ರಾಜ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು,
ಎಂದು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಮುನಿಭುಕ್ತಿ ಸಂಧಿ ಎಂಬ ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಂತರ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ ಆರೋಗಣೆಯ ಸಂಧಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನು
ಬಹುಶಃ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಸತಿಯರೆಲ್ಲರ ಕೂಡಿ ಸಹಪಂಕ್ತಿ ಭೋಜನ
ಮಾಡಿ ಸುಖಿಸಿದ ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರಸಂಗದ ರಸವತ್ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಭರತೇಶ ಮುನಿಪೋತ್ತಮರಿಗೆ ಅನ್ನಪಾನ ದಾನ ಮಾಡಿ
ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ, ಒಳ್ಳೆಯ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಆ
ನಗರದ ದೀನದಲಿತರಿಗೂ ಅನ್ನ ಹೊನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಾನಗಳನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿ
ಮಾಡಿಸಿದನು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿಸಲು ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಈ
ಪ್ರಸಂಗ ಭರತೇಶನ ಔದಾರ್ಯವನ್ನೂ ಅವನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ವರಕವಿ ರತ್ನಾಕರನ
ವಿವೇಕವನ್ನೂ ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ?

ಕರೆದು ಒಬ್ಬ ಹಿತವನನು, 'ಈ ಹೊನ್ನ ರಾಶಿಯ
ಪುರದೊಳಿರುವ ಬಡವರಿಗೆ,
ತಿರಿಕರಿಗೆ, ಎರವರಿಗೆ (ಬೇಡುವವರಿಗೆ), ವೆಚ್ಚಿಸು, ಹೋಗು', ಎಂದು
ದೊರೆ ಹೊಕ್ಕನು ಒಡನೆ ಅರಮನೆಯ.

ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅತ್ಯಪೂರ್ವ ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಆನಂದಗಳು
ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ವಾತಾವರಣವಿತ್ತು.

ಯತಿಗಳ ಗುಣವ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತ, ದಾನದೊಳಾದ
ಅತಿಶಯಕೆ ಆನಂದಪಡುತ್ತ,
ಪತಿ ಬಹ ದಾರಿಯ ನೋಡುತ್ತಲು, ಆ ಪತಿ-
ವ್ರತೆಯರಿದ್ದರು ಗೆಲವಿನೊಳು!

ಅವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಮಾತಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದರ ಬಗೆ
ಹೀಗೆ:

'ಅಕ್ಕಾಜಿ ನೀನೋಡು, ತಾನು ನೋಡು ತಂಗಿ, ನೋಡು
ಅಕ್ಕರದಿಂದ ಅರಸನ ಮೊಗವ!

ಅದು ಎಂದಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ, ಹೊಸದೇನನ್ನೋ
ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರತ್ತಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಚರ್ಚಿಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ
ಕುತೂಹಲ ತಡೆಯಲಾರದೆ ರಾಜನನ್ನೇ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದರು. ಭರತೇಶ ನಸುನಕ್ಕು,
ತನಗೆ ಆ ದಿನ ವಿಶೇಷ ಭಾವನೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಹರ್ಷ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಆನಂದದಿಂದ ಸಮಪಂಕ್ತಿ ಭೋಜನ ಮಾಡೋಣ, ಬನ್ನಿರಿ,
ಎಂದು ಸತಿಯರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು.

ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಭರತೇಶನ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಜೀವನ ಚಿತ್ರಣ
ಹಾಗೂ ತೆರೆದು ತೋರಿರುವ ಆದರ್ಶ ಸತಿಪತಿಧರ್ಮ ತತ್ವಗಳು ತನಿಯಾದ
ವಿವೇಚನೆಗೆ ತಕ್ಕವಾಗಿವೆ. ಅವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಬಹುದು:

'ಅತಿವೇಳೆಯಾಯ್ತೆಂದು ನಮ್ಮ ಪಂಥಿಯೊಳೆ ಎಲ್ಲ
ಸತಿಯರಿಗೆ ಉಣಸಾಗಲಿ' ಎನುತ್ತ,

ಕೃತಿಪನೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಲು ಇಡಿಸಿದನು ಲಾ
ಲಿತ್ಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕರೆದನು.

'ಕನ್ನಾಜಿ ಕಮಲಾಜಿ ವಿಮಲಾಜಿ ಸುಮನಾಜಿ
ಹೊನ್ನಾಜಿ ಹೊಸ ಮಧುರಾಜಿ
ರನ್ನಾಜಿ ಚೆನ್ನಾಜಿ ಚಿನ್ನಾಜಿ ನೀವೆಲ್ಲ
ಬನ್ನಿರಿ'- ಎಂದನು ಬಗೆಯರಿದು.

'ಕಾಂತಾಜಿ ಮುಕುರಾಜಿ ಕುಸುಮಗಂಧಾಜಿ ವ-
ಸಂತಾಜಿ ಮಧು ಮಾಧವಾಜಿ
ಅಂತರಂಗಾಜಿ ಸುಖಾಜಿ ಸುಖಾವತಿ
ಶಾಂತಾಜಿ ಬಾ ಬನ್ನಿರೆಂಬ.

ಹೀಗೆಯೇ ನೀಲಲೋಚನೆ, ಚಂದ್ರಮತಿ, ಸುರದೇವಿ, ಪದ್ಮಾವತಿ,
ಕನಕಲತೆ, ಜಿನಮತಿ, ಸಿದ್ಧಮತಿ, ಮಣಿಮಾಲೆಯೇ ಆದಿಯಾದ ಹೆಸರಿನ ಸಮಸ್ತ
ರಾಣಿಯರನ್ನೂ ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಭರತೇಶ ಕರೆದು ಊಟಕ್ಕೆ ಬರಲು
ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು.

ಆದರೆ ಅವರೆಲ್ಲ ಪತಿಭಕ್ತಿಯರಾದ ನಾರೀಮಣಿಗಳು. ಪತಿಯ ಊಟವಾದ
ಮೇಲಷ್ಟೆ ಉಣ್ಣುವ ನೇಮ ಉಳ್ಳವರು. ಅದು ಅರಸನಿಗೂ ಗೊತ್ತು. ಆದರೂ
ಈದಿನ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡೋಣವೆಂದು ಮತ್ತೆ
ಆಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ನೇಮಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಅವರಿಗೆ ಒಗ್ಗದ
ವಾಡಿಕೆ. ಏಕೆಂದರೆ,

ಪುರುಷಗನ್ನವನಿತ್ತು ತೇಪಾನ್ನವನುಂಬ
ತರುಣಿಯವಳಿ ಸ್ವರ್ಗಸರಣಿ!
ಸರಿಪಂತಿಯೊಳಗುಂಬ ಬಾಲೆ ತರುಣಿ ಕಾಡ
ಬೆರಣಿ ಎಂದು ಒರ್ವಳಾಡಿದಳು.

.....
ಪತಿಗುತ್ತರವ ಕೊಡಬಾರದು, ಕೈಕೊಂಡ
ವ್ರತವ ಕೆಡಿಸಬಾರದು, ಇದಕೆ
ಗತಿಯಾವುದು? ಆತಿ ವೇಳೆಯಾಯ್ತು ಎಂದು ಕೆಲವರು
ಮತಿವಂತೆಯರು ಚಿಂತಿಸಿದರು.

ಹಾಗೆ ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗಿದ್ದ ರಾಣಿಯರ ಅಂತರಂಗವರಿತ ಭರತೇಶ
ಸರಸದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಿದ ರೀತಿಯೂ ಹೊಸದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ: ಬನ್ನಿರೌ, ನಿಮಗೆ ವ್ರತವ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುವಾರು?
ನನ್ನ ಕೇಳದೆ ವ್ರತವುಂಟೆ?
ನನ್ನ ಕೇಳದೆ ಕೊಂಡರೆ ಉರೆ ಕೇಳಿರಿ ಅದಕೇನು?
ನನ್ನಾಣೆ ಸತ್ಯವೋ? ಸಟಿಯೋ?

ಉತ್ತರ: ಗುರುಸಾಕ್ಷಿ ದೇವ ಸಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ನೇಮವ
ಧರಿಸಿತಿಲ್ಲ ಅರಸ, ನಿನ್ನಾಣೆ
ಸರಸಕೆ ಒಂದೇಳಿಂಟು ದಿನ ನಡೆಸಿದೆವು ಅದು
ಬರುತ್ತಿದ್ದುದು ಎಮಗೆ ಅರ್ತಿಯಾಗಿ.

ಮರುಪ್ರಶ್ನೆ: ಆಗಲಿ ಗುರುಕೊಡದರೆ ಮಾಣಲು ಅದಕೇನು?
ಶ್ರೀಗುರುವಿನೊಬ್ಬನುಂಟು
ತೂಗಿ ನಿಮ್ಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಿಯೊಳು ಏನು ವ್ರತವೆಂದು
ಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸತಿಯಿರಾ?

ಮರುತ್ತರ: ಸತಿಯರು ನಾವೇನು ಬಲ್ಲೆವು ಹಂಸ ಪ-
ದ್ಧತಿಯೆ? ದೇವರೆ ಬಲ್ಲಿರಿ ಅದನು;
ಪತಿಯ ಶೇಷಾನ್ನ ಲೇಸೆಂದು ನಡಿಸಿದೆವು
ವ್ರತವ ಪಾಲಿಸುವರ ಅಂದದೊಳು.

ಸಮಾಧಾನ: 'ಗುರುಕೊಟ್ಟುದಿಲ್ಲ ನೀವಾದರು. ವ್ರತವೆಂದು
ಸ್ಮರಿಸಿತಿಲ್ಲ ಅರ್ತಿಯೊಳಾದ
ಪರಿಣತಿಗೇತಕೆ ವ್ರತವ್ರತವೆಂದು ಜೋ-
ಕರಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ? ಬನ್ನಿರಿ' ಎಂದ.

'ನನ್ನರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮಯ ವ್ರತ ಶೀಲವ
ಭಿನ್ನವ ಮಾಡುವನಲ್ಲ
ನನ್ನಯನಡಿದಳಿರುಗಳಾಣೆ ದೋಷವಿ-
ಲ್ಲ ಇನ್ನೆಲ್ಲ ಬನ್ನಿ' ನೀವೆಂದ.

'ತರುಣಿಯಿರಿರ ಬನ್ನಿ ತಪಸಿಗಳಗ್ರಗ-
ಣ್ಯರ ಪಾನೀಯಾಮೃತಮಂ ಉಂಬ

ಬರಲೊಲ್ಲದೆ ಎಮ್ಮನೇತಕೆ ನೋಯಿಸುವಿರಿ? ನಿ-
ಷ್ಕರುಣೆಯಿರಿರ ಬನ್ನಿ'ರೆಂದ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರೀತಿ, ಆಗ್ರಹ, ಆದರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ ಭರತೇಶನ ಕರೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ, ಆ ಸತಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಪಂಕ್ತಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾದರು. ಆ ರಾಜಭೋಜನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಉಪಚಾರಗಳದೇ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ದೃಶ್ಯ. ಅದರ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮನಗಂಡರೂ ಸಾಕು.

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಭರತೇಶನ ಸತಿಯರ ಪತಿವ್ರತಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಕಾವ್ಯದುದ್ದಕ್ಕೂ ಕೊಂಡಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ಆದರ್ಶ ಪತಿ-
ದೇವನೊಂದಿಗೆ ಆ ಸತೀಶಿರೋಮಣಿಗಳು ನಡೆಸಿದಂತಹ ಸಹಪಂಕ್ತಿ ಭೋಜನವು ಆ ಕುಲಸತಿಯರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಮಾಡಿಸಿದಂತಿತ್ತು ; ಅದು ಹೊಸ ಬಗೆಯದಾಗಿತ್ತು.

ಕಾಂತೆಯರೆಲ್ಲ ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು, ಭೂ
ಕಾಂತನು ಅವರ ನಟ್ಟಿನಡುವೆ
ಎಂತೆಸೆದನೊ ಲತೆಗಳ ಪಂತಿಯೊಳಗೆ ವ-
ಸಂತ ರಾಜೇಂದ್ರನ್ ಇಪ್ಪಂತೆ!

.....
ಕೆಲಬರು ಆರೋಗಣೆಗೆ ಎಡೆಮಾಡಲು ಅನುವಾಗಿ
ಸುಳಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಅರ್ತಿಯಲಿ.

ಕಾಂಚನದಿಂದ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ
ಸಂಚಿಸಿದ ಉಪಕರಣಗಳ
ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯರು ಆತು ಸುಳಿದರು ಆಗ ಅತ್ತಿತ್ತು
ಮಿಂಚಿನ ಲತೆಗಳೆಂಬಂತೆ!

ತಳಿಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಂಡಿ ಪರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬ-
ಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ
ಸಲುವ ಉಪಕರಣವನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ
ಚಳಚಳನೆ ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು.

ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಉಣ್ಣಲು ಕುಳಿತಿದ್ದರೂ ಕೆಲವರು ನೇಮ,
ಸಂಪ್ರದಾಯ ನಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವರಲ್ಲ!

ದೊಡ್ಡ ಗುಣವನು ಒಂದನೇನೆಂಬೆ, ಪತಿಯ ಮೈ
ಒಡ್ಡಿನೊಳು ಉಣಕುಳಿತಾಗ
ಅಡ್ಡಣಿಗೆಯನು ಒಲ್ಲರು! ಅವರೇನು ಲೋಕದ
ಹೆಡ್ಡ ಹೆಂಗಳೆ?.....

ಎಡದ ಭಾಗದಿ ಗಿಂಡಿ, ಬಲದ ಭಾಗದಿ ಹೊನ್ನ
ಪಡಿಗ, ಮುಂದೆ ಅಡ್ಡಣಿಗೆಯೊಳು
ಎಡೆಗೊಂಡ ಹರಿವಾಣ ಎಸೆಯೆ, ಕುಳಿತ ಅದೊಂದು
ಕಡೆಕಟ್ಟನ್ನು ಎನೆಂಬೆನು?.....

.....

ತನ್ನ ಎಡಬಲದೊಳಗೆ ಇದಿರ ಸಾಲಿನೊಳು ಇರ್ಪ
ಚೆನ್ನೆಯರೆಲ್ಲ ತನ್ನಂತೆ
ಬಿನ್ನಾಣ ಬೆಡಗು ಚಮತ್ಕಾರವೆಸೆಯಲು
ಸನ್ನದ್ಧವಡೆದಿದ್ದರು ಆಗ.

ಸಾರ ಅಮೃತವನು ಉಂಬ ಚಂದ್ರನ ಪಂತಿಯ
ತಾರಾಂಗನೆಯರೊ ಎಂಬಂತೆ!
ದೇವಾನ್ನವನು ಉಣಕುಳಿತ ರಾಜೇಂದ್ರನ
ದೇವಿಯರು ಎಸೆದರು, ಎಂತೆನಲು,

ದೇವಾಮೃತವನುಂಬ ಅಮರೇಂದ್ರನ ಒತ್ತಿನ (ಬಳಿಯ)
ದೇವಾಂಗನೆಯರೊ ಎಂಬಂತೆ!
ಮೋಹನಕಾರನ ಪಂತಿ ಊಟಕೆ ಕುಳಿತ
ಆ ಹೆಂಗಳೆಸೆದರು, ಎಂತೆನಲು,
ಊಹಿಸಿ ಕಾಮದೇವನ ಪಂತಿಯೂಟದ
ಮೋಹನ ದೇವಿಯರಂತೆ!

ತಂದು ಎಡೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ವಸಿತೆಯರು ಒಲ-
ವಿಂದ ದಿವ್ಯಾನ್ನ ಪಾನಗಳ,
ಅಂದುಗೆಗಳ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ದನಿ ಝಣಿಝಣಿರ್
ಎಂದೆನೆ ಪಂತಿ ಪಂತಿಯೊಳು!

ಆ ದೊರೆಯ ಸತಿಯರ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಲ್ಲಿ
ಜಾನಪದೀಯತೆ ಜಾಗರವಾಡಿರುವುದನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮನಗಾಣುವುದು ಸಾಧ್ಯ.

ಮೊಲೆಗಟ್ಟು, ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಒಲವ ಕೇಶದ ಗಂಟು,
 ಸೆಳೆ ನಡು ಸುತ್ತಿದ ಸೆರಗು,
 ಬಲಗೈಯ ಹೊನ್ನ ಸಟ್ಟುಗ, ವಾಮಕರದ (ಎಡಗೈಯ) ಮಂ-
 ಗಲ ಭಾಂಡವು ಎಸೆಯೆ, ಸುಳಿದರು!

ತೊಟ್ಟಿ ರವಕೆ, ಜಡೆ, ಕಾಸೆಯಂದದೊಳು ಇಳಿ
 ಬಿಟ್ಟು ಸಿಕ್ಕಿದ ಮೇಲು ಸೆರಗು,
 ಬಟ್ಟವೆಂಗಳು ಕೆಲಬರು ಸುಳಿದರು ಹೊನ್ನ
 ಬಟ್ಟ, ಸಟ್ಟುಕಗಳನು ಆತು!

ಸುರಲೋಕದ ಅಮೃತವ ತಂದು ಎಡೆಮಾಡುವ
 ಸುರ ಸುದತಿಯರೋ ಎಂಬಂತೆ,
 ಚರಣದ ಅಂದುಗೆ ಝಣಝಣನೆ ನಡೆತಂದು
 ಭರತೇಶಗೆ ಉಣಬಡಿಸಿದರು!

ಅಮೃತಾನ್ನ, ಭೋಜ್ಯಾನ್ನ, ದೇವಾನ್ನ, ದಿವ್ಯಾನ್ನ,
 ಅಮೃತ ರಸಾಯನ, ಎಂಬ
 ಕ್ರಮದ ಪಂಚಾನ್ನವ, ಪಂಚ ಅಮೃತಗಳ
 ಕ್ರಮವರಿದು ಉಣಬಡಿಸಿದರು!

ಶಾಕ ಶೀಕರಣೆಯ, ಗಾಡ ಪೋಡಣೆಯ, ಸು-
 ಪಾಕ ಒಗ್ಗರಣೆ, ಪಾಯಸವ,
 ಈಕೆಗೆ, ಆಕೆಗೆ, ಸ್ವಾಮಿಗೆ, ಅವಳಿಗೆ, ಇವಳಿಗೆ, ಎಂದು
 ಜೋಕೆವಿಡಿದು ಬಡಿಸಿದರು!

ಇಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹ ಹರ್ಷಗಳಿಂದ ದಿವ್ಯಾನ್ನ ಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು
 ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸರಿಸಮನಾಗಿ ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಣಿಯರ ಮನಸ್ಸು
 ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಜವಾದ ಸವತಿ ಮತ್ಸರವೇ
 ಆದಿಯಾದ ಅಲ್ಪತನಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

'ಇವಳು ಗಂಡನ ಪತಿಯೊಳು ಕುಳಿತು ಉಂಬುವಳು,
 ಇವಳಿಗೆ ಆನು ಇಕ್ಕುವಳಿ? ಎಂಬ
 ಸವತಿ ಮತ್ಸರವಿಲ್ಲ, ತಾವೆಂದರೆ ಅವರು, ಎಂಬ
 ಸುವಿನಯ ಮಿಗೆ ಬಡಿಸಿದರು!

'ತೊತ್ತಿರ-ಆಳುಗಳ-ಅಂದದೊಳು ಆನು ಬಡಿಸುವಳು; ಇವಳು ಆಣ್ಣ
 ಒತ್ತಿನೊಳು ಒಡತಿಯ ಅಂದದೊಳು
 ತುತ್ತನಿಡುವಳು! ಎಂಬ ಹುರುಡಿಲ್ಲದೆ, ಇಕ್ಕಿದರು
 ಉತ್ತಮ ಸತಿಯರು ಅರ್ತಿಯೊಳು!

ಸವಿವ ವಸ್ತುವನು, ಉಂಬ ವಸ್ತುವ, ಕುಡಿವ, ನಂ-
 ಜುವ, ಸುರಿವ, ಅಮಳ ವಸ್ತುಗಳ
 ಅವನೀಶಗೆ, ಅರಸಿಯರಿಗೆ ಬಡಿಸಿದರು, ಗೌ-
 ರವವಾಯ್ತು, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಯ್ತು!

ಸಾರವಸ್ತುಗಳ ತಂದು ಆಗಲೆಲ್ಲ ತುಂಬುವಂತೆ
 ಆರಯ್ತು ಬಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ,
 ಆ ರತಿ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲ (ಎಂಬಂತಿದ್ದ) ವೆಂಗಳು ಪತಿಗೆ
 ಆರತಿ ಎತ್ತಿದರು ಒಸೆದು!

ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು ಹೀಗಿದ್ದವು:

ಕಡುಕು (ಕಿವಿ ಆಭರಣ), ಚಿಮ್ಮುರಿ, ಬೊಟ್ಟು, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ
 (ಜನಿವಾರ), ಪೊನ್

ಉಡಿದಾರ, ದೋತ್ರ, ಎಂಬಿಷ್ಟು
 ಗಡಣೆಸಿ ಮೈಯಮೇಲಿದ್ದವು; ಮತ್ತೊಂದು
 ತೊಡಕಿಲ್ಲದೆ ಒಡನೆ ಒಪ್ಪಪಡೆದ!

ಹಾಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಗೊಂಡಿದ್ದ ಭರತೇಶ ತನ್ನ ಊಟದ
 ಮೊದಲಿಗೆ ಜಿನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ತಂದೆ ಆದಿದೇವನೇ ಆದಿಯಾದ ಸಮಸ್ತ
 ಪೂಜ್ಯರಿಗೆ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ದಿವ್ಯಾನ್ನ ಪಾನಗಳನ್ನು ಎಡೆಮಾಡಿ
 ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಸಂತೃಪ್ತಿ ಪಡೆದನು. ಅನಂತರ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ, ನಿಧಾನವಾಗಿ
 ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸತೊಡಗಿದನು. ಈ ಭೋಜನ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನೂ
 ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ವಿವರವಾಗಿಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅರಸನು ಆರೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕಿಕ್ಕಣ್ಣಂದ (ಓರೆಗಣ್ಣಂದ)
 ಅರಸಿಯರುಗಳ ನೋಡಿದನು. (ಅವರು)
 ಕರವ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ
 ಪರಿ ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಯನಾದ!

‘ಏಕೆ ತುತ್ತ ಇಡರು?’ (ಊಟ ಮಾಡರು) ಎಂದು ಕೈಸನ್ನೆಯಿಂದ ಅವ-
ಲೋಕಿಸಿದನು ನರನಾಥ.

ಆ ಕುಶಲೆಯರು ಎಡೆಮಾಡುವವರ ಕರೆದು
ಏಕಾಂತದೊಳು ಪೇಳ್ವರು, ಒಂದ;

ಎಡೆಮಾಡುವ ಅಬಲೆಯರು ಎಯ್ಯಂದು, ರಾಯ ತುತ್ತ
ಇಡುವ (ಉಣ್ಣುವ) ಅನ್ನದೊಳಗೆ ಒಂದು ತುತ್ತ
ತುಡುಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗಿ ಪೆಂಗಳೆಲ್ಲ
ಎಡೆಮಾಡಿದರು, ಹವಣ ಅರಿದು (ಆಗ)

ಎಲ್ಲರು ತುತ್ತಿಟ್ಟರು; ಆದಕೆ ರಾಯನು ತಲೆ
ಅಲ್ಲಾಡಿ ತಣೆದನು ಎದೆಯೊಳು!

ಈ ಬಗ್ಗೆ ರತ್ನಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವ ಪರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ:

ಅಲ್ಲವೆ? ಮತ್ತೇನು ಪತಿಭಕ್ತಿ ಮನೆ ಮನೆ
ಎಲ್ಲಕೆ ಬಹುದೆ? ಲೋಕದೊಳು!

ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪತಿವ್ರತಾರ್ಥಮ್ ನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಜೈನಧರ್ಮ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು
ಚ-ಚು ತಪ್ಪದೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭರತೇಶನ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನ ಅತ್ಯಂತ
ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವೂ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವೂ ಆಗಿತ್ತು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ
ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಕಾವ್ಯದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಓರಡೆ ಮಾರೆಡೆಯರಿದು ಎಡೆಮಾಡುವ
ನಾರಿಯರು ಎಡೆಮಾಡುತಿರಲು,
ಭೂರಮಣನು, ರಮಣಿಯರು, ಎಲ್ಲರು ಉಂಡರು
ಓರಂತೆ ತೃಪ್ತಿವಡೆದರು.

ಅತಿರುಚಿ ನಿರ್ಮಲ ಮೃದು ದಿವ್ಯಗಂಧ ಸಂ-
ಯುತವೆನಿಪ ಅನ್ನ ಪಾನಗಳ
ಹಿತವನರಿದು ಮಿತವಿಡಿದು ಸ್ವಲ್ಪವನು ಉಂಡು
ಸತಿಯರು ತಣೆವನು ಐದಿದರು.

ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸದಾ ತೃಪ್ತರು, ಅವರಿಗೆ
ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಷುದಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲ!

ಎಂದು ಸಾರಿರುವ ಕವಿ, ಭರತೇಶನು ತನ್ನ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಯಾರದು ಆಗದಿದ್ದರೇನು? ಎಂದು ಉದಾಸೀನ ತೋರದೆ, ಇದುವರೆಗೆ ತಮಗೆ ಬಡಿಸಿ ದಣಿದವರು ಹಾಗೂ ಇತರರೂ ಬೇಗ ಊಟ ಮಾಡಿರಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿನ ಉದಾರಿಯೂ ವಿವೇಚಿಯೂ ಭರತೇಶನಾಗಿದ್ದನು, ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ನಂಬಿಕೆ. ಆ ನಂಬಿಕೆ ಕಾವ್ಯದ ಓದುಗರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡುವಂತಿದೆ, ಕವಿಯ ವರ್ಣನೆ.

'ಕುಳ್ಳಿರಿ ಅಕ್ಕ, ನೀವೆಲ್ಲ ಬಳಲಿರಿ', ಎಂದು ಒಳ್ಳಿತ ನುಡಿದು ಭಾವೆಯರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಣಬಡಿಸಿದರು, ಅವರವರ ಆಂದ ದಲ್ಲಿಯೆ ಸವಿದರು ಅನ್ನವನು.

ತಣೆದು ಕೈದೊಳೆದರು ಮೌನದೊಳು, ಎಲ್ಲ ತಿಂ- ತಿಣಿಯಾಗಿ (ಗುಂಪಾಗಿ) ನಿಂದರು ಮುಂದೆ.

.....

ಎಲ್ಲರ ಊಟವೂ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಗಂಟೆಯ ಧ್ವನಿಯಾಯಿತು. ಆಗಷ್ಟೆ ರಾಜ ಭರತೇಶನು ಜಿನೇಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಂದೆದ್ದು ಹೊರಡಲು ಅನುವಾದನು. ಹಾಗೆ ಹೊರಟು ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಡ ಹೊದೆದು ಹಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಂದನು.

ತೂಗುಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಒರಗು ಮೂಡೆಗೆ ಪಾಮ (ಎಡ) ಭಾಗವನಿಟ್ಟು ಕುಳಿತನು.

ಆಗಳೆ ಬಂದರು ಧುಳಧುಳನೆ ಅಬಲೆಯರು ಆ ಗಾಡಿಕಾರನು ಇದ್ದೆಡೆಗೆ;

ಪರಿಮಳ ತೊಡೆವೃತ, ಪನ್ನೀರ ಚಮುತ,
ತಿರುಹುತ ಬೀಸಣಿಗೆಗಳ,

ಚರಣವನು ಒತ್ತುತ, ವೀಳಿಯಗೊಡುತ, ಸೌಂ-
ದರಿಯರಿದ್ದರು ಬಳಸಿನೊಳು!

'ನಿಂದ ಓಲಗ ಸಾಕು; ಕುಳ್ಳಿರಿ' ಎಂದು ಒಲ-
ವಿಂದ ಅವನೀತ ನುಡಿದನು;

ಮಂದಗಮನೆಯರು ಮೃದುತಲ್ಲದೊಳಗೆ ಓಜೆ
ಇಂದ ಎಲ್ಲರು ಒಲ್ಲ ಕುಳಿತರು.

ವಾರಿಜಾಕ್ಷಿಯರೊಳು ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪ ಗಂ-
ಭೀರ ಪ್ರಸಂಗ ಕೇಳಿಯೊಳು

ಆ ರಾಜಯೋಗೀಂದ್ರನು ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿಗೆ
ಆರೋಗಣೆಯ ಸುಸಂಧಿ (ಸಮಾಪ್ತಿ).

ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಸರಳವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾಗಿ,
ಈ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದವರು ಓದಿದವರು ಎಲ್ಲರೂ ಅರಿತು ಮುದಗೊಳ್ಳುವಂತೆ
ಎದೆ ತುಂಬಿ ಹಾಡಲಾಗಿರುವ ಈ ಕಾವ್ಯ ಜನಪದ ಕಾವ್ಯವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು?

ಭರತೇಶ ವೈಭವ ಕಾವ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾದ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ
ಸಂಧಿ, ರಾಜ ಲಾವಣ್ಯ ಸಂಧಿ, ಅರಗಿಳಿ ಆಲಾಪಸಂಧಿ, ಮನ್ನಣೆಸಂಧಿ, ಸರಸ
ಸಂಧಿ, ಸನ್ಮಾನ್ ಸಂಧಿ, ವೀಣಾಸಂಧಿ, ಪೂರ್ವನಾಟಕ, ಉತ್ತರನಾಟಕ ಸಂಧಿ,
ತಾಂಡವ ವಿನಯ ಸಂಧಿ, ಶಯ್ಯಾಗೃಹ ಸಂಧಿ -ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ಕೂಡ ಕವಿ ರತ್ನಾಕರನು ಅತ್ಯಂತ ರಸವತ್ತಾಗಿ ಕುಟುಂಬ ಜೀವಿ ಭರತೇಶ್ವರನ
ದೈನಂದಿನ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ
ಜಾನಪದೀಯ ನುಡಿ ನಡಾವಳಿಗಳು, ಆಚರಣೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಇಡೀಕಿರಿದು
ತುಂಬಿದಂತೆ ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಆ ಎಲ್ಲ
ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜನಪದ ಜೀವನ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುವ
ಅಗತ್ಯ ಇದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪುಸ್ತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪುಟಮಿತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಆ ಕೆಲಸ
ಮಾಡಲು ಆಗಿಲ್ಲ.

ಆದರೂ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅಂತಹ ಜಾನಪದೀಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು,
ಅಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮೆರೆದಿರುವ ಜನಜೀವನದರ್ಶನದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರುವ
ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಡ್ಡಿಯೇನಿಲ್ಲ.

ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ರಾಣಿವಾಸದ ರಸವತ್ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು
ಕವಿ ಅತ್ಯಂತ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆನ್ನುವಂತೆ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.
ಆ ಭಾಗದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

ಕವಿಯ ಪ್ರಕಾರ, ಮತ್ತೊಂದು ದಿನದ ಮುಂಜಾನೆ ಭರತೇಶನು ತನ್ನ ಅರಮನೆಯ ಮಹಡಿಯ ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಖಾಸಗಿಯಾದ ಓಲಗ-ಸಭೆಯನ್ನು -ನಡೆಸಿ ಆನಂದಿಸಿದನು. ಅವನ ಪರಿಚಾರಕ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರು ಉಚಿತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯನ ನರ್ತನ ವಾದನಗಳಿಗೇ ಪರಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲಾವಿದರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಭರತೇಶನ ಆಸ್ಥಾನ ಇಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿತ್ತು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಮೊದಲಿಗೆ ಸುರಸಂಗೀತ ಗಾಯನದ ಚಿತ್ರಣ ಬಂದಿದೆ.

ವೀಣೆ ದಂಡಿಗೆ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಕಿನ್ನರಿ
ವೇಣು ಸಂಪುಟವ, ಹೊತ್ತಗೆಯ
ಪಾಣೆಯೊಳಾಂತು (ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು) ಬಂದು ಅರಸಗೆ ಎರಗಿದರು
ಗಾಣ(ನ) ಗಾರ್ತಿಯರು ಗಾಡಿಯೊಳು! (ಚೆಲುವೆಯರಾಗಿ)

'ಸಾರು, ತೊಲಗು, ಬರಹೇಳು ಇವರ, ಅವರನು'- ಎಂದು
ಆ ರಾಯ ಕೇಳೆ ನುಡಿವುತ,

ಮೇರು ಸೌಧವನು ಏರಿ ಕೈಮುಗಿದರು ವೇತ್ರ-
ಧಾರಿಣಿಯರು ಧರಣಿಪಗೆ! (ವೇತ್ರಧಾರಿಣಿ-ಚಿತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಾಕೆ)

ಮಂಡಿತ ಅಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯವ ರಾಯನ
ಪೆಂಡಿರಿಗೆ ಓದಿಸಿದವಳು,
ಪಂಡಿತೆ ಎಂದೆಂಬ ದಾದಿ ಬಂದು ಅರಸನ
ಕಂಡು ಕೈಮುಗಿದಳು ಅರ್ತಿಯೊಳು.

ರಾಣಿಯರಲ್ಲ ಸಿಂಗರಿಸಿ, ಲೀಲೆಯೊಳು ಕೈ
ಕಾಣಕೆಗಳ ಕೈವಿಡಿದು
ಪ್ರಾಣನಾಥನ ಕಾಣಲು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯನು ಬಿ-
ನ್ನಾಣದಿಂದ ಅಡರಿದರು (ಏರಿದರು) ಆಗ.

ತುಂಬ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದ, ಕಡಿದಾದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಆ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಅರಮನೆಯ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಷ್ಟವನ್ನೇ ಕಂಡರಿಯದಿದ್ದ ರಾಣಿಯರು ಶ್ರಮದಿಂದ ಆದರೂ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಹೇಗೆ ಏರಿ ಬಂದರು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ:

'ನೋಡಿ ಬಾ' ತಂಗಿ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಅಕ್ಕಾಜಿ,
 ಕೈ ನೀಡಕೆ, ಕೋ ಹಿಡಿತಾಯಿ,
 ಓಡದಿರಕ್ಕಾ, ಬಾ, ಬಾ ತಂಗಿ'-ಎಂದು ಮಾತು
 ಆಡುತ್ತ ಎರಿದರು ಒಲವಿನೊಳು!

ಒಂದೇ ಸಮನೆಂಬಂತೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು ಹಲಗೆಯ
 ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು. ಅವನ್ನು 'ಹರಿ ಹರಿ' -ಬೇಗ ಬೇಗ ದಾಟಿ ಮುಂದುವರಿ; ಮೊದಲೇ
 ರಾಜಾಂಗಣವನ್ನು ಸೇರುವ ನಿನಗೆ ರಾಜ ತಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಬಹುಮಾನ ನೀಡುತ್ತಾನೆ,
 ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಸಡಗರದಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನೇರಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಎಳೆಯ
 ರಾಣಿಯರನ್ನು ಛೇಡಿಸುತ್ತ, ಸರಸವಾಡುತ್ತ ವಯಸ್ಕ ರಾಣಿಯರು ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು
 ಹತ್ತಲಾರದೆ ಹತ್ತುತ್ತ, ನಡೆದಿದ್ದರು! ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ರಾಣಿಯರು ಹೀಗೆ ಟೀಕೆ
 ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮಾಡಿದರು:

ಪುತ್ರೆ: 'ತವಕಿಸಿ ನಡೆ ನಡೆ, ಎನುತಿರ್ಪಳು, ಇವಳಿಷ್ಟು
 ದಿವಸದಿಂ ಕಾಣಲೊ ಪತಿಯ?'

ಉತ್ತರ: 'ನಿವ(ಮ)ಗೆ ಹಿತವ ಪೇಳ್ವುದು ಎನ್ನದು ತಪ್ಪು; ಮೌ
 ನವ ಮಾಳ್ವೆನಿ, ಎನುತ ಏರುತಿಹಳು!

ಪುತ್ರೆ: 'ಜವ್ವನ ಸೊಕ್ಕು ಇವರಿಗೆ! ನೋಡು, ಮಾಡವ (ಉಪ್ಪರಿಗೆಯನ್ನು)
 ಕವ್ವರೆಗೊಂಡು (ಸಲೀಸಾಗಿ) ಏರುತ ಆಹರ' (ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದಾರೆ)

'ಅವ್ವ ನೀವೇನನು ಆಡಿರಿ? ಚಿಕ್ಕವರ್ತಿಯ
 ಸುನ್ನಲಾಲೆಯನು ಆಡಿಸುವರು'!

ಪುತ್ರೆ: 'ಬರಲಾರಳು; ಅವಳಿಗೆ ಕೈಕೊಡಿರಿ. ಎದೆಯಲ್ಲಿ
 ಹಿರಿಯ ಹೊರೆಯ ಹೊತ್ತಳವಳು! (ದಪ್ಪ ಮೊಲೆಯವಳು!)
 ಭರತ ಚಕ್ರೇಶನಿಗೆ ಕೃಪ (ಕರುಣೆ) ಇಲ್ಲ; ಮಾಡಕೆ
 ಬರಹೇಳಬಹುದೆ? ನೋಡಿ ಇವಳು!'

ಉತ್ತರ: 'ಸಾಕು ನಿಮ್ಮ ಉಪಚಾರ; ತಾವೇನು ಬರಲಾರರೆ?
 ಆಕೆಯಿಂ ಮುಂದೆ ನಡೆದರೆ
 ಈಕೆ ಗಂಡನ ಕಾಣ ಹರಿವಳು (ಕಾಣಲು ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ)
 ಎಂದಪರು,-ಎಂಬ

ವಾಕಿಗೆ (ಮಾತಿಗೆ) ಅಳುಕಿ ಹಿಂದೆ ಬಹನು.'

-ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದರೆ, ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಹೊಸ ಅರ್ಥ ಕಲ್ಪಿಸಿ, ನೆರೆ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಭೇಡಿಸುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದ ದೃಶ್ಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪದ ತಿರುಳೋ ಎಂಬಂತೆ, ಒಬ್ಬ ರಾಣಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾಳೆ:

‘ಹಿಂದುಳಿದರೆ, ಮುಂದೆ ನಡೆದರೆ, ಸುಮ್ಮನೆ
ಬಂದರೆ, ಮಾತನಾಡಿದರೆ,
ಓಂದೊಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವಿರಿ! ನಿಮ್ಮನು ಉರೆ (ಪೂರ್ತಿ) ಗೆಲುವು
ಅಂದವನು ಆ ಚಕ್ರಿ ಬಲ್ಲ!

ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು: ‘ಬಿನದ (ವಿನೋದ) ಸಾಕಿನ್ನು; ಸುಮ್ಮನೆ ಬನ್ನಿ, ಮಂಟಪ
ಸನಿಹವಾದುದು, ಹೆಣ್ಣುಗಳಿರಾ,
ತನುವನು ಓಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಓಜೆಯೊಳು ಐತನ್ನಿರಿ’,
ಎನುತ ಏರುತಿಹರಲ್ಲಿ ಕೆಲರು!

ಇಂತಹ ಸೌಜನ್ಯ, ಸಹಕಾರ ಮತ್ತು ವಾತ್ಸಲ್ಯಯುಕ್ತ ರಾಣಿ ಪರಿವಾರವು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯನ್ನು ಏರಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ಒಬ್ಬಳು ರಾಣಿಯ ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಕಪ್ಪು ಕಲೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ರಾಣಿ ಕಂಡು, ಬಗ್ಗಿ ಕೈಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಒರೆಸಿಹಾಕಿದಳು! ಅಂತಹ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಲಾರದಾದ ಆ ರಾಣಿ ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಳು:

‘ತಂಗಿ, ಆಹಾ!

‘ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಅದೆ (ಇದೆ) ಕಪ್ಪು; ತೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು’ ಎಂದು ಒಲ್ಲು
ಹೇಳದೆ, (ನೀನೇ) ತೊಡೆವರೆ ತಂಗಿ?

ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ:

‘ಓಲಗ ಮುಟ್ಟಲಾದುದು; (ಸಭಾಂಗಣ ಸಮೀಪಿಸಿತು) -ಸುಮ್ಮನೆ
ಐದು, ಅಕ್ಕ

ಕೇಳಬಹುದು ನಮ್ಮ ಮಾತು’!

-ಇಂತು ವಿನೋದ ವಿನಯದಿಂದ ಭೂಪನ

ಕಾಂತೆಯರು ಎಲ್ಲರು ಓಜೆಯೊಳು

ಅಂತರಿಸದೆ ನಡೆದರು ಮುಟ್ಟಮುಟ್ಟಲೆಂ-

ಬಂತೆ ಆಗಲು ಓಲಗಸಾಲೆ!

ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಣೆಯರೆಲ್ಲ ಮಹಡಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ, ಅಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿದ್ದ ರಾಜ ಭರತೇಶನಿಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯ ಕಿರುಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾನಪದೀಯ ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ಪರಿಸರಗಳು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಹೊಂಬಣ್ಣ ಮೈಯಳು ಒವ್ವಳು ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಹೊಸ
ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು ತಂದಿತ್ತು,
ಕೆಂಬಲ್ಲ (ಕೆಂಪು ಹಲ್ಲು) ಮಿಸುಗೆ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದಳು, ಹೊನ್ನ
ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಅರಸನ ಒತ್ತಿನೊಳು!

ನೀಲಾಂಗಿಯೋವ್ವಳು ಬಂದು ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಒಂದು
ನೀಲಾಂಬುಜವ (ನೈದಿಲೆ) ತಂದಿತ್ತು,
ಮೇಲೆ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದಳು, ಕೆಲದೊಳಗೆ ಇಂದ್ರ-
ನೀಲದ ಪುತ್ಥಳಿಯಂತೆ!

.....
ಕೆಂಪಿಯೋವ್ವಳು ಬಂದು ರಾಯನ ಹಸ್ತಕೆ
ಸಂಪಗೆ ಹೂಗಳ ನೀಡಿ,
ಪೆಂಪಿಂದ ಕೈಮುಗಿದು, ಅಬಲೆಯರೆಲ್ಲರ
ಗುಂಪಿನೊಳಗೆ ನಿಂದಳು ಒಡನೆ!

ಕರಿಯಳೊಬ್ಬಳು ಬಂದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ತನ್ನ
ಕರಕುಶಲದೊಳು ರಚಿಸಿದ
ಸುರಗಿಯ ಮಾಲೆಯನಿತ್ತಳು ರತಿದೇವಿ
ಸುರಗಿಯ ಮದನಗೆ ಈವಂತೆ!

ಅಂಗಜವೀರಗೆ ಪೂವಿನ ವಿಡ್ಲವ
ಸಂಗಡಿಸುವ ರತಿಯಂತೆ,
ಹೊಂಗೇದಗೆಯ ಕಠಾರಿಯನು ಒವ್ವ ಲ-
ತಾಂಗಿ ತಂದಿತ್ತಳು ನೃಪಗೆ!

ಬಟ್ಟಿ ಜವ್ವನೆಯೋವ್ವಳು ಅಡಿಯಿಟ್ಟು ಕಾಣ್ಕೆಗೆ
ಬೆಟ್ಟತಾವರೆಯ ತಂದಿತ್ತು,
ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕೈಮುಗಿದು ಅರಸನ ಗದ್ದುಗೆ
ಮುಟ್ಟಿ ನಿಂದಳು ವಿಭವದೊಳು!

ಮೈ ಒಡ್ಡಿ ಸಮುಖಿದೊಳು ನಿಲ್ಲದೆ, ಎಲ್ಲರ
ಮೈಯ ಮರೆಗೆ ಸಾರುವವಳ
ಕೈಯ ಹಿಡಿದು ಕರೆತಂದು ಒರ್ವಳು ಅರಸಗೆ
ಕೈಯ ಕಾಣೈಯ ಕೊಡಿಸಿದಳು!

ಅಂಜುತಂಜುತ ಬಾಲೆ ಬಂದೊರ್ವಳು ಅರಸಗೆ
ಕೆಂಜಾಜಿ ಸರ ಕೊಡುವಾಗ
ಕೆಂಜಾಜಿ ಜಗುಳಿತು, (ಚೆಲ್ಲಿತು) ಕಾಣಕೆಯಲ್ಲ ಪು-
ಷ್ಪಾಂಜಲಿ ಎಂದರು ಆಳಿಯರು!

ಎಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಒರ್ವ ಮುಗ್ಧ ನಾಚುತ ಬಂದು
ಮಲ್ಲಿಗೆ ಸರ ಕೊಡುವಾಗ
ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾರಿತು, ಜಾರಿದರೇನು? ಅದು
ಎಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಎಂದನು ನೈಪತಿ!

ಪಾದರಿಯ ಅಲರನು ಒರ್ವಳು ಕೊಡುತಿರೆ, ಜಾರಿ
ಪಾದದಡೆಗೆ ಬಿದ್ದುದು ಅವನ; (ಅದನ್ನು)
ಪಾದದಿಂದ ಒದೆದನು, ಸೋತು ಕಾಲ್ಗರಗಿದ
ಪಾದರಿ (ಸೂಳೆ)ಯನು ನೂಕುವಂತೆ!

ಪರದಾರ (ಪರಸ್ತ್ರೀ) ಸೋದರನ ಒತ್ತಿಗೆ (ಬಳಿಗೆ) ಪಾದರಿ (ಸೂಳೆ)
ಬರಬಹುದೇ? ಭರತೇಶ!
ಚರಣದಿಂದ ಒದೆದುದು ಅದಾಯ್ತು, ಎಂದು ಪಂಡಿತ
ಅರಸನ ನಸುನಗಿಸಿದಳು!

-ಇದು ರತ್ನಾಕರ ಶೈಲಿ! ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಸಾವಿರಾರು
ಪದಗಳನ್ನು ಬರೆದುಬಿಡಬಲ್ಲ! ಇಂತಹ ಲಲಿತ ಮನೋಹರ ಮುಕ್ತಕಗಳಂತಹ
ಬಿಡಿಪದ್ಯಗಳ ಮಾಲೆ ಮಾಲೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಂದರೆ ಕಾವ್ಯ
ಬಂಧ ಸಡಿಲುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕವಿಗೆ ಆ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಮನದ ಉಲ್ಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ
ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮನದುಂಬಿ ಹಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಈ ಕವಿಯ ಗುಣವೂ ಹೌದು,
ದೋಷವೂ ಹೌದು.

ಭರತೇಶನ ಇತರ ರಾಣಿಯರೂ ತಮ್ಮಕಿರು ಕಾಣಕೆಯಾಗಿ ಮುಡಿವಾಳ,
ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು, ಚೆಂಗಣಿಗಿಲು, ಮಾಣಿಕ್ಯಮಣಿ, ಮುತ್ತಿನಮಣಿ, ಚಿನ್ನದ

ಹೂ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹೂ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಕನ್ನಡಿ -ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು.

ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆದರಿಸಿದ ಭರತೇಶ ಸಭಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಪಂಡಿತಗೆ ಸನ್ನೆಮಾಡಿ, ಸುರಸಗಾಯನ ಆರಂಭವಾಗಲಿ, ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದನು.

ರಾಯ ನೋಡಿದನು ಗಾಯಕಿಯರ ಮೊಗವನು, ಆ
ಗಾಯಕಿಯರು ನೋಟವ ಅರಿದು
ತಾಯೆ ಬಜಾವಣೆ ಗಮಕ ಎಸೆಯೆ, ಪಾಡಲು
ಆಯತವಾದರು ಕೂಡೆ!

.....
ನೋಟ ರಾಯನ ಮೇಲೆ, ನೆನಪು ರಾಗದ ಮೇಲೆ,
ನೀಟ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳು,
ಚಾಟಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಂಕಿ, ಸ-
ಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು!

.....
ರಾಗಿಸಿದರು ಮೊದಲು ಉದಯರಾಗವನು, ಅನು
ರಾಗಿಸುವಂತೆ ಚಕ್ರೇಶ!
ಆಗ ಮೇಲೆ ಅಮರೇಂದ್ರ ಸುಳಿದನಾದರೆ, ಮುಂದೆ
ಹೋಗದೆ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ!

ನಲಿದು ಸಂಗೀತ ಸಮುದ್ರವ ಹೊಕ್ಕು ಮು-
ಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮುತ್ತ ಉಗುಳುವಂದದೊಳು,
ಗಳತುಂಬಿ ಗಾನವ ತೆಗೆದು ಬಾಯ್ಬರೆಯೊಳು
ಸುಳುಹುಗಾಣಿಸಿದರು ಓಜೆಯೊಳು!

ಉಕ್ಕಂದವಾಗಿ ತುಂಬಿದ ಗಾನರಸವನು
ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ
ಚೊಕ್ಕು ಚೊಕ್ಕನೆ ತಾನಗಳ ತಂದು ಕೊರಳಲ್ಲಿ
ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಜಾಣೆಯರು!

.....

ನಾಭಿಯಿಂದ ಏಳಿಸಿ ಎದೆಯೊಳು ಓಲಾಡಿಸಿ
ಶೋಭೆಯ ಮಾಡಿ ಕಂಠದೊಳು
ಆ ಭೂಪ ಮೆಚ್ಚಿ ರಾಗಿಸಿದರು ಶ್ರೀದೇವಿ
ಶೋಭನವನು ಪಾಡುವಂತೆ!

ಉದಯರಾಗದೊಳು ಪಾಡಿದರು ಅರುಹನ-ತೀರ್ಥಂಕರನ-ಜ್ಞಾನ
ಉದಯವಹಂತೆ ಕೇಳ್ವರಿಗೆ!

ದೇವಗಾಂಧಾರಿ ಭೂಪಾಳಿ ಧನ್ಯಾಸಿ ವೇ-
ಲಾವಳಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಎಂಬ
ಪಾವನರಾಗದೊಳು ಅರುಹನನು ಒಲ್ಲು ಸಂ-
ಜೀವನವೆನಿಸಿ ಹಾಡಿದರು!

ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳ ಭಾವ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಅತ್ಯಂತ ಹೃದ್ಯವೂ ಸಾರ್ಥಕವೂ
ಆಗಿದೆಯಲ್ಲವೆ?

'ನೆರವಾಗು ಗಾನಕೆ, ಏಳು ಏಳು' ಎಂದು ಮಲಗಿದ್ದ
ಸರಸತಿಯನು ಜಾಣೆ ತನ್ನ
ಬೆರಳಿಂದ ಮಿಡಿವಂತೆ, ಭಾರಿದಂಡಿಗೆಗೆ ಒರ್ವ
ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮಿಡಿದಳು ಅಂಗುಲಿಯು! (ಬೆರಳನ್ನು)

ನೆರೆದು (ರತಿಕ್ರೀಡೆ ಮಾಡಿ) ನಿದ್ರೆಯೊಳಿದ್ದ ನಲ್ಲನ ಮುದ್ದಿಸಿ
ಕರೆವುತ, ಅಂಗುಲಿಯಿಂದ ಮಿಡಿದು
ಸರಸಕೆ ನಲ್ಲಳು ಏಳಿಸುವಂತೆ, ಪಾಡುತ
ತರುಣೆ ಮಿಡಿದಳು ದಂಡಿಗೆಯು!

.....

ತುಂಬಿದ ಸಂಗೀತರಸದ ಬಲ್ ತೆರೆಯೊಂದು-
ತುಂಬನು ಅಚ್ಚಿದರೋ, ಎಂಬಂತೆ
ತುಂಬುರು ವೀಣೆಯೊಳು ಒಲ್ಲು ಪಾಡಿದರು ಅಂದು
ತುಂಬು ಜವ್ವನೆಯರು ಜಿನನ!

.....

ಹೊನ್ ಕೊರಳು! ಅದರೊಳು ಭರತ ರಾಜನ ಶಿಕ್ಷೆ-ತರಬೇತಿ,
ಹೆಂಗಳು ಅವರು ಚೆಲುವೆಯರು!
ಸಂಗೀತ ಮೋಹಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಕೇಳ್ವರಿಗೆ
ಇಂಗಡಲ (ಸಿಹಿನೀರ ಸಾಗರದ) ಒಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಂತೆ!

ಅರುಹಂತ ದೇವನ, ಸಿದ್ಧರ, ಮುನಿಗಳ
 ಸ್ಮರಿಸಿ, ಚಕ್ರೇಶನ ಮನದ
 ಪರಿಯನು ಅರಿದು, ಭೋಗಯೋಗಗಳು ಎರಡನು
 ಬೆರಸಿ ಹಾಡಿದರು ನೀರೆಯರು!

ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ತತ್ವ ವಿವೇಚನೆ
 ನಡೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮೈಯ ಸುಖಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆತ್ಮನ
 ಸಯ್ಯನು ಅರಿಯದೆ (ಲೇಸು ಕಾಣದೆ) ಭೋಗಿವುದು,
 ಉಯ್ಯ (ಹೊಟ್ಟನ್ನು) ಕೈವಿಡಿದು, ತಂಡುವ (ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು) ಬಿಸುಟ ಮರುಳು
 ಆಯ್ಯರ ಮಾರ್ಗವೇನಲ್ಲೆ?

ಪರುಷದ ಮಣಿಯೊಂದು ಕೈಯೊಳುಳ್ಳವಗೆ ಎಲ್ಲ
 ಸಿರಿಗಳು ತಾವೇ ಬಂದಿರವೆ?
 ಪರಬೊಮ್ಮದ ಅನುಭವ ಒಂದುಳ್ಳರೆ, ಅವನಿಗೆ
 ದೊರಕದ ದೊಡ್ಡಿತು ಒಂದು ಉಂಟೆ?

ಅಂತಹ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ
 ಭರತೇಶನ ಹಾಗಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷರ ಆದರ್ಶ ವರ್ತನೆಗಳು ಯಾವ
 ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮಾನ ತಪ್ಪದೆ, (ತೂಕತಪ್ಪದೆ) ನಿಚ್ಚ ಗಂಭೀರ ತಪ್ಪದೆ,
 ತಾನು ನಡೆವನು ತನ್ನಂತೆ,
 ಮಾನಿನಿಯರು ನಡೆವರು, ಕರಿಣೆಗಳ (ಹೆಣ್ಣಾನೆಗಳ) ಒಳಗೆ
 (ಗಂಡು) ಆನೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇಹುದು ಆಟ!

ಒಬ್ಬಳ ಮೇಲೆ ತನಗೆ ಸೋಲವಿದ್ದರು
 ದುಬ್ಬ (ಉಬ್ಬನ್ನು) ಕಾಣಿಸನು ಅದ ನುಡಿದು,
 ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಒಬ್ಬ ಸತಿಯೊಳು ಇಪ್ಪಂತೆ ಇಹ(ನು),
 ಉಬ್ಬಸವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೊಳು.

ಸಿಕ್ಕಿದಂತಿಹನು, ಸಿಕ್ಕನು, ರತಿಸುಖದಲ್ಲಿ
 ಸೊಕ್ಕಿದಂತಿಹನು, ಅಲ್ಲಿ ಸೊಕ್ಕ(ನು);

ಲಕ್ಕರಂತೆ ಇಹನು, ಅದು ಲಕ್ಕಲ್ಲ, ನಿಜವ ಕ-
ಣ್ಣೆಕ್ಕಿ ಕಂಡವನ ಲೀಲೆಯದು!

ದುರ್ಗದಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಗ್ರಾಮಗಳಂತೆ, ಹೂವಿನ
ಕೂರ್ಗಣೆಯಂತೆ, ಇಹನು ಒಮ್ಮೆ
ಸ್ವರ್ಗವೆ ಪುರುಷನಾದಂತೆ! ಹೆಂಗಳಿಗೆ ಸಂ-
ಸರ್ಗಸುಖವ ತೋರುತಿಹನು!

ಬಾಲಕರೊಡನೆ ಒಬ್ಬ ಜವ್ವನಿಗನು ಸರಸ
ಆಳಾಪವ ಮಾಡುವಂತೆ,
ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರ ಒಡನಾಡುತಿಹನು, ತನ್ನ
ಲೀಲೆ ಇಹುದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ!

ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗರು ಊರುಗ-ಹಳ್ಳಿಗ-ರೊಡನೆ ಒಂದು
ಬಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ (ದಾರಿಯಲ್ಲಿ) ಹೋಗುವಾಗ
ಸಟ್ಟಾಟವಾಡುವ ಹೋಹಂತೆ, ಮೋಹದ
ತಿಟ್ಟಿವಿಹಿದು ಮೋಕ್ಷರತನ!

ಗೂಳಿ ನಡೆವ ಹಜ್ಜೆ ತೋರುವುದಲ್ಲದೆ
ಗಾಳಿಯ ಹಜ್ಜೆ ತೋರುವುದೆ?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸಾರವನ್ನು ಸೊಗಸಾದ ಸಂಗೀತದ
ಮುಖಾಂತರ ರಾಜಸಭಿಕರು ಅರಿತು ಆನಂದಿಸುವಂತೆ ಆ ಸುರಗಾಯಕಿಯರು
ಹಾಡಿದರು; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಾನವನಾಗಿದ್ದ ಭರತೇಶನ ಅನನ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು
ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಅದಲ್ಲದರಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತನಾದ ರಾಜನು,

ಕೊಟ್ಟನು ಅವರ ಕರೆದು ಉಡುಗೊರೆಗಳನು; 'ಎದೆ
ತಟ್ಟಿ (ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ) ಹಾಡಿದಿರಿ, ಲೇಸು', ಎಂದ(ನು).

ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಗಾಯಕಿಯರು ದೊರೆಗೆ ಎರಗಿ ಕುಳಿತರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ
ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸಂಧಿ ಮುಗಿಯಿತು, ಎಂದು ಕವಿಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲೆ
ಉದ್ಧರಿಸಿರುವ ಬಹಳಷ್ಟು ಪದ್ಯಗಳು ಜಾನಪದೀಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ.
ಅಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೊಂಡ ಉಪಮಾನ, ರೂಪಕ ಮತ್ತು ನಿದರ್ಶನಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ

ನಿತ್ಯ ಬಳಕೆಗೊಳ್ಳುವಂತಹವೇ ಅಲ್ಲವೆ? ಅದನ್ನೇ ನಾವು ಜಾನಪದೀಯತೆ, ಎನ್ನುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಪಂಪಾದಿಮಹಾಕವಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುತ್ತವೆ. ಜನತಾ ಕವಿಯಾದ ನಾರಣಪ್ಪ ಮತ್ತು ರತ್ನಾಕರರಂಥ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ರಾಜಲಾವಣ್ಯ ಸಂಧಿ ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಭರತೇಶನ ರೂಪು ಲಾವಣ್ಯ ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸುಮನಾಜಿ ಮತ್ತು ಅಮರಾಜಿ ಎಂಬ ರಾಣಿಯರು ಭರತೇಶನ ಚಾರುಚರಿತೆಯನ್ನು ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಪಂಡಿತೆ ಎಂಬ ಅರಸನ ಆಸ್ಥಾನದ ಆಕೆ ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ ಪತ್ತೆ ಮಾಡಿ, ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಳು! ರಾಜ ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿದು ಆ ಹೊಸ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹಾಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು.

ಆ ಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದ ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿ ತನಗೆ ಯಾವುದೋ ನೋಂಪಿಯ ವ್ರತವಿರುವುದಾಗಿ ನೆಪಹೇಳಿ, ರಾಜನ ಒಡ್ಡೋಲಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಹುನಾರು ತೆಗೆದಳು. ಅದನ್ನರಿತ ರಾಜ ಒಂದು ತಂತ್ರಹೂಡಿ, ಆಕೆಯ ಕೈಹಿಡಿದು, ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳ್ಳಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು! ಆ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಧಿಗಿಲನೆ ಎದ್ದಳು ಕುಸುಮಾಜಿ, ಕೈ ಮುಗಿದು, 'ಇಂದು
ಹಗಲು ಒಂದು ನೋಂಪಿಯುಂಟು ಎನಗೆ;
ಸುಗತ ನಿವಾಸಕೆ ಪೋಪೆನು' ಎಂದಳು; ರಾಯ
ನಗುತ ನುಡಿದನು ಆಕೆಗೆ ಇಂತು:

'ಲೇಸಾಯ್ತು ಹೋಗು, ಕಂಕಣ ಬೇಡವೆ ನೋಂಪಿಗೆ?
ಈ ಸುವರ್ಣದ ಕಂಕಣವನು
ಕೋ ಸುಮ್ಮನೆ ಏಕೆ ಹೋದವೆ? ಪಿಡಿ', ಎಂದು ವಿ-
ಲಾಸದಿ ಕೈಯ ನೀಡಿದನು.

ನಿಜವೆಂದು (ತಿಳಿದು), ರಾಯನ ಕರದ ಕಂಕಣಕೆ ವಾ-
ರಿಜ ಮುಖಿ ಕೈಯ ನೀಡಿದಳು.

ಗಜ ತನ್ನ ಕರಣಿಯ ಕರ (ಸೊಂಡಿಲನ್ನು) ಪಿಡಿವಂತೆ, ಭೂ
ಭುಜ ಪಿಡಿದನು ಕೈಯನು ಅವಳ!

ಹಾಗೆ ಕೈಹಿಡಿದಾಗ ನಾಚಿಕೊಂಡ ಕುಸುಮಾಚಿಯ ಬೇಸರ ಕಳೆಯುವಂತೆ ರಾಜ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದನು. 'ಪತಿವ್ರತೆಯರು ನಯ ನಾಚಿಕೆ ಭಕ್ತಿ ವಿಧೇಯತೆಗಳಿಂದ ಇದ್ದರೇ ಶೋಭೆ. ಇದು ನಾವು ನಾವೇ ಇರುವ ಕುಟುಂಬದ ಕೂಟ. ನಮ್ಮೆದುರು ನಾಚಲೇನಿದೆ?'

ಆಗ ಪಂಡಿತ ಇದ್ದವಳು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಿದಳು:

ಪಂಡಿತ: 'ಬೆಡಗಾಯ್ದು ದೇವರು (ರಾಜರು) ಕುಸುಮಾಚಿಯರ ಹಸ್ತ ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದು! ಇನ್ನು ಆಕೆ ಒಡೆಯ, ನಿನ್ನ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಸಮೀಪ) ಇರಲು ನಾಣ್ಣುವಳು; ತನ್ನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರಲಿ.'

ರಾಜ: 'ಅಹುದೆ ಆದರೆ ಹೋಗು ಕುಸುಮಾಚಿ, ನೀನು ಎಲ್ಲ ಮಹಿಳೆಯರೊಡನೆ, ಎಂದಿನಂತೆ ಸಹಜದಿ ಕುಳ್ಳಿರು', ಎಂದು ಅರಸ ಬೀಳ್ಕೊಡಲು, ಆಕೆ ವಹಿಲದಿಂದ (ಬೇಗನೆ) ಎಯ್ಯಿ ಕುಳಿತಳು!

ಅನಂತರ ಆ ರಾಣಿಯ ಬಾಯಿಂದ ಹೊಸಕಾವ್ಯವು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹರಿದು ಬಂದುದನ್ನು ಅತಿ ಕುತೂಹಲ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಾಜ ಕೇಳಿದನು.

ಆ ನವಕಾವ್ಯವು ಭರತೇಶನನ್ನೇ ಕುರಿತದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಆತನ ತಂದೆ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಪುರುಷಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡಿತ್ತು. ಭರತೇಶನ ಅಪೂರ್ವ ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಯ, ಚೆಲುವು, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಾಮರಸ್ಯದ ದಾಂಪತ್ಯ- ಈ ಎಲ್ಲ ಸೌಪದವೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡಿ ಬಂದಿತು? ನೂರಾರು ರಾಣಿಯರಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸವತಿ ಮತ್ಸರವಿಲ್ಲದೆ, ಎಲ್ಲರೂ ರಾಜನಿಗೆ ಒಲಿದು ವಿಧೇಯರಾಗಿರಲು ಕಾರಣವೇನು?

ತವರೂರ ಮರೆಯಿಸಿ, ನಿದ್ರೆಯ ತೊರೆಯಿಸಿ,
ಸವಿಗಳನು ಅರಿಯಿಸಿ, ನಮ್ಮ
ದಿವ ರಾತಿ, ಎನ್ನದೆ ಸುಖದೊಳು ಓಲಾಡಿಸು
ವವನು ಗಡ! (ಇದು) ಯಾತರಿಂದಾಯ್ತು?

ಧರೆಯೊಳು ಒಬ್ಬರನು ಒಮ್ಮೆ ಕಂಡು, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕಂ-
ಡರೆ, ಮೊದಲನಿತು ಒಪ್ಪವಿಲ್ಲ;

ಭರತೇಶ ದಿನದಿನಕೆ ಎಮ್ಮ ನೋಟಕೆ ಹೊಸ
ಪುರುಷನಾಗಿಹ ಪರಿಯೇನು?

ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಸಂದೇಹಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಉತ್ತರ ನಮ್ಮ
ದೊರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಕೇಳಿರಿ. ಭರತೇಶನ ಅಡಿಯಿಂದ ಮುಡಿಯವರೆಗಿನ
ಅಂಗಾಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವೂ ಅತ್ಯಂತ ಚೆಲುವಾದವೂ ಆಗಿವೆ. ಅವನ
ಹುಬ್ಬು, ಮೀಸೆ, ಗಲ್ಲ, ಕೊರಳಿನ ಮಾಟ, ತೋಳು ತೊಡೆಗಳ ಪ್ರಮಾಣ
-ಎಲ್ಲವೂ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವೂ ಆಗಿವೆ.

ಆತನ ವಿವಿಧ ಒಡವೆ ಉಡುಗೆಗಳೂ ಮೋಹಕವಾಗಿವೆ. ಇತರ
ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಹೀಗಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ,

ನಗೆ ಮೊಗ, ದೊಡ್ಡ ನಾಸಿಕ, ದೊಡ್ಡ ಕಣ್ಣು ಕಾ-
ಡಿಗೆ ಮೀಸೆ, ಬಣ್ಣ ತುಟಿಗಳು,
ಬಗೆಗೊಂಡವು ಎಮ್ಮ ಅರಸನ ತನುವಿನೊಳು!

ನೋಟ, ಬೇಟದ, ನಗೆ ನುಡಿಯ, ಸಿಂಗರದ ಸಂ-
ಘಟಕಿಯೊಳಗೆ ಎಮ್ಮ ನೃಪಗೆ
ಸಾಟಿಯೆ? ಅಮೃತವಾಚಕ ಹೇಳು ಹೇಳು, ನಿಮ್ಮ
ಮೋಟುಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಿನವನು? (ಮನ್ಮಥ)

ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾತಿನಿಂದೇನು?

ಮಲ ಮೂತ್ರವಿಲ್ಲದ ದಿವ್ಯ ದೇಹಿಯ ಗುಣ
ಗಳ ಪೇಳಲು ಆನು ಎಷ್ಟರವಳು?

.....

ಗಂಡರ ಗಂಡ, ಚೆಲ್ಲರ ಗಂಡ, ಮಲೆವರ
ಹಿಂಡಿನ ಗಂಡ, ಎಂದೆಂಬ
ಕೊಂಡಾಟಕೆ ಒಪ್ಪುವನು ಒಬ್ಬನು ಈ ಧರಗೆ ಎಮ್ಮ
ಗಂಡನಲ್ಲದೆ ಪೆರರು ಉಂಟೆ?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹಿಗ್ಗಿನಿಂದ ಆ ರಾಣಿಯರು ರಚಿಸಿದ ಮತ್ತು ವಾಚಿಸಿದ
ಭರತೇಶನ ವೈಭವದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕವಿ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ
ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಥಾನಾಯಕನು ಹಾಡಿ ಹರಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅರಗಿಳಿಯ ಆಲಾಪ ಸಂಧಿ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಕೊಂಡಾಟಿಕೆ ಮುಂದುವರಿದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪುರುಷರೊಳು ಅವ ರತ್ನ, ಸ್ತ್ರೀಯರೊಳಗೆ ನೀವು
ಸುರುಚಿರ ರತ್ನಗಳು, ಅಕ್ಕ,
ಬೆರಸಿದ ಬಗೆಯಿದು ರತ್ನರತ್ನವ ಕೂಡಿ
ಸರಮಾಡಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ!

ಪತಿಹೊಲ್ಲ, ಸತಿಲೇಸು; ಸತಿಹೊಲ್ಲ, ಪತಿಲೇಸು, ಎಂಬ
ಅತಿ ವಿಕೃತಿಗಳು ಉಂಟು ಪರರ್ಗೇ;
ಪತಿಲೇಸು, ಸತಿಯರು ಲೇಸು ಲೇಸು! ಎಂಬಂತೆ
ನುತಿವೆತ್ತರು ಆರು ನಿಮ್ಮಂತೆ?

ಜಾಣೆ-ಜಾಣನು ಕೂಡಲು, ಅದು ತಂತಿಗೂಡಿದ
ವೀಣೆಯ ನುಡಿಸಿದಂತೆ ಇಹುದು;
ಜಾಣೆ-ಹೆಡ್ಡನು ಕೂಡಲು ಇಹುದು ಅದು ವೀಣೆಗೆ
ನೇಣ (ಹಗ್ಗ) ಬಗಿದು ಮಿಡಿದಂತೆ!

ಸರಸ ದಾಂಪತ್ಯ ಸುಖ ಹಾಗೂ ಬಲವಂತದ ಕೂಟಗಳಿಗಿರುವ ಅಂತರವನ್ನು
ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿರುವುದು ಹೀಗೆ:

ಚಿತ್ತ ಸೋಲದೊಳು ಒರ್ವರನು ಒರ್ವರೊಲಿದು ಕೂಡಲು
ಉತ್ತಮ ಸುಖವದು ಸೊಗಸು!
ಒತ್ತಂಬದಿಂದ ಬೇಸರಿಪುದು ಕೊರಳಿಗೆ
ಕತ್ತಿ ಅನಿಸಿ ಕೂಡುವಂತೆ!

ಪೆಣ್ ಗಂಡುಗಳು ಮನಕರಗಿ ಕೂಡಿದೊಡೆ ಅಚ್ಚ
ಪಣ್ಣಳ ಸವಿ ನೋಡಿದಂತೆ,
ನಾಣೆಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಒತ್ತಿ ಕೂಡಿದರೆ, ಒತ್ತು-
ವಣ್ಣಳ ಸವಿದಂದವಲ್ಲೆ?

ಗುಣಕೆ ಸೋತು ಒರ್ವರೊರ್ವರು ಕೂಡೆ ನೀರೊಳ-
ಗಣ ಗುಂಡನು ಎತ್ತುವಂತಲ್ಲೆ?
ಹಣ ಹೊನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ರತಿಯಾಟಿ ನೆಲದ ಮೇ-
ಗಣ ಗುಂಡನೆತ್ತುವಂತಲ್ಲೆ?

ಸಮರೂಪ ಸಮಪ್ರಾಯ ಸಮಗುಣಗಣ ನಿಮ್ಮ
ರಮಣಗು ನಿಮಗು ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಸಮನಿಸಿತು; ಅದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಅನ್ನೋನ್ಯ ಸಂ-
ಭ್ರಮ ಮೋಹ ದೂರಕೊಂಡುದು, ಅಕ್ಕ!

ಜಿನನ ಕುಮಾರನು ಅವನು, ನೀವು ಆತನ
ವನಿತೆಯರು, ಅದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ
ಅನುಪಮ ಚರಿತವೆಂಬುದು ನಿಮಗಲ್ಲದೆ
ಮನುಜರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಏಕೆ ಬಹುದು?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಆದರ್ಶ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ,
ಪತಿವ್ರತಾ ಧರ್ಮ ಕೈಪಿಡಿಯಂತಿದ್ದ ಆ ಪುಟ್ಟಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಾಜ ಹಾಗೂ ರಾಣಿಯರು
ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಹಾಡಿದ್ದಾಯಿತು.

ಅಮರಾಜಿ ಬರೆದಳು, ಕುಸುಮಾಜಿ ನುಡಿದಳು,
ಸುಮನಾಜಿ ಕೃತಿಗೈದಳು, ಎಂಬ
ಗಮಕದ ನುಡಿಯಲ್ಲೆ ಚಕ್ರಿಯ ಪುಣ್ಯ! ಸಂ-
ಭ್ರಮವಿಂತು ಮಾಡಿದುದಲ್ಲೆ!

ತಪ್ಪುಳ್ಳರೆ ಈ ಕೃತಿಯೊಳು ತಪ್ಪು ತಿದ್ದುವುದು,
ಒಪ್ಪವಾದರೆ ಕೇಳುದು, ಎಮಗೆ-
ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಾಗಿಲ್ಲ, ಜಿನಶರಣು ಈ ಕಾವ್ಯ!
ಒಪ್ಪುತಿರಲಿ ಸರ್ವಕಾಲ!

ಎಂದು ನಾಂದಿಯನು -ಓದಿ ಮುಗಿದು, ಗಾಯಕಿ ನಲ-
ವಿಂದ ಹೊತ್ತಗೆಯ ಕಟ್ಟಿದಳು,
ಮಂದಸ್ತಿತ್ವ ಮುಖನಾಗಿ ರಾಜೇಂದ್ರನು
ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಏನೆಂಬೆ!

ಮುಂದಿನದಾದ ಮನ್ನಣೆಯ ಸಂಧಿ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಷಯ
ಮುಂದುವರಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದರ ಅರಂಭದ ಪದ್ಯದ ದೇಸೀಯತೆ-
ಜಾನಪದೀಯತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ:

ಕಾಲನ ಗಂಡ, ಕರ್ಮದ ಪಿಂಡ, ದುರ್ಮೋಹ
ಜಾಲಾಂಧಕಾರ ಮಾರ್ತಾಂಡ!

ಲೀಲಾಂಗ, ಮತಿದೋರು, ನಿಜತೋರು, ಸುಜ್ಞಾನ-
ಲೋಲ ನಿರಂಜನಸಿದ್ಧ!

ಹಾಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಕವಿ ಅನಂತರ, ಇದುವರೆಗೆ ಹೊಸ ಕಾವ್ಯರಚಿಸಿ
ರಂಜಿಸಿದ ತನ್ನ ರಾಣಿಯರಿಗೆ ಉಚಿತ ಉಡುಗೊರೆ ಕೊಟ್ಟು ಸನ್ಮಾನಿಸಲೆಂದು
ಬಯಸಿದ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭರತೇಶ ಅವರನ್ನು ಮುಂದೆ ಬರುವಂತೆ
ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಆ ರಾಣಿಯರು ಬಾರರು. ಆಗ ಒಂದು ಉಪಾಯ
ಮಾಡಿ, 'ಒಂದು ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೇಳುವುದಿದೆ, ಹತ್ತಿರ ಬನ್ನಿ'ರೆಂದು ಕರೆದನು. ಅವರು
ಅದನ್ನು ನಂಬಿ,

ನಡೆದು ಸಮೀಪಕೆ ಬಂದ ಪೆಂಗಳನು ಎಡ-
ಗಡೆ ಬಲಗಡೆಯೊಳು ನಿಲಿಸಿ,
ನುಡಿವಂತೆ ಕಿವಿಗೆ ಮೋರೆಯ ತೋರುತ ಇಬ್ಬರನು
ಒಡನೆ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡನಾ ನೃಪತಿ!

ಬೆದರಿದಂತಾದರು ಪೆಂಗಳು, ಅತ್ತಿತ್ತ ಮೈ
ಒದರಿಕೊಂಬರು ಲಲ್ಲೆಯಿಂದ;
ಅದಿರದಂತೆ ಆ ರಾಯನು ಅಮರ್ದಪ್ಪಿಕೊಂಡು 'ಮೆ-
ಚ್ಚಿದನು', ಎಂದು ಬಿಟ್ಟನು ಆ ಕ್ಷಣವೆ!

ಹಾಗೆ ಭರತೇಶ ಸುಮಾನ್ಯಗೊಂಡು ನಲಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಈ ದಿನ ಯಾರ
ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಭೋಜನವಾದರೆ ಲೇಸು? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಂಡಿತೆಯನ್ನು
ಕೇಳಿದನು. ಅರಸನ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳಾಗಿದ್ದ ಆಕೆ, ಒಬ್ಬಳು ರಾಣಿಯ
ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಉಚಿತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಳು. ರೋಗಿ ಬಯಸಿದುದನ್ನೇ
ವೈದ್ಯ ಊಹಿಸಿ ನಿಯಮನ ಮಾಡಿದಂತೆ, ರಾಜನಿಗೆ ಅದರಿಂದ, ಸಂತೋಷವೇ
ಆಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ 'ಮನಸಿನ ಗಂದೆಯ ತುರಿಸಿದಂತಾಯ್ತು!'

ಯಾವ ರಾಣಿಯ ಮನೆ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದ ಪಂಡಿತೆ ಕೊನೆಗೆ,
ಕವಯತ್ರಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಮನೆಗೇ ಮಹಾರಾಜರು ದಯಮಾಡಿಸಬಹುದು,
ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಳು. ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲ ರಾಣಿಯರೂ ಅನುಮೋದಿಸಿದರು. ಅನಂತರ
ಆ ರಾಣಿಯರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಅರಮನೆಯ ಕೋಣೆಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷದಿಂದ
ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆಗ ರಾಜರು ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಅರಮನೆ ಹೊಕ್ಕು ಕ್ಷಣಕಾಲ

ಧ್ಯಾನಸ್ಥನಾಗಿ ಕುಳಿತನು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಏಕಾಗ್ರತೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಹಿಂದಿನ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಗಳೆಲ್ಲ ಮರೆತಂತಾದವು. ಆಗಿನ ಭರತೇಶನ ಸ್ಥಿತಿ ಹೀಗಿತ್ತೆಂದು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಬೇಕಾದರೆ ಆಡಿಸಿ ಗಾಳಿಪಟವನು, ಅರ್ತಿ
ಸಾಕಾಗೆ ಸುರುಳುವನಂತೆ
ನೂಕಿ ಚಿತ್ರವ ಹೊರಗಾಡಿಸುವನು, ತನ್ನೊಳು
ಏಕವಾಗಿ ಇರಿಸುವನು ಒಮ್ಮೆ!

.....

ಮಂಡೆ ಪರಿದು (ಬೋಳಿಸಿ) ಮೈಯನು ಬಣಗಿಸಿ, ಬಾಹ್ಯವ
ಕಂಡು ಮಾಡುವ ಹುಚ್ಚು ತಪಸಿ!
ದಂಡಿಸಿ ಮನವ ಕರ್ಮವನೊಣಗಿಸಿ ತನ್ನ
ಕಂಡು ಮಾಡುವ ತಪಸು ಅವಗೆ!

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಭರತೇಶನ ಧ್ಯಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳು ಅಂತರಾತ್ಮದವಾಗಿದ್ದು, ಅವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಎಂಬುದನ್ನು ಹಲವಾರು ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪೊಡವಿ ಹೆಂಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಸಗ್ಗವೆಂಗಳಿಗೆ ಒಲ್ಲ
ಜಡ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಲ್ಲ ಅವನು;
ಪಿಡಿದು ಆತ್ಮರತಿಯೊಂದನು, ಉಳಿದವೆಲ್ಲವ ಬಿಟ್ಟ
ಕಡುಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾನ್ಯಪತಿ!

ಕಂಡರೆ ಹೊರಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಇಹುದು, ಒಳಗೆ ಎಲ್ಲವ
ಖಂಡಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯನವನು!
ಉಂಡು ಉಪವಾಸಿ, ಬಳಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಭೂ
ಮಂಡಲವಿದ್ದೂ ನಿಸ್ಸಂಗ!

ಮಂಡೆ ಬೆಳೆದು ಮನ ಬೋಳಾದ ತಪಸಿಯ
ಕೊಂಡಾಡಲು ಅಳವೆ ಚಕ್ರಿಯನು!

ಎಂದು 'ಬಗೆಬಗೆಯಾದಿ ಭರತೇಶನನ್ನು ಕೀರ್ತಿಸಿರುವ ರತ್ನಾಕರ ಕೊನೆಗೆ ಗುಣಕೆ ಮತ್ತೊಂದೆ ಕಾಂತೆಯರು ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ ಕಾವ್ಯವನು ಹೇಳಲು, ಅವರ

ಪ್ರಣಯವಿನೋದದಿ ಮನ್ನಿಸಲು ಆಯ್ತು ಮ
ನ್ನೆಕೆಯ ಒಂದು ಸಂಧಿ ಸುಸಂಧಿ!

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹರ್ಷದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ ಆ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಂದಿನದು ಸರಸ ಸಂಧಿ. ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಇದು ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಕುರಿತ ಅಧ್ಯಾಯ. ಭರತೇಶನು ಹಿಂದೆಲ್ಲ ಕಡುತ್ತಾಗಿಯೂ ವಿರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ, ಯೋಗಿಯಂತೆ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದವನು, ಈಗ ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯ ತಂಗಿ ಮಕರಂದಾಜಿಯನ್ನು ರಾಣಿಯ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು, ಅವಳ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯ ಬೆಡಗು ಮತ್ತು ಚಾತುರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮನಸೋತು, ಆಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ನಡೆಸಿ ಮುದಗೊಂಡು, ಆಕೆಯನ್ನೂ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಬಯಸುವ ರಸವತ್ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ರತ್ನಾಕರನು ಅಮಿತೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ತುಂಬ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾರಾಜ ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಊಟೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ವಿರಮಿಸಿದ್ದನು. ಎಂದಿನಂತೆ ಜೈನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದನು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ

ಬಂದಳು ಕುಸುಮಾಜಿ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಳು ಮಕ
ರಂದಾಜಿ ಎಂಬೊರ್ವ ನೀರೆ!
ಒಂದು ಅರೆವರ್ಷಕೆ ಪ್ರಾಯಕೆ ಅಹಳು (ಬರುತ್ತಾಳೆ) ಇವಳು
ಎಂದೆಂಬ ಪಾಟಿಯ (ರೀತಿಯ) ಕನ್ನೆ!

ಚೆಲುವೆಯಹುದು, ಜಾಣೆಯಹುದು, ಶೃಂಗಾರ ಮಂ
ಗಲೆಯಾಗಿ ಸಖಿಯರು ಕೂಡಿ
ಅಲಿತಾಗಿ ಬಂದು ಕಂಡಳು ತೂಗುಮಂಚದೊಳು
ಒಲಿದಾಡುತ್ತಿದ್ ಭಾವನನು!

ಸುಂದರ ಭರತೇಶ ಭಾವನನ್ನು ಕಂಡ ಮಕರಂದಾಜಿಯು ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಗಳನ್ನು ಆತನಿಗೆ ನೀಡಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದಳು. ಅದನ್ನು ಅತಿ ಹರ್ಷದಿಂದ ರಾಜ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅವರ ನಡುವೆ ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಯಿತು :

- ಮಕರಂದಾಜಿ : ಅನುಕೂಲವಾದುದು ಆರೋಗಣೆಗೆ; ಇನ್ನು ಎಮ್ಮೆ ಮನೆಗೆ ಏಳಿ ಭಾವಾಜಿ.
- ರಾಜ : ಇಂದು ಅನು ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಹುದು ಉಚಿತವೆ? ಒಂದರೆವರುಷದ ಮೇಲೆ ಬಂದು ನೀನೆನ್ನ ಕರೆದರೆ, ಅನು ಬಹನು, ಹೋಗು.
- ಮಕರಂದಾಜಿ : ಅಕ್ಕಾಜಿಯ ಅರಮನೆಗೆ ಏಳೆಂದೆ, ನೀನಿಂತು ರಕ್ಕಿನ ಮಾತನಾಡಿದಿರು.
- ರಾಜ : ರಕ್ಕುಕಾತಿಯೆ, ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ, ಎಂದೆಯೆಸೆ? ನಿನ್ನ ಅಕ್ಕನ ಹೆಸರ ಹೇಳಿದೆಯೆ?
- ನಾದಿನಿ : ಅಕ್ಕನ ಹೆಸರ ಹೇಳುವರು ಆಕೆ ಪಡೆದರೆ ಮಕ್ಕಳು, ಮುಂದೆ ದಿಕ್ಕಿನೋಳು ಎನಗೇನು ಸಂಬಂಧ? ಸಾಕು ಏಳು ಸಿಕ್ಕಿನ ಮಾತಾಡದಿರು.
- ರಾಜ : ಸಾಕೇಳು, ಸಲಹೇಳು, ನೀನೆಂದು ಎನ್ನನು ಆಕರುಷಣ ಮಾಡುತಹಳೆ! ಈಕೆ ತಾನೇನು ಕಾತರೆಯೊ!
- ನಾದಿನಿ : ಕಾತರಗೀತರವನು ನೀವು, ನಿಮ್ಮ ಅಂಬುಜಾತಾಕ್ಷಿಯರು ಬಲ್ಲಿರೈಸೆ!

ಆ ತಳ್ಳಿ ಬಳ್ಳಿಯ ನ್ನಾವೇನ ಬಲ್ಲೆವು? ಮಾತು ಸಾಕಿನ್ನು, ಏಳು ಭಾವ.

ಹೀಗೆ ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟು ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಚೆಲುವೆ ನಾದಿನಿಯೊಂದಿಗೆ ಅತಿ ಸಲಿಗೆ ಸರಸಗಳಾಗುವುದು ತರವಲ್ಲ, ಎಂದು ಭರತೇಶ ಭಾವಿಸಿದನು. ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ತನ್ನ ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಆಗ ಕುಸುಮಾಜಿ ತನ್ನ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಉಚಿತ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದಳು.

ಅನಂತರ ರಾಜ ಗದ್ದುಗೆ ಏರಿ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅಮೃತವಾಚಕ ಎಂಬ ಗಿಳಿಯು ಆಲಾಪಿಸಿ ರಾಜನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿತು. ಆ ಗಿಳಿ ನುಡಿಗಳನ್ನು ನಾದಿನಿ ಮಕರಂದಾಜಿಯು ಕಲಿಸಿಕೊಟ್ಟಂಥವು, ಎಂಬುದನ್ನು ರಾಜ ಥಟ್ಟನೆ ಅರಿತುಕೊಂಡನು. ಆ ನಾದಿನಿಯೊಂದಿಗೆ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪವಾಡುವ ಮನಸ್ಸು ಆತನಿಗೆ ಆಯಿತು. ಆದರೆ ಆಕೆ ಬಿಗುಮಾನಗಾತಿ. ಸುಮ್ಮನೆ ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾರಳು.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜ ಒಂದು ಉಪಾಯ ಹೂಡಿದನು. ಆ ಮಾತಿನಮಲ್ಲ ಗಿಳಿ ಅಮೃತವಾಚಕನಿದ್ದ ಪಂಜರವನ್ನು ಕೊಂಡು ತರುವಂತೆ ಮಕರಂದಾಜಿಗೆ

ಸೂಚಿಸಿದನು. ಅವಳು ಅದನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದಾಗ, ಬಾಚಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟನು!

ಆಕೆ ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಒಲೆದಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೋಡಿದಳು. ಆದರೆ ಭರತೇಶ ಆಕೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಹಿಡಿದು ಮುತ್ತುಕೊಟ್ಟನು! ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಕಂಡು ಅಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿ ಗಿಳಿಗೆ ಮಾತುಕಲಿಸಿದ ಚದುರೆ ತಂಗಿ ಮಕರಂದಾಜಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ವಿವರಿಸಿದಳು. ಅವಳು ತುಂಬ ತಂತ್ರಗಾರ್ತಿ, ಎಂದು ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಚುರುಕುತನವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ನುಡಿದಳು. ಆಗ ಅವರ ನಡುವೆ ಹೀಗೆ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು:

ತಂಗಿ : ಏನ ಮಾಡಿದನಕ್ಕ ನಿನಗು ನಿನ್ನರಸಗು ನಾನಿಲ್ಲಿ ಕುಟಿಲ ತಂತ್ರವನು? 'ಮಾನಿನಿ, ಗಿಳಿಯ ತಾರೆಂದು' ಚೇಷ್ಟೆಯ ಮಾಡುವ ಈ ನಿನ್ನ ಪತಿ ಈಗ ಕುಟಿಲ!

ಆಕ್ಕ : ಮುಚ್ಚು, ಮುಚ್ಚಿ, ಅತಿ ಧೂರ್ತೆ, ನಿನ್ನ ಬಾಯನು; ಸ್ವಾಮಿ ಮಚ್ಚನಿತ್ತರೆ ಚೇಷ್ಟೆ ಎಂಬೆ!

ತಂಗಿ : ಮೆಚ್ಚು ಅದು ನಿನಗಿರಲಿ; ಆನು ಈತನ ಆರಸಿಯೆ? ಬೆಚ್ಚಂತೆ ಬಿಗಿದು ಅಪ್ಪವಾಗ, ಅಕ್ಕನ ನೋಡುವನೆಂದು ನಿನ್ನಯ ಬೀಡ ಹೊಕ್ಕರೆ, ಫಲವಾಯಿತು ಎನಗೆ. ಚೆಕ್ಕನೆ ಎಮ್ಮೂರಿಗೆ ಎಯ್ದವನು, ಇನ್ನು ನಿನ್ನೂರ ದಿಕ್ಕು ನೋಡಿದರೆ ನಾನು ಹೆಣ್ಣೆ? ಮಾನಿಯ ಮುಂದಕೆ ತಂದಂತೆ, ನೋಡು ಎಮ್ಮ ಮಾನಭಂಗವ ಮಾಳ್ವನು ಈತ! ಆನೆಯಂತೆ ಒಯ್ದು ಅಮರ್ದು ಅಪ್ಪುತಿದ್ದನು, ದೊಡ್ಡ ಭೂನಾಥನೆಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯೊಳು!

ಹಾಗೆ ಭಾವನಿಂದ ಅವಮಾನಿತಳಾಗಿದ್ದ ಆ ಕುಸುಮ ಕೋಮಲ ಬಾಲೆಯ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಭಾವನೆಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಶದಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಳುವಂತೆ ಮುಖಚಿಕ್ಕದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಸಕುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣೀರಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಕೋಪ ತೋರುವಳಾದರೂ ಮನದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವೇ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ನುಡಿವಾಗ ಬಿಕ್ಕುಳಿಸಿದ್ದುಂಟು.

ಅದೆಲ್ಲವೂ ಕೃತಕ. ಅವಳು ರಾಜ ಭಾವನನ್ನು ಓರೆಗಣ್ಣಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿ ತಾಕದಂತೆ ಅಡ್ಡಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲ ರಸಿಕ ಭರತೇಶ ಆಕೆಯ ಅಕ್ಕನನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಗುತ್ತಿದ್ದನು.

ಆಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ನಡುವೆ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆಯಿತು.

ಅಕ್ಕ : ಏಕೆಷ್ಟು ವ್ಯಾಕುಲ ಮಕರಂದೆ ನಿನಗೆ?

ತಂಗಿ : ಹೋಗಿ, ನಾನೀಗ ಕಾಕಾದ (ನಗೆಪಾಟಲಾದ) ನಿನ್ನಿಂದ.

ಅಕ್ಕ : ಅಕ್ಕಟ ಅಕ್ಕಟ, ತಂಗಿಗೆ ಈ ಕೊರತೆಯೇ? ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯ ಪುತ್ರಿ ಇಂತು ಆಡುವಳೆ? ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯೋ? ನೀನು ಶೂದ್ರಿಕೆಯೋ?

ತಂಗಿ : ಓತು (ಪ್ರೀತಿಸಿ) ಅನ್ಯರು ಅಪ್ಪಲು ಸಾವಲ್ಲೆ? ಕೊರತೆಯ ಮಾತಾವುದು?

ಅಕ್ಕ : ಕೋವಿದನ ಇದಿರೊಳು ಕೃತಕ ಸಲ್ಲದು; ನಿನ್ನ ಭಾವಾಜಿ ಭಾವಜ್ಞನು, ಅರಿಯ? ತೀವಿದ ನಿನ್ನ ಕಂಗಳ ನೀರ ಕಂಡು ಎದೆನೋವುತ್ತಿದ್ದನು; ಸಾಕು ತಂಗಿ.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅಕ್ಕ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದಾಗ, ಮಕರಂದಾಜಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ತಗ್ಗಿದಳು; ಗೆಲವಿನಿಂದ ತನ್ನ ಭಾವನತ್ತ ನೋಡಿ ನಸುನಗುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಕ್ಕ ಕುಸುಮಾಜಿ ಭರತೇಶನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕೊಂಡಾಡಿದಾಗ ತಂಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತ

ತಂಗಿ : ಏನು ನುಡಿವೆಯಕ್ಕ? ನೀನು ಈತಗೆ ಉರೆ ಸೋತು ಹೀನದೋರುವೆ ತವರೂರ? ಈ ನೃಪನಾಳ್ವಾ ನೆಲನಿಲ್ಲ; (ಆದರೂ) ನಮ್ಮವರ್ಗೇನು ಕಡಮೆ ವಂಶದಲ್ಲಿ? ನಲ್ಲಗೆ ಒಲಿದು ತಾನು ಸುಖಿಯಾದನು, ಎನಬೇಕು; (ಬದಲಿಗೆ) ಎಲ್ಲರ ಕ್ಷೇಣಗಾಣೆಪುದು ಬಲ್ಲವಿಕೆಯೆ (ವಿವೇಕವೆ)?.....

ಎಂದೆಲ್ಲ ಬಲವಾಗಿ ಅಕ್ಕನೊಡನೆ ವಾದಿಸಿದಳು, ಎಂದು ಕವಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹವೆಂದರೆ, ತಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಗರತಿಯರಂತೆಯೇ ಮಕರಂದಾಜಿಯೂ ತಪ್ಪದೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡದ್ದು. ಕುಳದಲ್ಲಿ ಬಡವಾದರೆ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಬಡವರೆ? ಎಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವಳಂತೆ, ಆಕೆ ರಾಜರಾಣಿಯರಿಗೂ ಮಹತ್ವಕೊಡದೆ, ತನ್ನ ಮನೆತನದ ಮಾನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು

ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡುದರಲ್ಲಿ ಅವಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಔನ್ನತ್ಯ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಕುಲಸತಿಯರು ತಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೂ ತಂದುಕೊಂಡವರ ವಂಶಕ್ಕೂ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯರು, ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ನಿಲುವು. ಇದು ದಿವ್ಯಾದರ್ಶವೇ ಸರಿ. ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಕರಂದಾಜಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಕ್ಷೀಣಭಾಗ್ಯದ ರಾಜಸುತೆ ದೊಡ್ಡರಾಯಗೆ
ರಾಣಿಯಾದರೆ, ತಾನು ತನ್ನ
ಜಾಣತನದಿ ತವರೂರನು ಆತಗೆ ಸರಿ
ಗಾಣೆಸದೆ ಇಹಳೆ ಹೇಳಕ್ಕೆ?

ಬಡದೊರೆಯ ಆತ್ಮಜೆ ಬಲುದೊರೆಯನು ಕೈ
ಹಿಡಿದಾಗ ಪುರುಷನನು ಒಲಿಸಿ
ಎಡೆವಿಡದೆ, ಈ ಮನೆಗೆ ಆ ಮನೆ ಸರಿಯಾಗಿ
ನಡೆಯಿಸದಿರೆ, ರಾಜಸುತೆಯೆ?

ತವರು ಮನೆಯ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಮನೆಯ ತನ್ನ
ಧವನ (ಗಂಡನ) ಮನವ, ತನ್ನ ಮನವ
ಯುವತಿ ಬೆಳಗಬೇಕು ಬೆಳಗದಿದ್ದವಳು ಮಾ-
ನವಪತಿ ಪುತ್ರಿಯೆ? ಹೇಳು

ರಾಜಪುತ್ರಿಯರ ಲಕ್ಷಣವು ಇವು; ನೀನು ಇವರ
ಓಜೆಯೆಲ್ಲವ ಬಿಟ್ಟು, ನಿನ್ನ
ರಾಜನೆ ಘನನೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದಪೆ, ಕುಸು-
ಮಾಜಿ, ಹೇಳಿದು ಬಲ್ಲತನವೆ?

ಅಂತಹ ಕಟ್ಟಭಿಮಾನದ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ ಅಭಿಮಾನ ಮೂಡದು? ಅಕ್ಕ ಕುಸುಮಾಜಿಯೂ ತಂಗಿಯ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ ಮತ್ತು ಜವಾಬ್ದಾರಿತನಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿದಳು. ಆದರೂ ಭರತೇಶ್ವರನನ್ನು ಲೋಕದ ಇತರ ಗಂಡಸರೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ನುಡಿಯುವುದು ತರವಲ್ಲ, ಎಂದೆಲ್ಲ ತಂಗಿಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಿದಳು.

ನಿಗಲಣೆ ಬೇಡಲೆ ಮಕರಂದೆ ನೃಪನೊಳು
ಜಗಲಣೆ ಸಲ್ಲದು, ತಂಗಿ

ನಿಗಲನೆ ಪಗಲನೆ ನಟನೆಗಳು ಅನ್ಯರೊ-

ಳಗೆ ಸಲ್ಲವು ಇಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯವು.

ಎಂದೆಲ್ಲ ಸೂಚಿಸಿದಳು.

ಆ ಮಾತನ್ನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಕರಂದಾಜಿ ವಾದಿಸುವ ಪರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ :

ತಂಗಿ : ಏನು ಒಲಿಸಿದನಕ್ಕ ನಿನ್ನನು ಈ ರಾಜಾಭಿಧಾನ ವೇಷದ ಮಾಯಕಾರ!
ತಾನಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯರು ನಿನ್ನದೆಯೊಳಗಿಲ್ಲ! ಹಾನಿಯಾದುದು ನಮ್ಮ ಬಲ್ಲು (ಶಕ್ತಿ)
ಮನವನು ಈತಗೆ ಮಾರಲಿತ್ತೆ, ಇಂದ್ರಿಯವೈದನು ಅನುರಾಗಮಿಗ ಸೂರೆಯಿತ್ತೆ!
ತನುವ ದಂಡವ ತೆತ್ತೆ ; ತವರೂರ ಬಿಡುವುದು ನಿನಗೆ ಗಣ್ಯವೆ ಸುಖಮಗ್ನ?

ಇಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನರಸ ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಲ್ಲೇನೋ
ತಂತ್ರವಿದೆ :

ವೀಳೆಯದೊಳಗೆ ಮದ್ದುಂಟೊ? ನಿನ್ನ ಅರಸನ ತೋಳೊಳು

ಉಂಟೊ ವಶ್ಯಯಂತ್ರ!

ಬೇಳುವೆಯುಂಟೊ ತಿಲಕದೊಳು? ಅಲ್ಲದಿರೆ ಇಂತು ಬೇಳಾಗಿ ನೀನು

ಸಿಕ್ಕುವೆಯ?

ಹುಸಿಯಲ್ಲ ನನ್ನನು ಆಗ ಇನಿಸು ಅಪ್ಪುವಾಗ ಡಿಕ್ಕಿಸಿತು ಎದೆ ಜುಮ್ಮನೊಸರಿಸಿ!

ನಸು ಮತ್ತು ಕೊಡುವಾಗ ಮೂರ್ಛೆ ಸಂಧಿಸಿತು! ಸಾಹಸದಿ ಬೀಳದೆ ನಿಂದೆ

ನಾನು!

ಮಾನಹಾನಿಯ ನೆನೆದು ಅತ್ತರೂ ಕಣ್ಣೆರು ತಾನು ಬಾರದು ನನಗೆ ಆಗ!

ಏನ ಹೇಳುವೆ ನಿನ್ನ ಗಂಡನ ಮಾಯವ ! ನೀನು ಒಲಿವುದು ಚೋದ್ಯವಲ್ಲ!

ಇಂತಹ ಚಾಟುಚುರುಕಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ರಾಣಿಯ ಮಹಾರಾಜನೂ
ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಚಾಲಾಕಿನ ನುಡಿಯಾಡುವುದನ್ನು ಮಕರಂದಾಜಿ
ಯಾರಿಂದ ಕಲಿತಳು? ಎಂದು ರಾಜ ಬೆರಗಿನಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿದಂತೆಲ್ಲ ಆಕೆಯ
ಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋದವು.

ಅವಳನ್ನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಬಳಿಗೆ ಕರೆದನು. ಆದರೆ
ಮೊದಲೇ ಬೇಸ್ತುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಆಕೆ ಹತ್ತಿರ ಸುಳಿಯಳು. ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿನದನ್ನು ನೆನೆದು
ರಾಜನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿದಳು:

ಏನು ತಂತ್ರವ ಕಂಡೆ ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ ನೀನೊಬ್ಬ ಮಾನವಪತಿ ಬಂದೆ ಧರಗೆ!
ಮಾನಿನಿಯರ ಕಂಡರೆ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಬುದೇ ತನ್ನ ಧ್ಯಾನವೆ? ಗುರಿಯೆ? ಎಂದು
ಒಲಿದು ನುಡಿದಳು!

ಒಬ್ಬರು ಇಬ್ಬರೆ ನಿನಗೆ? ಏನು ಕಡಮೆಯಾಯ್ತು? ಸಬ್ಬ ಲಗ್ನೆಯೊಳಿದೆ ಹೆಣ್ಣು!
ಹಬ್ಬುವ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಇದಿರ ಹೆಂಗಳ ಕಂಡು ತಬ್ಬಿಕೊಂಬುದೆ ಹೊತ್ತು ತನಗೆ?
ಒಲಿದು ಒಡಬಟ್ಟಳನು ಅಪ್ಪುವುದು ಉಳ್ಳುದು; ತಲೆ ಬಾಚಿ ಹೆಂಗಳ ಪಿಡಿವ
ಕಲೆವಂತ ನೀನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನುಂಟೆ?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ತನ್ನ ಭಾವ ದೊರೆಯನ್ನು ಛೇಡಿಸಿದಳು.
ಹೀಯಾಳಿಸಿದಳು. ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಭರತೇಶ ಅದನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ
ಸುಮನದ್ದನು.

ಆ ಎಲ್ಲ ವರ್ತನೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನುರಿತ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಳು.
ರಾಜನಿಗೆ ತನ್ನ ನಾದಿನಿಯಲ್ಲಿ ಮನ ನಟ್ಟಿದೆ, ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಎಂತಲೇ
ಅವರಿಬ್ಬರು ಹುಸಿ ಜಗಳವಾಡಿ ಋಷಿಪಡುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದಳು.

ರಾಜನಾದರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ಮಾತಿನಿಂದ, ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ
ಸೋಲಿಸಲಾರದೆ, ಆಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು? ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ
ಇದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ, 'ಇನ್ನು ಆರು ತಿಂಗಳು ಹೀಗೆ ಆಡುತ್ತಿರು, ಮಕರಂದೆ; ಅನಂತರ
ನೋಡುವೆಯಂತೆ' ಎಂದು ರಾಜ ಹೇಳಲು ಅದಕ್ಕೂ ಆಕೆ ತಕರಾರು ತೆಗೆದಳು.
'ಅದೇನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುಭಾವ' ಎಂದು ಆಗ್ರಹಿಸಿದಳು.

ರಾಜ : ಹಿಕ್ಕಿ (ಬಿಡಿಸಿ) ಹೇಳಲೆಬೇಕೆ?

ನಾದಿನಿ: ಬೇಕು

ರಾಜ : ಕೇಳು, ನಿನ್ನ ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸವತಿ ಮಾಡುವೆನು!

ಆ ನುಡಿ ಕೇಳಿ ಹರ್ಷಗೊಂಡು ಆಕೆ ಕಂಬದ ಮರೆಗೆ ಓಡಿ ಅವಿತು
ನಾಚಿಕೊಂಡಳು. ರಾಣಿ ಆ ರಾಜಿ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ,
ನಾಳೆಯೇ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯವರನ್ನು ಕರೆಸಿ ತಕ್ಕ ಮಾತುಕತೆಗಳಾಡಿ, ಮುಂದಿನ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಈಗಲೇ ತೊಡಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಾರಿದಳು.

ಇದುವರೆಗೆ ಮಹಾರಾಜನೊಂದಿಗೆ ವಾಗ್ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ, ಅವರ ಮನ ನೋಯಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳು, ಬಾ, ಎಂದು ರಾಣಿ ತಂಗಿಯ ಮನ ಒಲಿಸಿದಳು. ಒಲ್ಲೆನೆನುತ್ತಲೇ ಕೊನೆಗೆ ರಾಜನಿಗೆ ಆಕೆ ಎರಗಿದಳು! ಆಗ ರಾಜ ಒಲವರದಿಂದ ಆಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, 'ಮೊನೆಗಾತಿ ಬಲುಮೋಡಿಗಾತಿ ಮುರುಕಗಾತಿ ಗೊನೆಹಗಾತಿ ಅಮಮಾ!' ಎಂದು ಉದ್ಗರಿಸಿದನು. ಊಟದ ವೇಳೆಗೆ ಎದ್ದು ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ನಡೆದನು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕವಿ ಸರಸದ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮೇಲಿನ ಪ್ರಸಂಗ ಕನ್ನಡ ಜನಪದ ಕಥನಗೀತೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭಾವ-ನಾದಿನಿಯರ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೆನಪಿಸುವಂತಿದೆ.

ಭಾವ : ನೀನು ಬಲು ಚಬುಕುಗಾತಿ ಹೆಣ್ಣೆ!

ನಾದಿನಿ : ಚಬುಕು ಗಿಬುಕೆಂಬುದು ಕುದುರೆಗೆ ಭಾವ!

ಭಾವ : ಮೊನೆಗಾತಿ ನಾದಿನಿ, ಬಿಗುಮಾನವೇನೆ?

ನಾದಿನಿ : ಮೊನೆಗೊನೆ ಎಂಬುದು ಮುಳ್ಳಿಗೆ ಭಾವ.....

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸಾಗುವ ಕಟಕಿ ಸಂವಾದವನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದು ಹೋಲುವಂತಿದೆ.

ಭರತೇಶ ವೈಭವ ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವಾದ ಸನ್ಮಾನಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ, ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕ ರಾಜನು ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡುಂಟಾದವನ್ನು ರತ್ನಾಕರನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯ ಅರಮನೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಭರತೇಶ ಹೀಗೆ ಕೊಂಡಾಡಿದನು, ಎಂದಿದ್ದಾನೆ ಕವಿ.

ರಾಜ : ಸಾರಣೆ ಚೆನ್ನಾಯ್ತು ಕುಸುಮೆ, ಕುಂಕುಮದೊಂದು ಸಾರಣೆ ಚೆನ್ನಾಯ್ತು
ಕುಸುಮಿ!

ತೋರಣ ಚೆನ್ನಾಯ್ತು ಕುಸುಮು, ನಿನ್ನಾಣೆ.....

ಚಳಿಯಗೊಟ್ಟುದು ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಜಿ, ಹೊಸರಂಗವಲಿ ಲೇಸು,

ಕುಸುಮಾಂಗಿ, ನಿನ್ನ

ನಿಳಯದ ಸಿಂಗಾರ ಸೊಗಸಾಯ್ತು ಕುಸುಮಕೋಮಳೆ, ಕೇಳು ಜಿನನಾಣೆ.....

ಕುಸುಮು ಕುಸುಮಿ ಕುಸುಮಾಜಿ ಕುಸುಮೆ, ಎಂಬ ಕುಸುಮಾಂಗಿ ಕುಸುಮಾಲೆ
ಎಂಬ
ಕುಸುಮಿರೆ ಕುಸುಮಿನಿ ಎಂದು ನಲ್ಲಳ ಕುಶಲಿಸಿ ಕೇಳ್ವ.....

ರಾಣಿ : ತವರೂರ ಗಿವರೂರ ಹಂಗ ನಾನರಿಯೆ; ಎಮ್ಮ ಅವನೀಶನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ
ನವನಿಧಿಯುಂಟು;.....

ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ, ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ದಾಂಪತ್ಯ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಅವರು
ಆದರ್ಶ ದಂಪತಿಗಳೆಂದು ಕವಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಕುಸುಮಾಜಿ ಸ್ವಯಂ ಬಡಿಸಲು
ತೊಡಗಿ, ಭರತೇಶ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೂ ಬೆರಗಾಗುವಷ್ಟರಮಟ್ಟಿನ ಭಕ್ತ್ಯ ಭೋಜ್ಯ
ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ಹೇಗೆಲ್ಲ ಹದವರಿತು ಎಡೆಮಾಡಿದಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಹತ್ತಾರು
ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದ ಬತ್ತಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೋಲುವಂತಿದ್ದ ಶಾಲ್ಯನ್ನ,
ಕಲ್ಪಲತೆ ನೀಡಿದಂತಿದ್ದ ಮೇಲೋಗರ, ಲವಣ ಫಲಗಳು, ಕಚ್ಚಡಿ ಎಳ್ಳಪ್ಪಳ,
ಎಳೆಮಿಂಚಿನಂತಿದ್ದ ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಬೆಳುಗ್ಗಲಿನಂತಿದ್ದ ಮೊಸರು, ತಾವರೆಯ
ಹೂವಿನಂತಿದ್ದ ಬಟ್ಟಲುಗಳು, ಹಾಲಿನ ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆಯಂತಿದ್ದ ಕಜ್ಜಾಯ,
ಕರ್ಪೂರ ಕದಂಬ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು-ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭರತೇಶನಿಗೆ ಒಂದೊಂದಾಗಿ
ಎಡೆಮಾಡಿದಳು. ಹೆಚ್ಚೇನು:

ಮುಷ್ಟಾದ ನರರು ಒಮ್ಮೆ ಕೊಂಡರೆ ಆ ಕ್ಷಣದೊಳು
ತುಪ್ಪಳು ಮೀಸೆಯೆ ಮೂಡಿ
ದಪ್ಪವೇರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯ ಧರಿಸಿದ ಹೆರೆ
ತುಪ್ಪವನು ಎರೆದಳು ಪತಿಗೆ!

ಬಟ್ಟವಾಲನು ಚಿಲುಪಾಲನು ಕೆನೆವಾಲನು
ಎಟ್ಟೆವಾಲನು ತನಿವಾಲ
ಬಟ್ಟ ಜವ್ವನೆ ಎಡೆಮಾಡಿದಳು ಅರಸಗೆ
ಬಟ್ಟಲು ಬಟ್ಟಲು ತುಂಬಿ!

ತನಿವಣ್ಣುಗಳ ಸಾರರಸಾಯನವೇನು, ಸಕ್ಕರೆ ಏನು, ಪರಮಾನ್ನವೇನು,
ಪರಿಪಕ್ವ ಫಲಗಳೇನು ರಾಜಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕೊನೆಮೊದಲುಂಟೆ?

ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಚಿತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸೇವಿಸಿ ಭರತೇಶನು ಕೈತೊಳೆದು ಎದ್ದನು. ಅನಂತರ ಅಂತರಾತ್ಮನಿಗೆ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಮೃತಾನ್ನವನ್ನು ಎಂದಿನಂತೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಸುಖದ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿದನು.

ಆಗ ಮಹಾಪತಿವ್ರತಾ ಶಿರೋಮಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಕುಸುಮಾಜಿಯು

ಗಂಡನು ಉಂಡ ಅಗಲ (ತಟ್ಟಿಯ) ತೊಳೆಯದೆ, ಅದರೊಳಗೇ ಇಕ್ಕಿ-
ಕೊಂಡು ತಾನು ಅನ್ನಪಾನಗಳ
ಉಂಡಳು ತೃಪ್ತಿವಡೆದಳು, ಕೈದೊಳೆದಳು ಅ-
ಖಂಡಿತ ಆನಂದವೈದಿದಳು!

ಅನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿ ಎದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಆ ಅಲಂಕಾರದ ವರ್ಣನೆ ಹತ್ತು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗೆ ಸರ್ವಾಲಂಕೃತೆಯಾದ ಕುಸುಮಾಜಿ ಭರತೇಶನು ಒರಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೊಠಡಿಗೆ ಪರಿಮಳಭರಿತ ವೀಳೆಯದ ಪರಿಕರಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋದಳು. ಆಗ ಎಚ್ಚತ್ತಿದ್ದ ದೊರೆಗೆ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹದಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಳು. ಅನಂತರ ಆತನ ಕಾಲನ್ನು ಒತ್ತತೊಡಗಿದಳು. ಆಗ ರಸಿಕಚಕ್ರಿ ಭರತೇಶ ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿ ಅಪ್ಪಿ ಹಿಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ಮಹಾರಾಣಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದಳು:

‘ಆದುದು, ‘ಓಡೆಯ ಮೆಚ್ಚಿ ಕಾಲೊಳೊದೆದ’ ಎಂಬ
ಗಾಡೆ ಇಂದು ಎನಗೆ!’

ಆದರೆ ಭರತೇಶ ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸುಮನಿರದೆ ಮೇಲೆದ್ದು, ಆಕೆಯನ್ನು ಚುಂಬಿಸಿ, ಆಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿದನು. ಆ ದಿವ್ಯದಂಪತಿಗಳ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಅಗತ್ಯವೇನಿದೆ? ಎನ್ನುತ್ತಲೇ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ಓದುಗರು ಹಾಗೂ ಕೇಳುಗರು ಕಾಮೋದ್ರಿಕ್ತರಾಗುವಂತೆ ಕವಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಅವರ ಸುರತ ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತೈದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ ಇವು ಗಮನಾರ್ಹ:

ಬಸವಳಿದು ಅಳೆ ಒಯ್ದು ಎದೆ ಆರಿ, ಮೈ ನುಗ್ಗು
ನುಸಿಯಾಗಿ ಜಡರು ಕೂಡುವರು

ಕುಸುಮಾಜಿ ಭರತೇಶರು ಇಬ್ಬರ ಕೂಟವು ಆ
ಕುಸುಮ- ಭೃಂಗ (ಹೂವು-ದುಂಬಿ) ಕೂಟದಂತೆ!

ಆನಂದವಾರ್ಧಿಯೊಳು ಓಲಾಡಿದಂತೆ ಲೀ-
ಲಾನದಿಯೊಳು ತೇಲಿದಂತೆ
ಆ ನಲ್ಲರ ಆಟವಿದ್ದುದು ನವಿಲು ಉಯ್ಯಲ
ತಾನೇರಿ ತೂಗಾಡಿದಂತೆ!

ಈ ಪದ್ಯದ ಸೊಗಸು ಅನುಪಮ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಹಂಗೇಕೆ ಬೇಕು?
ಹೀಗಿದ್ದಿತು ರಾಜಸನ್ಮಾನದ ಸೊಗಸು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಆ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಕವಿ
ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಂದಿನ ವೀಣಾಸಂಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರಾಜದಂಪತಿಗಳ ಸುಖ ಸಲ್ಲಾಪಗಳ
ವೀಣಾ ವಾದನ ಮತ್ತು ಗಾಯನಗಳ ವರ್ಣನೆ ಬಂದಿದೆ. ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯು
ಭರತೇಶನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ, ತಾನೇ ಮತ್ತೊಂದು
ವೀಣೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತ, ಹಲವು ರಾಗಗಳನ್ನು
ರಾಜನಿಗೆ ಆನಂದ ತುಂಬುವಂತೆ ಹಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಳು, ಎಂಬುದು ಈ
ಅಧ್ಯಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅವಳ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಮೋಡಿ ಹಲವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಬಿಸಿನಗೆ ಯಾವುದು ತಣ್ಣಗೆ ಯಾವುದು
ಹುಸಿನಗೆ ಮುಗುಳುನಗೆಗಳು
ರಸನಗೆ ಎಳೆನಗೆ ಯೆಂಬವು ಎಂತಿಹವೆಂದು
ನಸುನಗುತ ಅವಳು ಪಾಡಿದಳು!

ನೇಮಗಾಣದ ಕಲೆ ಗುದಿಗೆಯ ಹೊಯ್ಯಂತೆ
ನೇಮದ ಕಲೆ ಸುಖಿಗಳಿಗೆ
ಹೂಮಾಲೆಯಿಂದ ಹೊಯ್ಯಂತೆ ಅಹುದು, ಎಂದು ಅತಿ
ಕೋಮಲವಾಗಿ ಪಾಡಿದಳು

ತಾನು ಅವಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುತ ಅವಳು ತನಗೆ ಮೆಚ್ಚುತ
ಆನಂದ ಗೋಷ್ಠಿ ಮಾಡಿದರು!

ಮೆಚ್ಚಿದ ಇನಿಯಳು ಒಂದು ಹುಚ್ಚನುಡಿದರೆ ಎದೆ
ನೊಚ್ಚಗಾಗಿಹುದು ನಲ್ಲರಿಗೆ!

ಅಚ್ಚ ಗಾನವನು ಆಕೆ ಪಾಡುತಿರಲು ಕೇಳು
ಮೆಚ್ಚದಿಹನೆ ಚಕ್ರಧರನು!

ಗಂಡನು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಮನ್ನಿಸಿದಷ್ಟೆಷ್ಟು ಹೊಯ್
ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಉಬ್ಬಿ ಹಾಡುವಳು!

ಮಂಡೆಯೊಲೆದು ಜಿನಜಿನ ಎಂದು ಪಟ್ಟಂಡ
ಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಕೇಳುತಿಹನು!

ಅದೆಲ್ಲ ಅದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಆವೇಗ ಭರಿತವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ
ತೊಡಗಿ ಆನಂದಿಸಿದರು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕವಿ ದೀರ್ಘ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಮಲಮೂತ್ರವಿಲ್ಲದ ದಿವ್ಯಾಂಗನು ಆ ರಾಯ!

ಲಲಿತಾಂಗಿ ಪದ್ಮಿನಿ ಜಾತಿ!

ಒಲಿದು ಕೂಡುವ ಸುಖ ಸುರಲೋಕ ಸುಖದ ಹಂ-

ಬಲ ಮರೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದುದಾಗ!

ಅವರು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ನಾನ ಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ನಂತರ ರಾಜ
ನರ್ತಕಿಯರಿಂದ ದಿವ್ಯ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುವ
ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಆಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಭರತೇಶನು ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ ಕುಳಿತು
ಜನಮುನಿಗಳ ಹಾಗೂ ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರರ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು
ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡನು, ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿ ವೀಣಾಸಂಧಿಯನ್ನು
ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಂದೆ ಪೂರ್ವನಾಟಕ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ನರ್ತನದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕವಿ
ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಬಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಮಯಶಿಲ್ಪಿ ನಿರ್ಮಿತವೋ ಎಂಬಂತೆ ಅತ್ಯಂತ
ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದ ನರ್ತನ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರರು, ಕಲಾವಿದರು,
ಪರಿವಾರದವರು, ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲ ಉಚಿತಾಸಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು.
ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನೂ ಮುಂದಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು.

ತೆರೆ ಸೇಲೆ ಮರೆಯೊಳು-ಆ ತೆರೆದ ಗವಾಕ್ಷದೊಳು

ಒರೆದು ನೋಡುತ ಬಾಹ್ಯ ಜನವ

ಅರಸಿಯರಿದ್ದರು ಭೂಪಾಲನ ಎಡಬಲದ

ಎರಡು ಪಕ್ಕದೊಳು ಸಾಲಾಗಿ

.....

ತಾಳಧಾರಿಯು ತಾಳವಿಡಿದಾಗ ನೃತ್ಯದ
ತಾಳ ತೋರುವವೊಲು ನಿಂದು
ಕೇಳಿಸಿದನು ಹೊಸಪರಿಯಾಗಿ ಮುನ್ನೆಂದು
ಕೇಳಿಸಿತಿಲ್ಲ ಇಂತುಟು ಎನಿಸಿ!

ಮಧ್ಯ ವಿಲಂಬ ದ್ರುತದ ನೆಲೆಯರಿದು ಸು-
ಸಾಧ್ಯ ಶತ-ಅಷ್ಟತಾಳಗಳ
ಅಧ್ಯಕ್ಷವರಿದು ಕೇಳಿಸಿ ನಿಂದನು.....

ಒಲೆವ ಮಸ್ತಕ, ಶ್ರುತಿಗೆಟ್ಟೆ ಎಡಗಿವಿ, ತೊಡೆಗೆ-
ಅಳವಟ್ಟ ಮದ್ದಳೆಯಿಂದ
ಹಲವು ಕತ್ತರವ ಕಳಾಸವನರಿದು ಮ-
ದ್ದಳೆಗೆ ಕೇಳಿಸಿ ನಿಂದನೊಡನೆ
.....

ಧಕ್ಕೆ ನಾಟ್ಯಾನಕ ಚಂಪೆ ಕಿಂಕಣೆ ಡೌಡೆ
ಕುಕ್ಕುರು ತುಡುಮು ರಿಂಚೆಯವ
ತಕ್ಕಟ ತೋಕಿಟ ತೋಂಗಿ ತೋಹಂಗಿ ತೋ
ಧಿಕ್ಕಟಿಯೆನೆ ಕೇಳಿಸಿದರು.

ವಾದ್ಯರಂಜನೆಯಾಗಲು-ಒಡನೆ ಮಹಾಗಾನ
ವಿದ್ಯರು ಆ ಎಂದು ರಾಗಗಳ
ವೇದ್ಯಗಾಣಿಸಿದರು, ತಿತ್ತಿ ದಂಡಿಗೆ ಶ್ರುತಿ
ಹೃದ್ಯವಾಗಿರೆ ಹೊಸತೆನಿಸಿ.

ಮುಖವೀಣೆ, ವೇಣು, ಉಪಾಂಗ, ಚೆನ್ನಿನ ಶ್ರುತಿ
ಸಖತನವಾಗಲು ಓಜೆಯೊಳು
ಮುಖರಿಗಾಣರು ರಾಗರಸದೋರಿದರು ಸ್ವರ್ಗ
ಸುಖವ ಕರೆದು ತೋರುವಂತೆ!

ಆಹರಿಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿಯೊಳು ನಾಟಿಯೊಳು ಸ-
ನ್ನಾಹ ಸಾಳಂಗ ರಾಗದೊಳು
ಸೋಹಿ ಸೋಹಿಯ ತೋರಿ ರಾಗಿಸಿ ಸಭೆಗೆ ಸ-
ಮೋಹನ ರಸವ ಸೂಸಿದರು.
.....

ಅನಂತರ ನೇತ್ರಮೋಹಿನಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಮೋಹಿನಿಯರೆಂಬ ನರ್ತಕಿ ಪುತ್ರಿಯರನ್ನು ರಂಗಮಂಚದ ಮೇಲೆ ತಂದು ನರ್ತಿಸಲು ಮುಖ್ಯ ನರ್ತಕನು ಭರತೇಶನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಪಡೆದನು. ಅವರು ತೆರೆ ಸರಿದನಂತರ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಂದು ನರ್ತಿಸತೊಡಗಿದರು.

ನೋಟದೊಳಗೆ ಕೊಂದರು-ಒಮ್ಮೆ ನೋಟಕರನು
ನಾಟಿಸಿ ನಸುನಗೆಯಿಂದ
ಲೂಟಿಮಾಡಿದರು ಮೈ ಒಲೆದಾಟದಿಂದ ಎದೆ
ಕೋಟಿಯ ಕೊಂಡರು ಏನೆಂಬೆ!

.....

ಎತ್ತ ನೀಡಿತು ಹಸ್ತವತ್ತ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ,
ಚಿತ್ರವು ಅಲ್ಲಿಯೆ ತನಿರಸವು
ತತ್ತತ ತಿತ್ತಿತಿ ಯಾರೆ ಯಾರೆ ಎನಲು
ಅತ್ತಿತ್ತಲೊಲೆದು ಹರಿದಳು.

.....

ನೂರೆಂಟು ಕರಣ ನೂರೆಂಟು ನಿಲವು ಹದಿ-
ಮೂರು ಶಿರೋಭೇದವರಿದು
ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರುವತ್ತನಾಲ್ಕು ಭೇದದ ಹಸ್ತ
ತೋರಿ ನರ್ತಿಸಿದಳಾ ಗಣಿಕೆ.

.....

ಸುಳಿದು ಸುತ್ತುವಳು ನಾಟ್ಯದೊಳು ಸಮೋಹನ
ಜಲಧಿಯ ಸುಳಿಯೊ ಎಂಬಂತೆ!
ಬಲಕೆ-ಎಡಕೆ ಒಲೆದು ಹರಿವಳು-ಎಳೆವಿಸಿಲಲ್ಲಿ
ಎಳೆನಾಗ ಹರಿವಂತೆ ಮುರಿದು!

.....

ಇನ್ನು ಉತ್ತರ ನಾಟಕ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಣ್ಣ ಬೆಡಗಿನ ನರ್ತಕಿಯರು ಬಹುಬಗೆಯ ನರ್ತನವನ್ನು ಭರತೇಶನ ಮುಂದೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದುದರ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ತಕದಿಕ ಕಿಣತೋಂಗ ತದಿಕಟ ದಿಮಿದಿಮಿ
ದಿಕುದಿಕು ದಿಮಿಕೆಂಬ ಧ್ವನಿಗೆ

ಚಕಚಕನೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಹಸ್ತಪಾದಗಳ ಸೂ-
ಚಕ ತೋರಿದರು ಸೊಬಗಾಗಿ

ಮೊಗ ಮೊಲೆ ಅಡಿಯಾಗಿ ಕಾಲ್ನೀಡಿ, ಕಾಸೆ ತೋ-
ಳುಗಳು ಅಲುಗುತ ಮೇಲೆ ಬಪ್ಪ
ಮುಗುದೆಯರೆಸೆದರು ಗಗನಗಂಗೆಯೊಳು ಮೆ-
ಲ್ಲಗೆ ಈಸಿ ಬರ್ಪರೆಂಬಂತೆ!

ಹಾಗೆ ನರ್ತಿಸಿದ ಹದಿನಾರುಮಂದಿ ನರ್ತಕಿಯರ ಪೈಕಿ ರೂಪಾಣಿ ಮತ್ತು
ಪದ್ಮಿನಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು, ನಾಟ್ಯದ ನಂತರ ರಾಜನಿಂದ ಬಹುಮಾನ ಪಡೆಯಲು
ಒಲ್ಲದೆ ಮುನಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ನಿಂತರು. ಅದನ್ನರಿತ ರಾಜ ಅವರನ್ನು ಕರೆಸಿ,
ಅವರ ಬೇಸರಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ತಿಳಿಯ ಬಯಸಿದನು. ಆ ನರ್ತಕಿಯರು ತಮ್ಮದ್ದು
ಅಮೋಘ ನೃತ್ಯವೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗಮನಿಸದೆ ರಾಜ ಉದಾಸೀನ
ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ತಮಗೆ ದುಃಖವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು.

ಕೊರವಂಜಿ ಕಟ್ಟಣೆಯೆಂಬ ತಿರುಕವೇಷದ
ಎರಕವ ತೊಟ್ಟಿವೆ ನಾವು?
ಹೊರಗಣ್ಣೊಳು ಎಮ್ಮ ನೃತ್ಯವನು ನೀ ನೋಳ್ವಾಗ
ಹೊರಿಸು ಒಂದು ಕೊರತೆಯ ನಮಗೆ?

ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಗೆ-ಉರುಲೊಡ್ಡಿ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ತನ್ನ
ಅಳ್ಳೆಯ, ಬಾಯ ಹೊಯ್ಯೊಂಡು
ಘೊಳ್ಳನೆ-ಎಲ್ಲರ ನಗಿಸುವ ಕೊರಮರ ವೇಷ
ದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸಿದೆವೆ ನಾವು?

ನೀನು ಈವುದೇನು? ನಾವು ಈಸಿಕೊಂಬುದು ಅದೇನು?
ಚೀನಿ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳ!
ಏನು ದೊಡ್ಡಿತು ಕಲ್ಲು ಲೋಹ ವಂಚಟಿಯ ಅಭಿ-
ಮಾನ ತಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ನಮಗೆ?

ಹೀಗೆ ಮುನಿದ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಭರತೇಶ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಒಲಿಸಿಕೊಂಡು
ಉಡುಗೊರೆ ಕೊಟ್ಟು ಮನ್ನಿಸಿದ ಸಂಗತಿ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

ಭರತೇಶ ವೈಭವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ೧೫ನೆಯ ಸಂಧಿಯಾದ ಶಯ್ಯಾಗೃಹ ವರ್ಣನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಭರತೇಶನು ಮಾಯಾವಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತೆ ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿ, ತನ್ನ ತೊಂಬತ್ತಾರು ಸಾವಿರ ರಾಣಿಯರೊಂದಿಗೂ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಸುಖಿಸಿದನು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಹಸಿಹಸಿಯಾಗಿ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಅತಿಯಾಯಿತು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಬಾರದು. ರತಿಕ್ರೀಡೆ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾನುಸರಣೆ ಬೋಧನೆಗಿಂತ ಅತ್ಯಲ್ಪ. ಜೊತೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಭರತೇಶನ ಮಹಿಮೆ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವುದರತ್ತಲೇ ಕವಿಯ ಗಮನ.

ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವೂ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ವೀರಶೈವಧರ್ಮಸಾರ, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ ಸಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಾನವತಾಧರ್ಮಮುಖಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕಾವ್ಯದುದ್ದಕ್ಕೂ ಲೌಕಿಕಭೋಗ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಯೋಗಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸರಿತೂಗಿಸುವ ಯತ್ನದ ಫಲವಾಗಿ ಭೋಗ, ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ ಧಾರಾಳವಾಗಿಯೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಬರೀ ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ ಒಣಪುರಾಣವಾದೀತು ಎಂಬ ಅರಿವು ಆತನಿಗಿದೆ.

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿ ಜಾನಪದೀಯವೆನ್ನಿಸುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅದೆಷ್ಟು ಸೊಗಸಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ನಿದರ್ಶನಗಳು:

ದೇವನು ಎನ್ನೊಳಗಿದ್ದನೆಂದು ಹಂಸನೊಳಿಟ್ಟು
ಭಾವಿಪುದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವು ಆಬಲೆ.

ಹೊರಗಿಟ್ಟು ಕಂಡರೆ ಪುಣ್ಯವಹುದು, ಪುಣ್ಯ
ನೆರೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವ ಮಾಡುವುದು

.....

ಕಂಚಿನೊಳಗೆ, ಶಿಲೆಯೊಳಗೆ ದೇವನ ನೋಡೆ
ಮಿಂಚುಗಾರಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿಯದು!

.....

ಹೆಡಗೈಯ ಬಗಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಕಳ್ಳಗೆ ಆ ಕಟ್ಟು
 ಸದಲಿದಷ್ಟಕೆ ಸುಖವಹುದು
 ಇಡಿದಿದರ್ ಕರ್ಮಗಳೆಷ್ಟೆಷ್ಟು ಸದಲಿದರೆ
 ಒಡನೊಡನಹುದಷ್ಟು ಲೀಲೆ!

.....
 ಕಿರಿಕಿರಿದಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿ ಕರ್ಮಕೆಡೆ, ಮನೆ
 ತೆರಪಹುದು ಆತ್ಮಗೆ ಆತ್ಮನೊಳು,
 ಕಿರುಚೇಣದಿಂದೊಬ್ಬ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಲ್ಲ
 ತರಿದು ಅಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡುವಂತೆ!

ಪಾರಣಾಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನು ಮಹಾಭೋಗಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆಯೇ
 ಮಾತೃಭಕ್ತಿ ಪ್ರೇಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೂರ್ವ ಶ್ರದ್ಧಾಳುವಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿ
 ಸೊಗಸಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜಮಾತೆ ಸುನಂದಾದೇವಿಯನ್ನು ತನ್ನ
 ಆವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ, ಊಟೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ತನ್ನ ರಾಣಿಯರೊಡಗೂಡಿ
 ಆಕೆಯನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ, ತಾಯಿಯನ್ನು ಹೊನ್ನಿನ
 ತೂಗುಮಂಚದಲ್ಲಿರಿಸಿ ತೂಗಿ ತಣೆದನು!

ತೂಗುಮಂಚದೊಳು ಒರಗಿದ ತಾಯ ಭರತೇಶ
 ತೂಗಿದನಂದು ತೊಟ್ಟಿಲೊಳು,
 ರಾಗದೊಳು ಇಟ್ಟು ಆಕೆ ತೂಗಿದ ಸಾಲವ
 ತೂಗಿ ತಿದ್ದುವನೊ ಎಂಬಂತೆ!

ಎಲೆಯ ಘಳಿಗೆಯ ಕೆಂಬಾಯ್ತೆರೆಗೆ ಊಡುವ
 ತಳವನು ಮೈಗೆ ಪನ್ನೀರ!
 ಚಿಲುಪಾಲನು ಊಡಿ ನೀರೆರೆದು ಆಕೆ ಸಲಹಿದ
 ಬಲು ಋಣವನು ತಿದ್ದುವಂತೆ!

ಹೀಗೆ ಕವಿ ಭರತೇಶನ ಬದುಕಿನ ಎಲ್ಲ ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತ
 ವಿವರವಾಗಿ ಕಾವ್ಯರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಂತಲೇ ಸೂಚ್ಯಾಂಶಕ್ಕಿಂತ ವಾಚ್ಯಾಂಶ ಮಿಗಿಲಾಗಿ
 ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅತಿ ಎನ್ನಿಸುವುದು ಸಹಜ.

ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ, ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಥಮ ಖಂಡವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತ,

ಸಿರಿವೆತ್ತ ಕೋಸಲದೇಶದ ಅಯೋಧ್ಯಾ
 ಪುರದೊಳು ಭರತರಾಜೇಂದ್ರ
 ಸುರಭೋಗದೊಳಗಿದನು ಇದು ಭೋಗವಿಜಯವೆಂಬ
 ಉರುತರ ಪ್ರಥಮ ಕಲ್ಯಾಣ.

ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಭಾಗಗಳು - ಖಂಡಗಳು, ದಿಗ್ವಿಜಯ ಹಾಗೂ
 ಯೋಗವಿಜಯ ಎಂಬವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಜಾನಪದೀಯಾಂಶಗಳನ್ನು
 ಮನಗಾಣುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡೋಣ.

ದಿಗ್ವಿಜಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿನ ಜಾನಪದೀಯತೆ

ಇದುವರೆಗೆ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ, ಭರತೇಶ ಅರೆಕೊರೆ ಇರದ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು
 ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನು ರಾಜನಲ್ಲಿ
 ಬಿನ್ನಪಮಾಡಿಕೊಂಡು, ದಿಗ್ವಿಜಯ ಮಾಡಲು ಇದು ಸಕಾಲ. ಮಳೆಗಾಲ
 ಮುಗಿದಿದೆ. ಚಕ್ರರತ್ನ ಬೇರೆ ಹುಟ್ಟಿ, ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಎಂದು ಮೊರೆಯುತ್ತಿದೆ.
 ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಭರತಷಟ್ಪಂಡವಷ್ಟನ್ನೂ ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಇದು
 ಪ್ರಶಸ್ತ ಸಮಯ, ಎಂದು ನುಡಿದನು.

ಆರು ಖಂಡದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ನಿನ್ನಯ ರೂಪ
 ತೋರಿ ಕೃತಾರ್ಥರ ಮಾಡಿ
 ಮೂರು ಚೋಟೆಂದು ಆರು ಖಂಡವ ಕಂಡು ಬ-
 ಲ್ಗಾರಿಕೆಯೊಳು ಬಹವು ಏಳು!

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಉತ್ತೇಜಿಸಿದನು. ರಾಜನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ, ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ
 ತಕ್ಕ ಸಿದ್ಧತೆಗಳಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು.

ಆ ಕ್ಷಣದಿಂದಲೇ ನಗರದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಪುರಸ್ಕಾರಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು.
 ಚತುರಂಗಬಲಗಳೂ ಸಜ್ಜಾದವು.

ಟಿಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಕಾಲು ಬಾಲ ಸೊಂಡಿಲು ದಂತ
 ಹುಟ್ಟಿ ನಡೆದು ಬಿಷ್ಟ ತೆರದಿ
 ಕಟ್ಟಾನೆಗಳು ಬರುತಿರುವು ನಡೆಸೇತು
 ಕಟ್ಟದರೆಂಬ ರೀತಿಯೊಳು!

ಅಂತಹ ದಳದೊಡಗೂಡಿ ಭರತೇಶನ ರಾಣಿಯರೂ ಪಯಣ ಹೊರಟರು. ರಾಜನಿಗೆ ಮಹಾವಿಜಯವಾಗಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವರು ಉಪವಾಸ, ಪಾರಣೆಗಳ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಶುಭ ಶಕುನಗಳೂ ತಲೆದೋರಿವವು.

ತಾಯಿ ಅರಮನೆಯಿಂದ ತೆರಳಲು ಒಡನೆ ಮುಂದೆ
ವಾಯುಸ ತಿದ್ದಿದುವು ಎರಡು,
ಬಾಯುಬ್ಬಿ ಕಣಕಣೆ ಎಡದಲ್ಲಿ ಕರೆದುವು ಆ
ರಾಯ ಪೋಪಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲಿಗಳು!

ಗಗನದೊಳಗೆ ತನ್ನ ಮುಂದು ಮುಂದುರೆ ಹಾದಿ
ತೆಗೆದು ಎಯ್ಲತ್ತಿದ್ದುದು ಗರುಡ!
ಬಗೆದನುಕೂಲನಾಯಕನು ಅದ ಸನ್ನೆಯೊ-
ಳಗೆ ಧರಣಿಪಗೆ ಕಾಣಿಸಿದ!

ಹಾಗೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟ ಭರತೇಶನ ಅಪೂರ್ವ ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನು ಕಾಣಲೆಂದು ಜನ ಕಾತರಿಸಿ ನಗರದ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಹೊರಹೊರಟ ಭರತೇಶನನ್ನು ಅಂಗವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕಾಶ್ಮೀರಾದಿ ದೇಶಗಳ ಸಮಸ್ತ ರಾಜರೆಲ್ಲ ಬಂದು ಬಂದು ಶರಣುಮಾಡಿ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ರಾಜಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದರು. ಈ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಜರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ರಾಜ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ಪಯಣ ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಲ್ಲಾರ ಕೀಲಾರ ಹೊರೆಯ ತಾಳ್
ತೊಟ್ಟಿಗಳು-ಪಾಸು ಮಂಚಗಳು
ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಭಂಡಾರ ಬೊಕ್ಕಸ ಸಾಗಿ ಬಂದು
ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದುವು ಬೀಡಿನೊಳು!

.....
'ಅರಸು ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂಬ ನುಡಿ ತೋರು
ತಿರಲು ಒಂದು ದಿನವಿದ್ದನಲ್ಲಿ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಮಾಡಿ, ಕೊನೆಗೆ ಗಂಗಾನದಿ ಹರಿಯುವ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ ಭಾಗವನ್ನು ಭರತೇಶನ ದಂಡು ದಳ ತಲುಪಿತು. ಅದರ ವಿವರವನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ:

ಬಡಗಣ ಹಿಮಗಿರಿಯೊಳು ಹುಟ್ಟಿ ತೆಂಕಬಂದು
 ಒಡನೆ ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು
 ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದುದಾ ಗಂಗೆ ಅದರ ಡೊಂಕಿನ
 ಎಡೆಯೊಳು ಬಿಟ್ಟನಾ ಚಕ್ರ!

ಹಾಗೆ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟು ಗಂಗಾಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದನು. ಅವನ ಪಡೆ ಪರಿವಾರವೆಲ್ಲವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿತು. ಅನಂತರ ಬಹುಶಃ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಈಗಿನ ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಾಣುವ ಸದವಕಾಶ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒದಗಿತು. ಆ ಸಮುದ್ರದ ದೃಶ್ಯ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿತ್ತು.

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಪಡುಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು ಮನಸಾರೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಅದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಪ್ರಥಮ ಕನ್ನಡ ಕವಿ. ಅವನು ಭರತೇಶ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಸಮುದ್ರದ ನುಡಿಚಿತ್ರ ಭಾವಗೀತವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಸಾಗರದರ್ಶನ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣ.

ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಮಿಗೆ ಹಾಯ್ದು ತೋರ್ಪ ಸಮುದ್ರದ
 ಕಟ್ಟಳಲಿಗೆ ಚೋದ್ಯಬಟ್ಟು
 ಅಟ್ಟಹಾಸವ ಮಾಡುತ್ತ, ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮೈಯ
 ತಟ್ಟುತ್ತ ತೋರಿ ನುಡಿದರು!

ಅಟ್ಟುವ ತೆರೆಯ ಮುಂದೋಡುವ ತೆರೆಯ ಪೆರ್
 ಬೆಟ್ಟದಂತೆಳ್ಳ ತೆರೆಗಳ,
 ತೊಟ್ಟನೆ ಬಯಲಹ ತೆರೆಗಳನವರು ಕ-
 ಳ್ಳೆಟ್ಟು ನೋಡಿದರು ಅರ್ತಿವಡುತ!

.....

ತುಂತುರು ತೆರೆ ನೊರೆ ಸುಳಿ ಘುಳುಘುಳು ರವ
 ತೂಂತಿಟ್ಟು ಹೊಳೆವ ವಾರಿಧಿಯ

ಇವೊತ್ತಿಗೆ ಸಾಕು, ನಾಳೆಯಿಂದ ಬೇಕಾದಂತೆ ನೋಡಬಹುದೆಂದು ಅವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬೀಡಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು, ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಕವಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಂದೆ ತನಗೆ ಎದುರಾಳಿಯಾಗಲಿದ್ದ ಮಗಧ ದೊರೆಯನ್ನು ಭರತೇಶ ಅಲಕ್ಷ್ಮ ಮಾಡಿ,

ಒಂದಂಬನು ಎಚ್ಚಿ ಅವನ ಒಳಗ ನೋಡುವೆನು ಉಗು-
ರಿಂದ ಹೋಹದಕೆ ಏಕೆ ಕೊಡಲಿ ?
ಬಂದರೆ ಒಂದೊಳ್ಳತು, ಬಾರದರೆ ಎರಡೊಳ್ಳಿ-
ತಂದು ತೋರುವೆನು ಎನ್ನ ಪರಿಯ!

ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಆತನನ್ನು ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡುದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ರತ್ನಾಕರ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಕವಿಗೆ ಸಮರಕಲೆಯ ಪರಿಚಯವಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ನಿರ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ನೋಡಿ:

ನಿಡುಬಿಲ್ಲ ರಥದ ಮೇಲೂರಿ ದಕ್ಷಿಣದೊಂದು
ತೊಡೆ ಸೋಂಕಿ ಬಾಗಿಸಿ ಹದೆಯ
ಎಡಗೈಯೊಳೇರಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವಡದನು
ಸಿಡಿಲವೀಣೆಯ ಮುಟ್ಟಿದಂತೆ!

ಮಾಗಧನ ಪೌರುಷದ ವರ್ಣನೆಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ:

ಕೇಳುತ, ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗಿ ಮಾಗಧನು ಮೈ
ತೂಳವೆದ್ದು ಔಡಕಚ್ಚಿದನು!
ಸೀಳುಸೀಳು ಓಲೆಯ ಸುಡುಸುಡು ಎಂದನು ತನ್ನ
ಬಾಳ ಸೀಳ್ ಸುಡುಸುಡು ಎಂಬಂತೆ!

ಹಲ್ಲ ಕಡಿದು ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪೇರಿ ತುಂಬುರ
ಕೊಳ್ಳಿಯಂತೆ ಉರಿ ಛಿಟಿಛಿಟಿ
ಅಲ್ಲಾಡಿ ಮಿಸೆ ಸೆರೆತು ನೋಡಿ ನುಡಿದನು
ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಅದನು ಓದಿದವನ!

ಆದರೆ ಭರತೇಶನ ತೇಜ ಪರಾಕ್ರಮದೆದುರು ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಆತ ಸೋತು ಶರಣಾದನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇತರ ರಾಜರೂ ಮಣೆದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕವಿ ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಗೆ ವೀರರಸ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೂ ತಿಳಿದಿದ್ದುದರ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

ಭರತೇಶನಿಗೆ ಆದಿರಾಜನೆಂಬ ಮಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಶುಭಸಂದರ್ಭದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕವಿ ಆದಿರಾಜೋದಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ತಂದೆಯ ಚೆಲ್ಲೆ, ತಂದೆಯ ರೂಪೆ, ತಂದೆಯೊಂದು
ಅಂದವೆ, ತಂದೆಯ ನೋಟ,
ತಂದೆಯ-ಅಚ್ಚನೊಳು-ಒತ್ತಿದಂತಿದರ್ಥನು ಆ ರಾಜ-
ನಂದನ ತಂದೆಯ ಅಂಕದೊಳು!

ಅರಳೆಲೆ ಮಾಗಾಯಿ ಕುಂಡಲ ಹಸ್ತದ
ಮುರಿ ಮಣೆಮಯದ ಉಡಿದಾರ
ಬೆರಳುಂಗುರ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಅಂದುಗೆ ಮೆರೆದುವು ಆ
ಭರತರಾಜೇಂದ್ರನ ಆತ್ಮಜಗೆ!

.....

ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ರತ್ನಾಕರ ಆದಿರಾಜನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮಗು ಮುಂದೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಪಡೆದಿದ್ದನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿರುವುದು ಹೀಗೆ:

'ಬೀಜಕೆ ಬಿಡುವುದ ಹೀಚನೊಳು ಅರಿ' ಎಂಬುದು
ಈ ಜಗದೊಳಗುಳ್ಳ ಗಾಡೆ!
ರಾಜ, ನಿನ್ನಣುಗನೊಳ್ ತೋರಿತು, ಈತನೆ ಚಾಗಿ
ರಾಜಾಗ್ರಣೆ, ಎಂದರು ಒಸೆದು!

ಅನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣಿ ಕುಸುಮಾಜಿಯೂ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಆ ಹಸುಳೆಯನ್ನು ಕಂಡು ರಾಜ ತುಂಬ ಹರ್ಷಿತನಾದನು, ಎಂದೆಲ್ಲ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತ

ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಮಾಗಧರಾಜನೂ ಶರಣಾಗಿ ಬಂದು ಭರತೇಶನ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾದನು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾವ್ಯದ ೨೮ನೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯಾರ್ಥಪರ್ವತದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ:

ನಾಡಾಡಿ ಗಿರಿಯಲ್ಲ ವಿಜಯಾರ್ಥಗಿರಿಯದು
ನೀಡಿ ಮೇಘವ ಮುಟ್ಟುತ್ತಿಹುದು!
ಮೂಡಣ ಪಡುವಣ ಅಬ್ಬಿಯ ಮುಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ
ಗೋಡೆಯಂತೆಸೆವುದು ಏನೆಂಬೆ!

ಆ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದ ಗಗನವಲ್ಲಭಪುರ ಮತ್ತು ರಥನೂಪುರ ಚಕ್ರವಾಳಪುರಗಳೆಂಬ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ನಮಿರಾಜ ವಿನಮಿರಾಜರೆಂಬವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ವಿವರವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ದುರ್ಗಮ ಗವಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನೊಡೆದು ಸೇನೆ ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಖೇಚರ, ಭೂಚರ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರೊಂದಿಗೆ ಭರತೇಶನ ವಿವಾಹವೂ ಭರದಿಂದ ನಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಂಕಮಾಲಾಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಭರತೇಶ ತನ್ನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಶಾಸನವನ್ನು ಇತರ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಒರೆಸಿಹಾಕಿ, ಬರೆಸಿದ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಅದು ಜೈನ ಶಾಸನವಾದ್ದರಿಂದ ವಜ್ರದಂತೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಭರತೇಶನ ಮಹಿಮಾವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಪುತ್ರವೈವಾಹ ಸಂಧಿಯ ಕೊನೆಗೆ,

ಪುತ್ರಸಹಸ್ರರ ಮದುವೆ ಮಾಡುತ ಚಕ್ರಿ,
ಪುತ್ರಿಯರೈನೂರ್ವರು-ಅವರ
ನೇತ್ರದಣಿಯೆ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿಗೆ
ಪುತ್ರ ವೈವಾಹದ ಸಂಧಿ

ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಶುಭ ವೈಭವಗಳಿಂದಲೇ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಭರತೇಶನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆಯ ಅಂತಿಮಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬಾಹುಬಲಿಯೊಂದಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಅನುಸಂಧಾನ ಪ್ರಸಂಗ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ್ದು. ಮೂಲಕಥೆಯಲ್ಲಿಯಂತೂ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಿಗೆ ಯುದ್ಧವೇ ನಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ

ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಸ್ತದವೇ ಇರದೆ, ಸರಳ ಸಂಧಾನ ಮತ್ತು ಬಾಹುಬಲಿಯ ಶರಣಾಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕಾವ್ಯದ ೪೭ನೆಯ ಸಂಧಿಯಿಂದ ತೊಡಗುವ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿ ನವಕಾಮದೇವನಂತಿದ್ದ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಸಭಾವರ್ಣನೆಯೇ ಆದಿಯಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದರ ಕೆಲವು ವಿವರಗಳನ್ನು ಜಾನಪದೀಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಕಾಮದೇವನ ಆಸ್ಥಾನ ಸಂಧಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಹೆಸರಿಸಿರುವ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಂತಹ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಭರತನಿಗೆ ಏಕಮಾತ್ರ ಸವಾಲಾಗಿ ಸೆಡ್ಡುಹೊಡೆದು ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ ತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಂತಹ ಅಭಿನವ ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಅತಿಸುಂದರನೂ ಆಗಿದ್ದವನಾದ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ವರಕವಿ ರತ್ನಾಕರ ಸಾಕಷ್ಟು ಮಹತ್ವ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕಲಿಗಾಲದ ಕಾಮದೇವನೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿ ನುಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೇ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಬಲ್ಲಂಥ ಶ್ರೀಮಂತನೂ ರೂಪುವಂತನೂ ಗುಣವಂತನೂ ಆಗಿದ್ದ ಯುವರಾಜ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಸಭಾವರ್ಣನೆಯೊಂದಿಗೆ ಆ ಪಾತ್ರದ ಮಹತ್ವದತ್ತ ಬೆಳಕು ಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬಾಹುಬಲಿ ಯುವರಾಜನಾಗಿ ತನ್ನ ತಂದೆ ಆದಿದೇವನಿಂದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು, ಪೌದನಪುರ ಎಂಬ ನಗರವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಭರತೇಶ್ವರ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವದ ಪಟ್ಟಿ ಪಡೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಚಕ್ರರತ್ನವೆಂಬ ದಿವ್ಯ ಆಯುಧವನ್ನು ಯಾಗದ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲೆಡೆಯ ರಾಜರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ತನ್ನವರನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ಪೌದನಪುರದತ್ತ ವಿಜಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದನು. ಆ ನಗರದ ಹೊರವಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಚಕ್ರರತ್ನ ಮುಂದುವರಿಯದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ತಿಳಿಯಲಾಗಿ, ಆ ನಗರದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಶರಣಾಗಬಯಸದ ಸೋದರ ಶತ್ರುಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರರತ್ನ ನಿಂತಿತು, ಎಂಬ ಅಂಶ ತಿಳಿಯಿತು.

ಈಗ ಅವರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಒಳಗುಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲದೆ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತಿಲ್ಲ. ದಿಗ್ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸದೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪಟ್ಟ ದಕ್ಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಆ ಧರ್ಮಸಂಕಟದ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಭರತೇಶನು ತನ್ನ ಸೋದರರಾಗಿದ್ದ ಬಾಹುಬಲಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿ ಕಳುಹಿಸಿ, ಅವರು ಬಂದು ಶರಣಾಗತರಾಗುವಂತೆ ನಿರೂಪ ಹೊರಡಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಓದಿದ ಪುರುದೇವನ ಇತರ ಪುತ್ರರು,

ಕಡೆಗೆ ಅವರೆಲ್ಲರು ಆ ಲೇಖನಾರ್ಥವನು ಓದಿ
ಪೊಡವಿಯಾಸೆಯ ಬಿಟ್ಟರು ಒಡನೆ.
ತಂದೆ ಕೊಟ್ಟ ಉಂಬಳಿಯೊಳಗಿದು ತನಗೆ ಇನ್ನು
ವಂದಿಸೆ (ಶರಣಾಗಲು) ಬಾಳ್ವೆವೆ? ಎಂದು
ಒಂದನೂ ನುಡಿಯದೆ ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ ಎಯ್ಯ
ತಂದೆಯೊಳ್ ತಪತಾಳ್ದರು ಅವರು!

-ಕುಡುವಿಲ್ಲ 'ಮನಘನಂತಿದ್ದ ಬಾಹುಬಲಿ - ಪೊರಗಾಗಿ' (ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಉಳಿದ ತೊಂಬತ್ತು ಮೂರು ಜನ ಸೋದರರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸನ್ಯಾಸ ಪಡೆದರು, ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ತಲಪುತ್ತಲೇ ಭರತೇಶನು ತೀವ್ರ ಮರುಕಗೊಂಡನು. ಆದರೆ ಆತನ ಪತ್ರ ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ತಲುಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೂ ತನ್ನ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರವನ್ನು ತಲುಪಿಸುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನೆಂಬ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಯನ್ನು ಬಾಹುಬಲಿಯ ಅರಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆತನು ತಕ್ಕ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳಿಂದ ಪೌದನಪುರ ತಲುಪಿದನು.

ಪೌದನಪುರ ಹೇಗೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿತ್ತು, ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಚಂದೆಂಗಿನ ಎಳೆನೀರು ದ್ರಾಕ್ಷವ ಖರ್ಜೂರ ಪ-
ಕ್ಷಂದಾಳ್ ಮಾದಲಪಣ್ಣ
ಬಂದ (ಕಳಿತ) ಮಾವು ಹಣ್ಣು, ಅರನೇರಿಲ ಪಣ್ಣಳ
ವೃಂದದ ಅಂಗಡಿಗಳು ಒಪ್ಪಿದುವು!

ನವಿಲು ಅಂಚೆ (ಹಂಸ) ಕೋಗಿಲೆ, ಕೊಳವಕ್ಕಿ ಕೊಂಚೆ ಪಾ
ರಿವ, ಗಿಳಿ, ಬಾಣಾಂಕಗಳನು

ಹವಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕೊಡುವರಿಂದ ಜನಕೆ ಕಾ-
ಮವನೆ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಆ ನಗರ!

ಇನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳೂ ಸೊಗಸಾಗಿ ರಸಿಕರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.
ಅಲ್ಲಿ ಜನ,

ಉಗುರತಿದ್ದು, ಉರೆ ಪಲ್ಲ ಸುಲಿ (ತೊಳೆ) ಹುಬ್ಬ ತಿದ್ದು ಪ-
ನ್ನೆಗಳ ತಿದ್ದು, ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಆ
ಮುಗುದೆ ಮಧ್ಯಮ ಲೇಸು ಬಾಲೆ, ಪ್ರಗಲ್ಬೆ ಏ
ಸೊಗಸು? ಎನುತಿದರ್ರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ!

ಸಂಪಗೆ ಮರುಗ ಹೊಂಗೇದಗೆ ಸುರಗಿಯ
ಜೊಂಪೆ ಮುಂತಾದವು ಉಷ್ಣ!
ಕಂಪಿನ ಮೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪದ್ಮ ಲಾವಂಚ
ತಂಪು, ಎನುತಿದರ್ರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ!

ಇಂತಹ ಪದ್ಯಗಳು ಪೌದನಪುರದ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಹೇಗೆ ಭೋಗಿಗಳಾಗಿ
ಲೌಕಿಕ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು, ಎಂಬುದನ್ನು
ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಜನತೆಯ ಅಂತರಂಗದ ಕನ್ನಡಿಗಳೂ ಹೌದು. ಇಂಥ ಕಡೆ
ಜಾನಪದೀಯತೆ ಜಾಗರವಾಡಿದಂತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಬಗೆಯ
ಪದ್ಯಗಳು ಈ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಅಂಥದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಯು
ಬಾಹುಬಲಿಯ ಅರಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲನ್ನು ತಲುಪಿದನು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಗ
ಜೀವನವೇ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ವಾಣಿಲೋಚನೆ (ಹರಿಣಾಕ್ಷಿ) ಏರುಜವ್ವನೆ ಲಲಿತಾಂಗಿ
ಮಾಣಿಕ ತೊಡುಗೆಯ ತೊಟ್ಟು
ವೀಣೆಯ ಪಿಡಿದೊರ್ವಳು ಎಯ್ಯುತಿದರ್ರು ಪಂಚ
ಬಾಣನ ಓಲಗಕೆ ಒಳಗಡಗೆ!
ಚೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರ ಉಪ
ಅಂಗ ಮುಂತಾದುವನು ಅಂತು
ಅಂಗಜನ ಓಲಗಕೆ ಅಡಿಯಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಗಾನ
ಅಂಗನೆಯರ ನೋಡುತಿದರ್!

ಹಾಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವೋಪೇತವಾಗಿದ್ದ ಯುವರಾಜ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಒಡ್ಡೋಲಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನು ಓಲಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ಬೆಂಗಡೆಯೊಳಗೆ ಎಂಟುಸಾವಿರ ತನ್ನ ರಾಜ
ಅಂಗನೆಯರು ತೆರೆಯೊಳಗೆ
ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಮಂತ್ರಿಸಖರು, ತನ್ನ ಓಲಗ
ಪೆಣ್ಣೆಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ಕಾಮನಿರ್ದ!

ಅರಲ ಸಿಂಹಾಸನದ ಅಗ್ರದೊಳು ಅಂಚೆಯ
ಕೊರಳ ತುಪ್ಪಳಗದ್ದುಗಯೊಳು
ನರ ಸುರ ನಾಗಲೋಕದ ಮೋಹನಾಂಗವೆ
ಪುರುಷರೂಪಾಂತವೊಲು ಇರ್ದ!

ಹಾಗೆ ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಭರಿತರಾಜ ಸಭೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರುತ್ತಿರಲು, ಅದರ ನಡುವೆ ನವ ಮನ್ಮಥನಂತಿದ್ದ ಬಾಹುಬಲಿಯು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಬಂದಂತಿದ್ದನು, ಎಂದು ಕವಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಂದರೆ, ಯೋಗ -ಭೋಗಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸದಾ ತೂಕವಾಗಿ ಬದುಕುವ ಆದರ್ಶ-ಭರತೇಶ್ವರನದಾದರೆ, ಸಕಲ ಭೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬದುಕುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಾಹುಬಲಿ ಹಿಡಿದು ನಡೆದಿದ್ದನು, ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಂಥ ಯುವರಾಜರನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಲೆಂದು ಬಂದಿದ್ದ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಆತನನ್ನು ಯುವರಾಜನಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನು ದೊರೆಗೆ ತಕ್ಕ ಕಾಣಕೆಕೊಟ್ಟು ದೂರ ನಿಂತು ಕಾಲೆರಗಿದನು.

ಆತನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದ ಯುವರಾಜ ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಆತನೊಂದಿಗೆ ಹೀಗೆ ಸಂವಾದಿಸಿದನು:

ಬಾಹುಬಲಿ : ಎತ್ತಣೆಂ ಬಂದೆ? ನಿನ್ನೊಡೆಯನ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ
ಸುತ್ತಿಸಿ ತಂದೆಯ್ಯೆ?

ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ : ಎತ್ತನೆಂದ ಎಂಬೆಯ? ನಿನ್ನ ಕಾಣುವ ಪುಣ್ಯದ
ಆತ್ತನೆಂ ಬಂದನು; ಆದಿರಲಿ
ಸುತ್ತಿಸಿ ತಹಕಾರು ಜಗವ ಸುತ್ತಿಪ ಕಾಮನ
ಆತ್ತನೆಂ ಪಿರಿಯನನು?

ಬಾಹುಬಲಿ : ನೀನು, ನಾಗರನು, ಮುಂತಾದ ಪ್ರಚಂಡರು
ಸೇನಾಧ್ಯನು ಆ ಮಂತ್ರಿ ಕೂಡಿ
ಏನೇನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ದೊರೆಯನು?
ಇರಲು. ಈಯದೆ (ಸುಮ್ಮನಿರಲುಬಿಡದೆ) ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಎಳೆಸುತಿಹಿರಿ, ನಿಮ್ಮ
ದೊರೆ ಎಂತು ನಡೆದನು - ಅಂತು ಅದನ
ಪುರೆಯಿಟ್ಟು ಪೊಗಲ್ವಿರಿ, ನಾಡ ಸುತ್ತಿಸಿ ತಂದ
ಪರಿ ಲೇಸು ಲೇಸು!

ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ : ಪರತಂತ್ರ ಚರಿತನೆ ನಿಮ್ಮಣ್ಣ? ನಾವು ಒಂದನು
ಒರೆದು (ಹೇಳಿ) ಉಬ್ಬಿಸುವರೆ? ಉಬ್ಬಿಸಲು
ಭರತೇಶನು ಉಬ್ಬಾಳೆ? ನೆರೆ ಜಾಣ ನೀವು ಇಂತು
ವಿರಚಿಸುವರೆ ಸ್ವಾಮಿ?

ಬಾಹುಬಲಿ : ಹೋಗಲ್ವೆ, ಬಿಡು ಬಿಡಾಮಾತ, ಇನ್ನು ನೀವು ಒಳ್ಳೆ-
ತಾಗಿ (ತಾನೆ) ವರ್ತಿಸುವಿರೈ!
ರಾಗಾರ್ಥ, ನಾನೊಂದ ಕೇಳೆ, ನೋಯದಿರು

ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ : ಆಗಲಿ, ಉಸುರಿ ಸ್ವಾಮಿ!

ಹಾಗೆ ತನ್ನ ವಾದಕ್ಕೆ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದ ಬಾಹುಬಲಿ ಕುಮಾರನು, ನೀವು
ಪರ ಬಡದೊರೆಗಳನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡು, ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು
ತಂದಿರಿ. ಅಲ್ಲವೆ? ನೀವೇ ಶೂರರಯ್ಯ! ಎಂದು ಮೂದಲಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ
ಉತ್ತರವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನು, ನಾವು ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ವ್ಯಂತರರು ಖೇಚರರೇ
ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕಪ್ಪ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಬಂದೆವು, ಎಂದನು. ಪರರ
ಒಡವೆಗೆ ನಮ್ಮ ರಾಜ ಆಶಿಸುವಂಥವನೆ? ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಇದೆ.
ಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಅದೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯಷ್ಟೆ ಈ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ,
ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡನು. ಯಾರಿಗೂ ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ
ನಮ್ಮ ಅರಸನು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದನು.

ಅವನ ಸಾಹಸಕೆ ಇದಿರಹರು ಯಾರು ಜಗದೊಳು?
 ಜವನೆ (ಯಮನೆ?) ಮೃತ್ಯುವೆ? ದೈತ್ಯಕುಲವೆ?
 ಅವರು ಮೆಚ್ಚುವರು! ನಮ್ಮೊಡೆಯ ನಾಡಾಡಿಯೆ?
 ವಿವರಿಸು ಸ್ವಾಮಿ!

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಆಗ ಬಾಹುಬಲಿ ನುಡಿದು, ಇಂದಿಗೆ ಈ ಸಭೆ ಮುಗಿಯಲಿ. ನಾಳೆ ಆತನನ್ನು
 ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ, ಎಂದು ಸಭೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು.

ಮುಂದಿನ ಸಂಧಿಯ ಹೆಸರು ಸಂಧಾನ ಭಂಗ ಸಂಧಿ. ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನ
 ಸಂಧಾನತಂತ್ರ ವಿಫಲವಾದುದರ ಕಥೆ. ಅದರ ಮೊದಲಿಗೆ, ಮಾರನೆಯ ದಿನದ
 ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ ತನ್ನ ರಾಜನ ವಿಜಯೋತ್ಸವದ ವರದಿ ನೀಡಿದನು.
 ಅನಂತರ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ನಿಮ್ಮ ಭೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ಸೌಭಾಗ್ಯ
 ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿಯಷ್ಟೆ ಈ ಸಂಧಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಎಂದೆಲ್ಲ ಅನುನಯದಿಂದ
 ಹೇಳಿದನು.

ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಬಾಹುಬಲಿ ನಾನೇನೊ ಬಂದು ನಿಮ್ಮ ರಾಜರನ್ನು
 ಸಂಧಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ನನಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ಬೇರೆ ಕೆಲಸವಿದೆ.
 ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಅರಸನನ್ನೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುತಾ. ನಾವು ಇಲ್ಲಿಯೇ
 ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗೋಣ, ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದನು!

ಬಾಹುಬಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿದು

ಬಲ್ಲೆವೈ ನೀನಿಷ್ಟು ಜಾಣನೆಂಬುದ! ಮಾತಿ-
 ನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಚಾಳಿಸದಿರು (ಮರುಳಾಗಿಸಬೇಡ)
 ಸಲ್ಲದು ನನಗೀಗ ಬಹುದಕೆ, ಹೋಗು ಎಂದು
 ಮಲ್ಲಿಗೆಕೋಲನು ಆಡಿದನು!

ಅಣ್ಣನ ಮಾತಿಗೆ ಹೀಗೆ ನೀವು ಉದಾಸೀನತೆ ತೋರುವುದು ತರವೆ?
 ಎಂದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಾಹುಬಲಿಯು,

ಅಣ್ಣಲ್ಲ ಎಮಗೆಆತ; ಒಡೆಯನ್ನೆ! ನೀನಿಂತು
ಬಣ್ಣವಿಕ್ಕದಿರು ಸಾಕು, ಎಂದ!

ದಂಡುವೆರಸಿ ನಿಂದು, 'ಕಾಮನ ಕರೆ' ಎಂದು
ತೊಂಡರ (ಅಪರಾಧಿಗಳ) ಕರೆಸುವಂತೆ ಎನ್ನ
ದಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು! ಅಣ್ಣನೊ? ಈತನು ಒಡೆಯನೊ!
ಕಂಡುದ ಹೇಳು ನೀನು, ಎಂದ.

ಚಕ್ರ ನಿಂದರೆ, ನನ್ನ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬ ಪ-
ರಾಕ್ರಮಾರ್ಥಕೆ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟು
ಚಕ್ರಕಳುಹೆ ಬಂದು, ಬಣ್ಣವ ನುಡಿಯುವೆ?
ವಕ್ರವನು ಅರಿದೆ, ಹೋಗು ಎಂದ.

ಏನಿಷ್ಟು ಸೊಕ್ಕು ನಿಮ್ಮೊಡೆಯಗೆ? ಧರಣಿಯ
ಭೂನಾಥರು ಎರಗೆ ತಣಿಯದೆ,
ಸೇನೆಯ ಮುಂದೆ ಎನ್ನನು ಎರಗಿಸಿಕೊಂಬ ಬಲ್
ಮಾನಕೆ ನಾನು ಎಯ್ಯಬೇಕೆ?

ಪೇತುಗಳಲ್ಲೆ ಪೇಚರರು ಭೂಚರರೆಲ್ಲ?
ಭೂತಗಳಲ್ಲೆ ವ್ಯಂತರರು?
ಪೇತು ಭೂತಗಳು ಅಂಜಿ ನಮಿಸಿದರೆ ಮೀನ-
ಕೇತುವು ಎರಗುವನೆ ತನಗೆ?

.....
ತುಂಬಿದ ರಾಜ್ಯವ ತನಗಿತ್ತು ಪಿತ ಕಿರಿದು
ಉಂಬಳಿ ಇತ್ತನು ನನಗೆ;
ಕಣ್ ಬೆಳಗು ಇದ ನೋಡಿ ಕೆಚ್ಚಗಾದುದೆ (ಕೆಂಪಾಯಿತ?) ನಮ್ಮ
ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಒಡಲ ಅಣ್ಣಗೆ? ಎಂದ!

ಬಿಡೆಯಲಾ ನಿನ್ನ ಜಾಣ್ಮೆಯಮಾತ? ನನಗೊಂದು
ಪೊಡವಿಯ ಆಸೆಯ ತೋರಿ ಕರೆದು,
ಒಡೆಯನ ಕಾಲ್ಗರಗಿಪೆನೆಂದು ನೆನವೆಯ್ಯೆ?
ಬಡಮನದವನೆ ನಾನು? ಎಂದ.

ಗುಣಕಿರಗುವೆನಹುದು ಅಣ್ಣನೆಂದು, ಒಮ್ಮೆಯು
ಕಣಕಿರಗುವೆ ತಾನೀಗ?

.....
ಹೆಡ್ಡರು ಎನ್ನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರು ಈತನ ಓಲೆ ಕೇಳು
ಒಡ್ಡಳಿದು ಓಡಿದರ್ ತಪಕೆ!
ದೊಡ್ಡಕಾರ್ಯವ ತೋರುತ್ತಿದ್ದನು ನನ್ನೊಡನೆ
ಒಡ್ಡುಗೂಡಿದ್ದರಾದರೆ, ಎಲ್ಲ!

ಅಪ್ಪಾಜಿ ಕೊಟ್ಟ ತೇಜದೊಳು ಎನ್ನ ಸೋದರರು
ಒಪ್ಪದೊಳಿರಲಿ, ಎಂಬನು ಅಣ್ಣ;
ಕಪ್ಪವ ತೆರಲಿ, ಎರಗಲಿ, ಎಂಬನ್ ಅಣ್ಣನೆ?
ತಪ್ಪಲ್ಲ, ಲೇಸಣ್ಣ! ಎಂದ!

ಉತ್ತಮರಾಣಿಯ ಮಗನೊಬ್ಬನು ಎನ್ನನು
ತೊತ್ತಿರಮಗನ ಕಾಣ್ತಂತೆ
ಒತ್ತಂಬದಿಂದೆನ್ನ ಕರೆಸುತ್ತಿದ್ದನು! ಭಾಗ್ಯ-
ವೆತ್ತ ಅಣ್ಣನಲ್ಲ? ಲೇಸು ಎಂದ!

ಅಟ್ಟುವ ಓಲೆಗಳನಟ್ಟಿ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಅನುಜರ
ದಟ್ಟಿಸಿ ತಪಸಿಗೆ ಓಡಿಸಿದ!
ದಿಟ್ಟನೆಂಬುದನರಿದು ಎನಗೀಗ ಕೆಳೆಯನನು
ಅಟ್ಟಿದನೈ, ಬಲ್ಲೆವು ಎಂದ!

ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕೆ ಎನಗೆ ನಿನ್ನ ಒಡೆಯನ ಗುಣವನು ಒ-
ಕ್ಷಣಿಸುವಾಗ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಪ
ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿದೆ, ನನ್ನ ಕೆರಳಿಸಬೇಡ, ದ
ಕ್ಷಿಣ; ಹೋಗು ಹೋಗು, ಸಾಕು, ಎಂದ !

ಅಂತಹ ಕಠಿಣ ನುಡಿ, ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಡು ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ
ಕಂಬನಿದುಂಬಿ ಅಳತೊಡಗಿದನು. ನನ್ನಂತಹ ಪಾಪಿಗಳು ಇನ್ನುಂಟೆ? ಎಂದು
ಆತ್ಮಭರ್ತನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ಆ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಮಂತ್ರಿ ಪ್ರಣಯ ಚಂದ್ರಮನು ಮಾತಾಡಿ
ದೊರೆಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಮಾತಿನ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿದನು.

ಪುರುಷರಮೇಶನ ಸುತರು ನೀವಿಬ್ಬರೂ
ವಿರಸವ ನುಡಿದು ಆಡಿದಾಗ

ಧರೆಯೊಳಿದ್ದವರಿನ್ನು ಸಹಜದಿ ನಡೆವರೆ?
ಮರುಳುಗೊಂಡು ಆಡರೆ ವಿಭುವೆ?

ಅಣ್ಣತಮ್ಮದಿರು ಇನ್ನು ಜಗದೊಳುಳ್ಳವರೆಲ್ಲ
ದೊಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಡಿದಾಡದಿಹರೆ?
ಗುರುವಿಗೆ ಶಿಷ್ಯ, ತಂದೆಗೆ ಮಗ ತನ್ನಯ
ಪುರುಷಗೆ ಸ್ತ್ರೀ ಎರಗದಿರೆ,
ಹಿರಿಯಣ್ಣಗೆ ಅನುಜರು ಎರಗದಾಗ, ಮಳೆಬೆಳೆ
ಧರೆಯೊಳುಂಟೆ ಸ್ವಾಮಿ? ಎಂದ.

ಆದರೆ ಆ ಯಾವ ವಿವೇಕದ ನುಡಿಗಳೂ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಕೋಪವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಲಿಲ್ಲ. ತನಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದ ಸಭೆಯ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಡಿಯುವಂತೆ ಸೇವಕರಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು! ಹಾಗೆ ಬಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹೆಂಗಸರು ಹೆದರಿ,

ಸಿಡಿದು ಅತ್ತಲಿತ್ತ ಕೆಲಬರು ಓಡುವಾಗ, ಬ
ಲುಡಿಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಪಜ್ಜೆಗಳು
ತೊಡರಲು, ದೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡದರು, ಕಾಲ್ಕಣ್ಣೆ
ತೊಡರಿ ಬೀಳ್ತಂತೆ ಹುಲ್ಲೆಗಳು!

ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಘಾಸಿಗೊಂಡು ನೊಂದು ನರಳಿದರು. ತಮ್ಮ ತಪ್ಪನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವಂತೆ ಯುವರಾಜನಲ್ಲಿ ಮೊರೆ ಇಟ್ಟರು

ಇತರರು ಆ ಹೆಂಗಸರ ಧೂರ್ತನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ, ಅಂಥವರನ್ನು 'ಹಸುರೆಲೆ ಗೋಟು ಅಡಕೆಯ ಮೆಲ್ಲ (ಮುದುಕರಿಗೆ) ನೂಂಕೆ' - ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಆಗ್ರಹಿಸಿದರು!

ಬಾಹುಬಲಿಯಾದರೂ ತನಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಬಂದ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೂ ಕೋಪಗೊಂಡನು. ಆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೀಗಿತ್ತೆಂದು ಕವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ:

'ಮೊರನ ಹೊಯ್ದು ಉರೆ ಬೆಕ್ಕನು ಅಂಜಿಸಿಕೊಂಡನು' ಎಂಬ
ಅರಿಕೆಯ ನುಡಿಯಂತೆ, ಮದನ
ಉರುಬಿ ಹೋಗುವ ಮಂತ್ರಿ ಸಖರನು ಅಂಜಿಸಿಕೊಂಡ.....'

'ಊರಿಗೆ ಎಯ್ದದ (ಬಂದು ಎರಗಿದ) ಮಾರಿ ಬೀರಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೊಯ್ದು
ದಾರಿಕಾರರ ಗಾದೆಯಂತೆ'

ಬಾಹುಬಲಿಯ ಕೋಪ ತಾಪಗಳು ಬಡ ಹೆಂಗಳೆಯರನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ
ನೋಯಿಸಿದ್ದವು.

ಕವಿ ಈ ವಿಷಯ ಕುರಿತ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ತುಂಬ
ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ವಿವರಿಸಲು ಹೋಗದೆ, ಅದರ
ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನಷ್ಟೆ ಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ರತ್ನಾಕರನ ಕವಿತಾ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.
ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೊಂಡಿರುವ ಗಾದೆಯ ಮಾತುಗಳಾದರೂ ಅತ್ಯಂತ
ದ್ವನಿಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ನಿರ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಟಕ ವಿನೋದ ಸಂಧಿಯ ಈ ನಾಣ್ಣಡಿಯನ್ನು
ಪರಿಭಾವಿಸಿ:

'ಕಾಮಿನಿ ಇಲ್ಲ ಕೈಧಾರೆ ಮಂತ್ರ!' ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣೇ ಇಲ್ಲ; ಆದರೂ
ಕೈಧಾರೆಯ ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಭಾಸಕರ, ಎಂಬ ಗಾದೆ.

'ಓಡವೆಯ ನೀಗಿದ ಮಗನು ತಂದೆಯ ಕಾಣ್ಬ ಕಡುಲಜ್ಜೆ'ಯಂತೆ- ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕನು ತನ್ನ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಹಿಂದಿರುಗಿ,
ನಡೆದ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಭರತೇಶನಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡಿ, ಕ್ಷಮೆ ಯಾಚಿಸಿದನು.
ಆಗ ಆತನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುತ್ತ ಭರತೇಶನಾಡುವ ಮಾತುಗಳು ಸೊಗಸಾಗಿವೆ:

ಮುನಿದನಾದರೆ ಚೆಂಡನಿಡುವಂತೆ ಹಿಡಿದೆತ್ತಿ
ವನಧಿಗೆ (ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ) ಇಡುವ (ಎಸೆಯುವ) ಶಕ್ತಿಯುಂಟು!
ಅನುಜನ ಮೇಲೆ ಶಕ್ತಿಯ ತೋರಬಹುದೆ? ಮೇ-
ದಿನಿ ಮೆಚ್ಚುವುದೆ? ತೋರೆನು' ಎಂದ !

ಸಾವಿರವಾದರು ಹಿರಿಯನೆಂಬರು ನನ್ನ
ಕಾವನೆ ಕಿರಿಯನ ಎಂಬ
ಆಪುಗ್ರದವನನು ಉಪಾಯದೊಳ್ ಗೆಲುವೆನ್ನೆ!
ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಅರಿದಿರಿ (ತಿಳಿದಿರಿ) ಎಂದ.

ಕೊನೆಗೆ ಭರತೇಶ ಜಿನಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಒಂದಿರುಳಿನ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಸಂಭವಿಸಿತು, ಎಂದು ಕವಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮರನು ಅಲುಗದ ಮಾತು ಹುಟ್ಟಿದ ಹೊತ್ತದು ! (ಸರಿ ಹೊತ್ತು)
ತೆರೆನಿಂದ ಕಡಲಂತೆ ಕಟಕ (ಸೇನೆ)
ಪರವಶವಾಗಿದ್ದುದು. ಇಬ್ಬರು ಎಚ್ಚತ್ತು ಭೂ-
ವರನನು ಇಂತೆನುತ್ತಿದ್ದರು ಆಗ;

“ಹನಿಗೂಡಿ ಹಳ್ಳ, ನಾರು ಒಡಗೂಡಿ ಹಗ್ಗ ಎಂಬ
ಅನುವಿನೋಳ್ ಪಡೆಗೂಡಿ ಚಕ್ರ
ಘನತವತ್ತನು, ಸೇನೆ ಹೊರತಾದರೆ, ಇವನೊಬ್ಬ
ಮನುಜನಲ್ಲವೆ? ಎಂದರವರು!
ಭಾವಮೈದುನರು, ಖೇಚರರು, ಅವರು ಆಡಲು
ಭೂವರ ಕೇಳಿದನಂದು.....

ಆ ನುಡಿಯಿಂದ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ ಭರತೇಶ ಓಲಗ ನಡೆಸಿದ್ದಾಗ, ಮಂತ್ರಿ ‘ನೀವು ಚಿಂತಿಸದಿರಿ’ ಎಂದು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಭರತೇಶ ಒಂದು ಹೊಸ ನಾಟಕವಾಡಿ ‘ನನ್ನ ಕಿರುಬೆರಳು ಉಳುಕಿ, ಬಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ಎಷ್ಟು ಎಳೆದರೂ ನೆಟ್ಟಗಾಗದು’ ಎಂದನು.

ಭರತೇಶ ತನ್ನ ಅಸಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಜಗಜ್ಜಾಹೀರಾತುಗೊಳಿಸಲು ಆ ಉಪಾಯ ಹೂಡಿದ್ದನು. ಆ ಬೆರಳನ್ನು ಸರಿಮಾಡತಕ್ಕವರಿದ್ದರೆ ಬರಹೇಳಿ, ಎಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು. ರಾಜವೈದ್ಯರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮಂತ್ರ ಮಾಟಗಾರರು ಆದಿಯಾಗಿ ಕಂಡಕಂಡವರೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದು ಬೆರಳನ್ನು ನೀವಿ ನೇರಗೊಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅದೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಹೋಯಿತು.

ಕೊನೆಗೆ ಭರತೇಶನೇ ಒಂದು ಉಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಚಿನ್ನದ ಸರಪಳಿ ಕಟ್ಟಿ ಬೆರಳನ್ನು ಎಳೆಯುವಂತೆ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಆ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ವಿಫಲವಾಯಿತು!

ಸಣ್ಣ ಬೆರಳ ಶಕ್ತಿಯಂತು! ಪೆಚ್ಚಟ್ಟಿನ
ಬಣ್ಣೆತೆಂತುಟೋ? ಮುಖ್ಯಯೆಂತೋ?
ಬಣ್ಣದ ನುಡಿಯಲ್ಲ , ಚಕ್ರಿಗುಂಟು ಅದ್ರಿಯನು
ಅಣ್ಣೆ ಕಲ್ಲಾಡುವ ಶಕ್ತಿ!

ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡರು. ಕೊನೆಗೆ ಅದು ಹುಸಿರೋಗವೆಂದು
ಅರಿತ ಅವರು, ಭರತೇಶನಿಗೇ ಅದರ ಮದ್ದು ಗೊತ್ತೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡರು.
ರಾಜನು ಜಿನೇಂದ್ರನನ್ನು ನೆನೆದು ಹಾರೈಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಬೆರಳು ನೇರಗೊಂಡಿತು!

ಇಂಥ ಮಹಿಮಾವಂತ, ಮಹಾಶಕ್ತಿವಂತ ಅಣ್ಣನನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ, ಬಾಹುಬಲಿ
ಎದುರುಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಮರುಕಗೊಂಡರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮಾತೆ
ಸುನಂದಾದೇವಿ ತನ್ನ ಮಗ ಬಾಹುಬಲಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ
ಹಿತವಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಳು:

ಅಣ್ಣನ ಕೂಡೆ ಕಾಳಗವ ಮಾಡೆಂದು - ಅನು
ಬೆಣ್ಣೆವಾಲೂಡಿ ಸಾಕಿದೆನೆ?
ತಣ್ಣನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಮ್ಮೆಲ್ಲರ - ಉದರಕೆ
ಹುಣ್ಣು ಮಾಳ್ಕುದು ಲೇಸೆ ಮಗನೆ?

.....
'ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆತ್ತ ತಂದೆ. ಪಾಟ' ಎಂದು ಸ-
ತ್ತುರುಷರು ಭಕ್ತಿ ಮಾಡುವರು
ಸರಿ ನಾನು ತಾನು ಎಂದು ದಾಯಾದ್ಯರಾಗಿ ಧೂ-
ರ್ತರು ಹೋರುವರು ಜಗದೊಳಗೆ.

ಎಲ್ಲರು ತಪಸಿಗಯ್ದಿದರು, ನೀನೊಬ್ಬ ನ-
ಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅರ್ತಿಯ ಸಲಿಸಣ್ಣ!
ಬಲ್ಲಿತು ತೋರದಿರು, ಅಣ್ಣನಿಗರಗು ಎಂದು
ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿದು ಆಲಗಿದಳು!

ಆ ಅನುನಯದಿಂದ ಕೊಂಚ ತಗ್ಗಿದಂತೆ ತೋರಿದ ಬಾಹುಬಲಿ 'ಯುದ್ಧದ
ಮಾತಾಡಿದ್ದಷ್ಟೆ. ನಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡದೆ ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಶರಣಾಗುತ್ತೇನೆ, ಎಂದು
ನುಡಿದರೂ ಒಳಗಡೆ ಕೋಪಗೊಂಡೇ ಇದ್ದನು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಂತರ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ಆತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದಳು.

ಲೋಗರ ಕೂಡೆ ಕಾಳಗ ಸಲ್ವದು - ಅಣ್ಣನ
ತಾಗಿ ಕಾಳಗವ ಮಾಡುವರೆ?

ಶ್ರೀಗಂಧದಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಂದುಂತೆ ಮಾಳ್ವರೆ?

.....

ಒಂದುಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ತಂದು ಸಡ್ಡುಕ-
ರೆಂದು ಬಾಳ್ವವರುಂಟು ಕೂಡಿ

ಇಂದು ನೀವಣ್ಣ ತಮ್ಮದಿರು - ಎನಗೆ ಎಮ್ಮೆ ಆಕ್ಕನ
ಒಂದುಗೂಡಿಸದೆ - ಆಗಲಿಪರೆ?

.....

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಬಾಳುವುದೇ ಲೇಸೆಂದು
ಬೇಡಿಕೊಂಡಳು.

ಆದರೆ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಾತಿನಿಂದ ಭುಜಬಲಿಯ ಆವೇಶ ತಗ್ಗಿತೇ ವಿನಾ
ಮೊದಲೇ ಶರಣಾಗಲು ಅವನ ಮನ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಚತುರಂಗ ಬಲಗಳೆರಡೂ
ಪರಸ್ಪರ ಸೆಣೆಸುವ ಬದಲು, ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಇಬ್ಬರೇ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ
ತೊಡಗಿ, ಸೋಲು ಗೆಲುವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ, ಎಂಬ ಸಲಹೆಗೆ
ಅವರು ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು. ಆದರೆ ತಮ್ಮನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಭರತೇಶನ
ಮನಸ್ಸು ಒಡಂಬಡಲೇ ಇಲ್ಲ!

ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ಉಪಾಯ ಹೊಳೆಯಿತು. ತಮ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ
ಗೆಲ್ಲುವುದೇ ಉತ್ತಮವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಭರತೇಶ ಬಾಹುಬಲಿಯನ್ನು
ಎದುರ್ಗೊಳ್ಳಲು ನಡೆದನು. ಅವನೆದುರು ನಿಂತು, ನನ್ನಿಂದ ನಿನಗಾದ
ಅಪಚಾರವೇನು? ಹೀಗೇಕೆ ಸೆಣಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದೀಯೆ? ಎಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ
ಬಾಹುಬಲಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಜನರೆದುರು ನಾವು ಹೋರಾಡಿದರೆ
ನಗೇನು? ಇದೆಲ್ಲಿಯ ನ್ಯಾಯ? ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದನು. ಈ
ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಗೆದ್ದೆ, ನಾನು ಸೋತೆ, ಎಂದೇ ತಿಳಿದುಕೊ, ಎಂದು
ಕೂಡ ಸಾರಿಬಿಟ್ಟನು! ನೀನೇ ರಾಜನಾಗಿರು, ರಾಜ್ಯ ಪಟ್ಟ ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಎಂದು
ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಅದೆಲ್ಲದರ ಸತ್ಪರಿಣಾಮ ಭರತೇಶ ಎಣಿಸಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು!

ಗರುಡ ಮಂತ್ರಕೆ ವಿಷವಿಳಿವಂತೆ, ಭರತ ಭೂ
ವರನ ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳಲಾಗಿ
ಜರಿಜರಿದು-ಅಂಗಜಗೆ-ಎತ್ತಿದ ಕೋಪ ಪೈ-
ಸರಿಸಿತು ಹೃದಯ ತಂಪಾಯ್ತು!

.....
ಪಾಪಿ ನಾನು- ಎನ್ನಣ್ಣಗಿದಿರಾಗಿ ಕುಲಕೆ ಲೋ-
ಕಾಪವಾದವ ತಂದೆನು- ಅಕಟ!
ಕೋಪವರ್ಗಗಳು ಆರ ಕೆಡಿಸವು? ಎಂದು ಆ ಪುಷ್ಪ
ಚಾಪ ತನ್ನೊಳು ಮರುಗಿದನು.

.....
ಅಪಕೀರ್ತಿಯಾಯ್ತಿದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗದು
ತಪಸಿಂದ ತೊಳೆಯಬೇಕೆಂದು
ಜಪಿಸಿದನಂಗಜನದು ಮೋಹ ಕರ್ಮದೊಂದು
ಉಪಶಮದನುಭವವಲ್ಲೆ?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಬಾಹುಬಲಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟನು. ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಗೆ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ
ತ್ಯಜಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜೊತೆಗೆ, ಬೇರೆ ಕವಿಗಳು
ಭರತ ಬಾಹುಬಲಿಗಳ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು, ಮೂರೂ ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ
ಬಾಹುಬಲಿಯೇ ಗೆದ್ದನು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು. ಅದು ತಪ್ಪು
ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ಕವಿಯು,

ರಣಭಂಗವಾಗಬಾರದು ತಮ್ಮಗೆ - ಎಂದು ಸ-
ದ್ಗುಣ ವಚನದಿ ಜಯಿಸಿದನು!
ಕ್ಷಣಕೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಕೊಂಬ, ಮೃದುಹೃದಯಗೆ ಕ್ರೂರ
ಗುಣವುಂಟೆ? ಸಾಕದಂತಿರಲಿ

ಎಂದು ಸಾರಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ .

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳಿದನು. ಆತನ ಚಿಕ್ಕ ಮಗು
ಸುಬಲಿ ನಾನು ತಂದೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆಂದು ಹಠ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು
ಮನಮರುಗಿದ ಭರತೇಶ ಅವನನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಿದನು. ಹಾಗೆ

ತಮ್ಮಿಗೆ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖ ಶಾಂತಿಯ ನೆಲೆಗಾಣಿಸಿದ ಭರತೇಶ, ಸಮಸ್ತ
ಭರತಖಂಡವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ತನ್ನ ನಗರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ,

ದುಗುಡವಿಲ್ಲದೆ ದೀರ್ಘ ಧರೆಯ(ನ್ನು) ಸಾಧಿಸಿ
ಮಗುಳ್ಳಯೋಧೆಯ ಹೊಕ್ಕು ನೃಪತಿ
ಅಗ್ರಣಿತನೃಪರ ಕಳುಹಿ ಸುಖವಿರಲಿದು
ನಗರೀಪ್ರವೇಶದ ಸಂಧಿ.

ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿ, ದಿಗ್ವಿಜಯ ಖಂಡವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಾವೀಗ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವಾದ ಯೋಗವಿಜಯವನ್ನು
ಜಾನಪದೀಯಾಂಶದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೨೭
ಸಂಧಿಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತ ಅಂಶಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದರೂ
ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭರತೇಶನ ವೈರಾಗ್ಯಜೀವನ ಚಿತ್ರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದರದೇ
ಮೇಲೆ ಗೈ. ಆದರೂ ಗಮನಾರ್ಹ ಸೂಕ್ತಿಗಳುಂಟು. ಅವನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

ಭೋಗ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ, ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆ
ನಡೆಸುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಅದರ ಬಗೆಗೆ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುವುದು ಗ್ರಂಥದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಹೊರಗೆ ಸರ್ವವ ಬಡಬಹುದು, ಚಿತ್ತದೊಳಿಷ್ಟ
ಕರೆಯನೊಂದನು ಬಡಲರಿದು
ಅರುವೆಯ ಬಿಸುಟರೆ ತಪ್ಪನೆಯೆ? ಹೆರೆಬಿಟ್ಟರೆ
ಅರೆಗೋಲೆ ವಿಷಹೋಯ್ತೆ ಫಣಿಗೆ?
ಮನವ ನಿರ್ಮಲಮಾಡಿದವನೀಗ ಸುಖ.....

ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಬಾಹುಬಲಿ ಘೋರ ತಪಶ್ಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲವೆಲ್ಲ
ನಿರತನಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ 'ತನ್ನದು ಪರಕದು' ಎಂಬ ಭೇದ
ಭಾವ ಅಳಿಯದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಣ್ಣನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಾನು ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ
ಎಂಬ ಅಳುಕು ಆತನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಕೇವಲ

ಜ್ಞಾನ, ಮೋಕ್ಷ ದೊರೆಯದಾಗಿದೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಭರತೇಶನಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರು.

ತಕ್ಷಣವೇ ಭರತೇಶ ಬಾಹುಬಲಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೀತಿ ಬೋಧೆ ಮಾಡಿದನು.

ನೆಲದ ಹೆಚ್ಚೇನು? ಇದು ಮಣ್ಣು ಐಸೆ! ಸ್ವರ್ಗದ ಉ
ಜ್ವಲ ರತ್ನಮಯ ವಿಮಾನಗಳು
ಸಲೆ ಕಲ್ಲತರು ದಿವಿಜರಿಗೆ ಎರವಲ್ತಿ?.....

ನೀನು ಇಳೆಯನು ತ್ಯಾವೆಂದು ಬಿಸುಟು ಬಂದೆ
ನಾನು ಇದ ಬಿಡಲಾರದಾದೆ;
ನೀನೀಗ ಗುರುವಾದೆ, ಲಘುವಾದೆ ನಾನು, ಎನೆ
ಮಾನ ಜಾರಿತು ಕೇಳು ಮುನಿಗೆ!

ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಆತನ ಮುಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗ ಸುಗಮವಾಯಿತು, ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಂತರದ ಜನನೀವಿಯೋಗ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವತೀದೇವಿ ಮುಕ್ತಳಾದ ಸಂಗತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆಕೆ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡು ತಪಿಸತೊಡಗಿದಳು; ಅನಂತರ ಶಾಂತಳಾಗಿ ಮುಕ್ತಳಾದಳು.

ಕೊಟ್ಟಕೊನೆಗೆ, ಭರತೇಶ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಭರತೇಶ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಯೋಗ ಭೋಗ ಜೀವನಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತ ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಸಮಸ್ತ ರಾಜರ ಮತ್ತು ರಾಜಕುಮಾರ ಸಮೇತ ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆಗ ಸೇವಕನೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ತಂದು ಭರತೇಶನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಗಮನವಿಟ್ಟು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ನೆರೆಕೂದಲನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡನು:

ಚಿರಕಾಲ ಬೇಟವ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಗನೆ
ಕರೆಯಟ್ಟಿದಾ ದೂತಿ ಬಂದು

ಪೊರೆಸಾರ್ದು ಪೇಳ್ವಂತೆ ನೃಪನ ಕೆನ್ನೆಯೊಳೊಂದು
ನರೆಯಿದ್ದುದಾ ಸಮಯದೊಳು!

ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡು, ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದೊಳಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ,
'ಇನ್ನು ನನಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿಯುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದು, ಮುಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿಯಲು
ಇದು ಸಕಾಲ' ಎಂದು ತೀರಾನ್ವಿಸಿದನು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಲೌಕಿಕ ಭೋಗದಲ್ಲಿ
ತೊಡಗಿರದೆ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು.

ಆರು ಖಂಡವ ಗೆಲ್ಲರೇನಾಯ್ತು? ಕರ್ಮದ
ಮೂರುಕಾಂಡವ ಗೆಲ್ಲದೆನೆಗೆ
ಮೂರು ರನ್ನವೆ ಜೀವಹಿತವೈಸೆ, ಹದಿನಾಲ್ಕು
ಸೋರೆಯ ಮಣಿಯೊಳೇನೆಂದ!

ಹಾಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಭರತಖಂಡದ
ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು; ತಪಾಚರಣೆಗೆ ತೊಡಗಿದನು.

ಬಹುಬೇಗನೆ ಭರತೇಶನಿಗೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಉದಯಿಸಿತು. ಹಿಂದೆ ಚಕ್ರರತ್ನ
ಹುಟ್ಟಿ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ, ಈಗ ಧ್ಯಾನಚಕ್ರ ಹುಟ್ಟಿ, ಮೋಕ್ಷ
ಸಾಧಕವಾಯಿತು.

ತಡೆದಿದರ್ ಕಟ್ಟೆಯನೊಡೆಯಲೊಡನೆ ನೀರು
ಬುಡುಬುಡನೆ - ಇಳಿದು ಪೋಪಂತೆ
ಒಡೆದುದೆ ಬಂಧ, ತುಂಬಿದ ಕರ್ಮಜಲ ಕಂಡ
ಕಡೆಗಿಳಿದುದು ದೇಹದಿಂದ!

ಹೊತ್ತ ಮೂಡೆಯ ಕಟ್ಟು ಸಡೆಲೆ ಧಾನ್ಯಗಳು - ಹೊಕ್ಕು
ನೆತ್ತಿಗೆ ಹಗುರವಹಂತೆ
ಅತ್ತಿತ್ತ ಕರ್ಮ ಕದಲಿದಷ್ಟಕೆ - ಒಳಗೆ ಸು-
ಚಿತ್ತಗೆ ಲಘುದೋರುತಿಹುದು!

ಹಾಗೆ ತಪಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಿದ್ಧನಾದ ಭರತೇಶನ
ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯ ರಾಣಿಯರೂ ತಮ್ಮ ರಾಜವೈಭವದ ಒಡವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ
ತೊರೆದು ಸರಳ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ವ್ರತಸ್ಥೆಯರಾದರು.

ಭರತೇಶನು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಲೆಂದು ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬಳಗವೇ ಬಂದು ನೆರೆಯಿತು. 'ದಯೆ, ಶಾಂತಿ, ಕಾಂತಿ, ಸನ್ಮತಿ, ಋದ್ಧಿ, ಬುದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಸುಂದರ ಸುರನಾರಿಯರ ರೂಪು ಧರಿಸಿ ಬಂದಿದ್ದವು. ಅವರು ಮುಕ್ತಾತ್ಮ ಭರತೇಶನನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ಮೋಕ್ಷ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಸಿದ್ಧ ಭರತೇಶ ಲೌಕಿಕ ರಾಣಿಯರಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾದ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ನೆರೆದನೆಂದು ಕವಿ ವಿವರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತೂ ಭರತೇಶ ಕೈವಲ್ಯ ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿ ೭೮ನೆಯ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅನಂತರದ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣಿ ಪರಿವಾರದವರಾದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಮುಕ್ತರಾದರು, ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಗುರು ಹಂಸನಾಥನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಈ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಭೋಗವಿಜಯ ಪೂರ್ವವಾಗಿ, ದಿಗ್ವಿಜಯ, ಸು-
ಯೋಗವಿಜಯ, ಮೋಕ್ಷವಿಜಯ

ಈಗ- ಆರ್ಕಕೀರ್ತಿ ವಿಜಯವಾಗೆ, ಮನಸಿಗೆ

ಲಾಗಾಯ್ತು, ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣ!

ಮುಕ್ತಾಯ

ಹೀಗೆ ಮಂಗಳಮಯವಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡ ತನ್ನ ಭರತೇಶ ವೈಭವವನ್ನು ಶಾಂತವಾಗಿ ಮಂಗಳಾಂತವಾಗಿಸಿ, ಕವಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ ಸುಭಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹಾರೈಸಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟು ೮೦ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ೯೯೦೭ ಪದ್ಯ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಭರತೇಶನ ಸಂಪದ್ಧರಿತ ತುಂಬು ಜೀವನವನ್ನು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ತುಂಬ ವಿವರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ಅಪೂರ್ವ ಭೋಗಯೋಗ ಸಮನ್ವಿತ ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದರೂ ಕವಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೆನಿಸದು. ಅರೆಕೊರೆಗಳನ್ನೇ ಅರಿಯದ ಮಹಾಸುಖಪುರುಷ ಭರತೇಶ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ ಪಡೆದರೂ ಬೀಗಿ ಮೆರೆದವನಲ್ಲ. ಲೌಕಿಕ ಭೋಗ ಸವಿಯುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ ಮರೆತವನಲ್ಲ. ನರಭೋಗ ನಶ್ವರ, ಶಾಶ್ವತವೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯೊಂದೇ, ಎಂದರಿತ ಭರತೇಶ, ಹೆಚ್ಚು ತ್ರಾಸಗೊಳ್ಳದೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದನು, ಎಂದು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂತಹ ಬದುಕು ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಜನ್ಮ ಪಾವನವಾದಂತೆಯೇ. ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ, ಎಂಬುದೇ ಕವಿಯ ಹಾರೈಕೆ.

ಶತಕಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದೀಯ ಅಂಶಗಳು

ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾವ್ಯ ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಜೊತೆಗೆ ಮೂರು ಶತಕಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರಿಲೋಕಶತಕ, ರತ್ನಾಕರಶತಕ, ಅಪರಾಜಿತೇಶ್ವರ ಶತಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಕೃತಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಗೀತ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಆತ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ತತ್ವ ವಿವೇಚನೆ ಹಾಗೂ ತರ್ಕ ಮುಂತಾದ ಅಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಿಗೇ ಮೀಸಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದೀಯಾಂಶಗಳು ಅತಿ ವಿರಳವಾಗಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆ.

ಈ ಶತಕಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಉದ್ದೇಶಾದಿ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದಕರು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ ಹೀಗೆ ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ:

“ರತ್ನಾಕರನ ಶತಕಗಳಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಲ್ಲ ; ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಗಳಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣ ಬಿಗಡಾಯಿಸಿದ ವಾತಾವರಣ; ಎಲ್ಲರ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೂ ಜವರಾಯ ಹೊಂಚುಹಾಕಿರುವ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ರತ್ನಾಕರ ಭೇದಿಸಿರುವನು..... ಆತ್ಮೀರಿಯ ಅನಂತತೆಯನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದು, ಅದನ್ನು ಗಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒತ್ತಾಯಮಾಡುತ್ತಿರುವನು.....” (ಕವಿಕಾವ್ಯವಿಮರ್ಶೆ, ಪುಟ ೧೮-೨೫).

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ತನ್ನ ಅಪರಾಜಿತೇಶ್ವರ ಶತಕ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಪಕ್ವ ಜೀವನಾನುಭವ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳ ಫಲವಾಗಿ, ಕೊನೆಯ ಕೃತಿಯಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದಕರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಹೀಗಿದೆ:

ನೋಡುವ, ನೋಡಿ ಲಾಲಿಸುವ ಲಾಲಿಸುತ
ಆತ್ಮಸುಖಿಕೆ ವಿಸ್ಮಯಂ! ಮಾಡುವ, ಮಾಡಿ
ಮೆಚ್ಚುವ, ನಿಜಾತ್ಮನೋಳು - ಆಗಲೆ ಮೆಚ್ಚುತ - ಐಕ್ಯದಿಂ||

ಕೂಡುವ, ಕೂಡಿ ಮೈ ಮರೆವ, ತೆನ್ನಯನಾಗುತೆ
ತಾನೆ ತನ್ನೊಳು - ಓಲಾಡುವ ಜೋಗಿಯೇ
ಅಮೃತ ಭಾಗಿಯಲಾ ಅಪರಾಜಿತೇಶ್ವರಾ||

ರತ್ನಾಕರ ಶತಕದಿಂದಲೂ ಒಂದು ಪದ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬರೆಯಬಹುದು:

ಎತ್ತತ್ತಂ ಲತಾಂಗಿಯರ್ ಸುಳಿದರ್ -ಅತ್ತತ್ತಾಡುಗುಂ ಕಣ್ಣಳ್
ಎತ್ತತ್ತಂ ಕಾಮಿನಿಯರ್ ಮೊಗಂದೆಗೆದರತ್ತತ್ತ - ಒಂದುಗುಂ ಜಿಹ್ವೆ, ಮತ್ತೆ
ಎತ್ತತ್ತಂ ಸರಿಮಿಂಡಿಯರ್ ತೆಗೆದರ್ - ಅತ್ತತ್ತ - ಎಯ್ದುಗುಂ ಬುದ್ಧಿ ನಿಮ್ಮ
ಅತ್ತ ಬಾರದು, ಕೆಟ್ಟೆನು- ಏವೆನು-ಅಕಟಾ ರತ್ನಾಕರಾಧೀಶ್ವರಾ||

ಮುಕ್ತಾಯ

ಇದುವರೆಗಿನ ಸ್ಥೂಲ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಸರಳಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ
ಸರ್ವಜನಪ್ರಿಯವೂ ಸರ್ವಹಿತರಕ್ಷಕವೂ ಆಗುವಂತಿರುವ ಭರತೇಶ ವೈಭವ
ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ಕಾವ್ಯ ಭೋಗಮಯ
ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಜನಜೀವನದ ಅಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಗಳನ್ನು
ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಓದಿ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳಬಹುದು
ಎಂಬ ಅಂಶ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಕನ್ನಡಕವಿ
ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಾಗ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಜಾನಪದದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜೀವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪಂಪ, ರನ್ನ, ನಾಗವರ್ಮ, ನಯಸೇನ, ಬಂಧುವರ್ಮ, ಶಿವಕೋಟಾಚಾರ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಶಿವ, ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ವಚನ ಕೀರ್ತನೆ ರಗಳೆಗಳಲ್ಲಿ; ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ಸರ್ವಜ್ಞ; ಆಧುನಿಕ ಕತೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ನಾಟಕ, ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು ಜೀವಸತ್ವಗಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಿಡಿ ಮಂದಿಗಳಲ್ಲ, ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಹುಮಂದಿಯ ಜೀವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ವಚನಕಾರರು ಅನನ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರವತಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸಹಜವಾಗಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಜಾಡನ್ನೇ ಹಿಡಿದ ರಗಳೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೇಂದ್ರ ನೆಲೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಜನರ ಭಾಷೆ, ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಆಶಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವು. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜರನ್ನು ರಾಜಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜನದಡೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆದ ಕವಿಗಳು ಪುರಾಣ ಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತು ಜೀವಂತವಾದ ಹೊಸ ಅನುಭವ ಲೋಕವನ್ನು ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆವರಣ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಈ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಜಡ್ಡು ಕಟ್ಟಿದ ರಾಜಾಸ್ಥಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಕೋಲೆಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆಳೆದು ಜನರ ನಡುವೆ ತಂದವು.

ನಮ್ಮ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವ ಕನ್ನಡದ ಶಿಷ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಷ್ಟು ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಫಲಪ್ರದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾಡೆಮಿ 'ಶಿಷ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂವೇದನೆ' ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಜಾನಪದೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವೊಂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ಫಲವೇ ಈಗ ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳು.